

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та методики початкової освіти**

**Особливості самоствердження молодших
школярів в умовах інтегрованого навчання**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 610 групи
Штефанюк Юлія Іванівна

Керівник:

доктор психологічних наук,
професор **Іванчук М.Г.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол № 4 від 12 листопада 2024 р.

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Штефанюк Ю. І. Особливості самоствердження молодших школярів в умовах інтегрованого навчання. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ОР «магістр» зі спеціальності 013 Початкова освіта. Чернівецький національний ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 77 с.

Кваліфікаційна робота другого (магістерського) рівня вищої освіти – за спеціальністю 13.00.01. «Початкова освіта» присвячена вивченню актуальної проблеми самоствердження *молодших школярів в умовах інтегрованого навчання*. Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів дослідження означеного феномену в дослідженнях зарубіжних та вітчизняних науковців: філософів, педагогів, психологів щодо змісту та сутності поняття «самоствердження особистості»; розкрито потенціал *інтегрованого навчання* для самоствердження молодших школярів.

Обґрунтовано важливість інтегрованої діяльності для самовираження і самоствердження молодших школярів у навчанні і вихованні. Використання учителями-практиками сучасної школи дидактико-методичних засобів (діалогічного спілкування, взаємонавчання, метод пошуку нових ідей, навчальні проекти) сприяє розкриттю свого «Я», інтелектуальному розвитку, утвердженню моральних переконань, почуття власної гідності тощо. Розроблено методичні поради щодо процесу конструктивного самовираження і самоствердження особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого навчання.

Ключові слова: «самоствердження», «самоствердження особистості молодшого школяра», «засоби самовираження, самоствердження», «інтегроване навчання».

ABSTRACT

Stefanyuk Yu. I. Peculiarities of self-affirmation of younger schoolchildren in conditions of integrated education. – Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty of 013 Primary education.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 77 p.

The qualification work of the second (master's) level of higher education in the specialty 13.00.01 «Primary education» is devoted to the study of the actual problem of junior schoolchildren's self-affirmation in the conditions of integrated learning.

A theoretical analysis of scientific approaches to the study of this phenomenon in the research of foreign and domestic scholars: philosophers, educators, psychologists on the content and essence of the concept of «self-affirmation of the individual» is carried out; the potential of integrated learning for the self-affirmation of junior schoolchildren is revealed.

The importance of integrated activities for the self-expression and self-affirmation of junior schoolchildren in teaching and upbringing in the practice of modern school is substantiated, namely: the organization of work, the content of which involves the use of problem-based role-playing games, projects, trainings, which contributes to the disclosure of one's «I», intellectual development, affirmation of moral beliefs, self-esteem, etc. Methodological advice on the process

of constructive self-expression and self-affirmation of the junior school student in the context of integrated learning has been developed.

Keywords: «self-affirmation», «self-affirmation of junior schoolchildren`s personality», «means of self-expression, self-affirmation», «integrated learning».

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Ю.І. Штефанюк

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА..	9
1.1. Аналіз проблеми самоствердження особистості у дослідженнях науковців	9
1.2. Сутність, структура та механізми самоствердження особистості	19
1.3. Діагностика процесу самоствердження зростаючої особистості молодшого шкільного віку	25
Висновки до першого розділу	34
РОЗДІЛ 2. ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ САМОСТВЕРДЖЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ	36
2.1. Концепт інтегрованого навчання та його цінність у самоствердженні молодших школярів	36
2.2. Використання дидактико-методичних засобів інтегрованого навчання у контексті самоствердження молодших школярів у практиці сучасної школи	46
2.3. Вивчення особливостей самоствердження молодших школярів на засадах інтегрованої-технології навчання курсу «Я досліджую світ».	59
2.3.1. Аналіз змістового потенціалу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у контексті самоствердження особистості молодшого школяра.....	59
2.3.2. Ефективність технології конструктивного самоствердження молодших школярів в інтегрованому навчанні курсу «Я досліджую світ»	74
Висновки до розділу 2	79
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ.....	90

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Україні сьогодні, як ніколи, потрібне високоосвічене покоління, здатне адекватно усвідомлювати свої можливості ситуацію, може утверджувати загальнолюдські цінності, проявляти творчість у будь-якій сфері діяльності, демонструвати лідерські якості,

які є внутрішньою основою особистості та фундаментом для її самовираження та самоствердження. Бо лише таке покоління здатне буде підняти нашу країну з руїн, завданих війною на новий етап розвитку, який буде сприяти реалізації її перспектив, наперекір переможеному ворогові й заради Людства Миру.

Звідси і постає важливе завдання школи сьогодення – бути осередком розвитку суб'єктності школяра, а завдання педагогів оптимізувати освітні ситуації в сучасній школі завдяки розумінню та усвідомленню важливості навчання і виховання учнів як активних, самодостатніх, унікальних і неповторних особистостей, які прагнуть до самоствердження, а значить і до самореалізації та самовдосконалення.

Самоствердження у глобальному контексті вимагає усвідомлення та прийняття своєї неповторності та індивідуальності, вміння розуміти і толерантно ставитися до різних поглядів, інтересів і думок, переконань, але при цьому зберегти свої цінності, що визначають індивідуальну ідентичність.

Потреба в самоствердженні є однією з основних рис людської особистості як соціального за своєю суттю суб'єкта діяльності. Вона формується в процесі практичної діяльності, спрямованої на перетворення навколишнього світу, та у ході соціальної взаємодії, і проявляється тим сильніше, чим більше людина усвідомлює свою свободу.

Процес самоствердження допомагає знайти гармонію зі своїм внутрішнім «Я», а також допомагає збагатити розуміння світу і знайти своє місце у ньому. Це складний і своєрідний процес становлення особистості, себе, свого незрівняного «Я» у різних видах діяльності, що і підтверджують

дослідження вчених різних галузей наук, зокрема: філософії, соціології, психології, педагогіки та інших.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники по-різному подають характеристики сутності, основних ознак поняття «самоствердження». Так, у дослідженнях А. Адлера превалює мотиваційний атрибут як важливий старт появи прагнення особистості до самоствердження. За аналізом роботи Е. Фромма відстежуємо надання переваги прояву таких ознак «самоствердження» як: співчуття, схвалення, довіра до самоздійснення себе, людини. У працях зарубіжних психологів К. Роджерса, А. Маслоу, Х. Хекхаузена, самоствердження розглядається крізь призму потреб, мотивів, спрямованості особистості на перетворення світу і самої себе. У наукових дослідженнях І. Бека, І. Булах аргументується важливість самоствердження особистості

у взаємодії у референтній, значимій для особисті групі. Розкриття проблеми самоствердження як механізму, джерела активності віднаходимо у вченнях дослідників філософії як науки: Т. Кравченко, Н. Цибри ін. Дослідження феномена особистісного самоствердження на міждисциплінарному підході розкривають науковці: М. Кондратьєв, А. Прихожан, О. Смирнова та ін. Сутність, зміст та механізми самоствердження особистості періоду дорослішання віднаходимо у науковому доробку О. Безкоровайної, О. Жизномірської, Н. Ситнікової та ін. На важливості визнання, довіри і прийняття школяра таким як він є, поваги до особистості, своєрідності і неповторності, унікальності та інших її особливостей, сприяння розвитку, здатності адаптуватися до нових умов, йти до успіху, самовизначення і самотворення, самоствердження і самоактуалізація, починаючи уже з молодшого шкільного віку наголошують вчені-дослідники В. Мухіна, П. М'ясоїд, О. Кононко, В. Сохань, Т. Титаренко, О. Чуланова та ін.

Аналіз результатів наукового доробку з означеної проблеми, досвід практиків свідчать, що процес самоствердження у молодшому шкільному віці потребує подальшого вивчення. Отож, соціальна значущість та

необхідність подальшого наукового дослідження означеної проблеми й зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: **«Особливості самоствердження молодших школярів в умовах інтегрованого навчання»**

Зв'язок роботи з науковою темою кафедри педагогіки та методики початкової освіти: «Теоретико-методологічні засади розвитку педагогічної освіти та професійної підготовки фахівців у контексті євроінтеграційних процесів».

Мета дослідження полягає у розкритті особливостей самоствердження особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого навчання на основі вивчення теоретичних положень учених та досвіду практиків щодо використання дидактико - методичних засобів спрямованих на активізацію цього процесу.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел з означеної проблеми дослідження.
2. Розкрити сутність, структуру, механізми та особливості самоствердження молодших школярів
3. Визначити змістовий потенціал інтегрованого курсу «Я досліджую світ» для самоствердження молодших школярів.
4. Обґрунтувати ефективність технології конструктивного самоствердження молодших школярів в умовах інтегрованого навчання з досвіду роботи практиків сучасної початкової школи.

Об'єкт дослідження – процес самоствердження особистості молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – особливості самоствердження особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого навчання

Методи дослідження – теоретичні: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація; емпіричні: спостереження, опитування, психодіагностичні методики: «Визначення прагнень до саморозкриття,

самовизначення, самореалізації, самоствердження молодших школярів» за М. Савчиним, модифікована за О. Жизномірською; опитувальник «Самоствердження особистості молодшого школяра», педагогічний експеримент.

Методологічною основою даного дослідження є: теорія наукового пізнання, основні положення психології про психічний розвиток особистості молодшого школяра; вчення педагогіки про форми, методи, засоби в організації освітнього процесу і виховної діяльності.

Теоретичне значення дослідження полягає у здійсненні теоретичного аналізу наукових джерел щодо проблеми самоствердження дітей молодшого шкільного віку, у розкритті цінності інтегрованого навчання для самоствердження дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані вчителями-практиками, викладачами вищої школи, здобувачами вищої освіти на етапі діагностики та розвитку самоствердження молодших школярів в процесі інтегрованого навчання; в розробці рекомендацій вчителям щодо корекції цього процесу.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг – 85 сторінок (основний текст – 77 сторінок, додатки – 41 сторінка).

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ САМОСТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Першим кроком нашого дослідження стало вивчення наукових підходів вчених щодо змісту та сутності ключового та похідних понять наукової проблеми: «самоствердження», «самоствердження особистості», «самоствердження дітей молодшого шкільного віку», цінність потенціалу інтегрованого навчання в контексті самоствердження молодших школярів тощо.

1.1. Аналіз проблеми самоствердження особистості у дослідженнях науковців

Проблема особистісного самоствердження порушувалася та розв'язувалася в кожній історичній епосі залежно від формування світоглядної картини та уявлень про сутність людини, орієнтуючись насамперед на ключовий ідеал. Як науково-теоретичний аспект, самоствердження особистості стало предметом спеціальних філософських досліджень лише у XIX–XX століттях.

Наразі у дослідженнях науковців категорія «самоствердження» розглядається як філософська та соціально-психологічна, хоча проблема «самоствердження особистості», зокрема у навчальній та професійній діяльності набуває актуальності і серед вчених такої науки як педагогіка.

Вдамося насамперед до аналізу досліджуваного поняття крізь призму трактувань у словниках, енциклопедії тощо.

Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» віднаходимо визначення поняття у такому трактуванні: «самоствердження – це ствердження себе, своєї особистості, визнання своєї цінності, значимості своєї особи» [20, с. 11]. Самоствердження за психологічним словником – «це процес усвідомлення та вираження власних потреб, думок, почуттів та переконань у відношеннях з іншими людьми» [58, с. 146].

У термінологічному словнику із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості В. Рибалка поняття *«самоствердження»* близьке до самозаявлення про себе і трактується як два процеси, які допомагають нам відкрити в собі потенціал і виразити його унікальним способом.

У філософському енциклопедичному словнику самоствердження визначається як процес прокладання свого *«Я»*, самореалізації в життєдіяльності [70, 165].

У педагогічному словнику: *«Самоствердження – це стійке прагнення людини до високої оцінки і самооцінки свого «Я», себе, досягнення суб'єктивної задоволеності результатом або процесом самореалізації»* [29, с.148].

На основі контент аналізу поняття *«самоствердження»* визначаємо як один із складних механізмів соціальної активності і саморозвитку. Самоствердження має тісний зв'язок із самопізнанням, самовираженням, самооцінкою і самоповагою.

Результати нашого наукового пошуку, із скарбниці вчених, свідчать, що проблема самоствердження особистості досліджувалася в різні періоди розвитку суспільства ученими філософами, психологами, педагогами, соціологами. Першими, хто досліджував феномен самоствердження, були філософи. Зокрема, І. Кант розглядав питання абсолютної гідності особистості, характеру та свободи [70]; А. Шопенгауер висунув ідеї про світову волю; а Ф. Ніцше визначив два напрями самоствердження: один через самовизначення природи, а інший – це самоствердження майбутнього. Виходячи з цих трактувань розуміємо основну ідею філософа – *«...рушійною силою має стати «супер людина» її прагнення до самоствердження. [33].*

Гуманістичну ідею самоствердження віднаходимо у працях Сократа, Платона, Аристотеля, Плутарха і Сенеки та інших, а в епоху Відродження – Томаса Мора, Томмазо Кампанелли, Франсуа Рабле, Йогана Песталоцці, Яна Коменського, які вважали людину найвищою цінністю і вершинним творінням [1, 33, 70].

За вченням Л. Фейєрбаха самопізнання, а також інтелектуальні та чуттєво-емоційні аспекти самоствердженню, що визначає суб'єктність особистості. Воно передбачає утвердження її активної сутності та унікальності [70]. Проблема самоствердження досліджувалась Дж. Дьюї як потреба у пізнанні світу [33].

Великий дидакт Я. Коменський акцентував увагу на важливості визначення сенсу життя людини в процесі її самоствердження. Він стверджував, що виконати своє призначення людина зможе лише тоді, коли стане справжньою особистістю, адже народжується не тільки для себе, а й для інших, для людства в цілому. Тому вона повинна пізнати світ, у якому живе. Педагог наголошував на необхідності виховання в молоді альтруїзму та єдності як рушійної сили, здатної змінювати світ на краще та сприяти самоствердженню. У своїй праці «Велика дидактика» він окреслив ключові принципи виховання, зокрема ідею народності та вивчення рідної мови як основи національного самоствердження особистості. Головним завданням виховання Я.Коменський вважав формування «людини спраглої», яка здатна захищати істину, добро та чесність, а також інтереси й добробут своєї батьківщини, її свободу та незалежність [47].

Послідовник Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо вважав, що гармонійний розвиток і природні якості людини є основою для розкриття її особистісного потенціалу. За його переконанням, особистість народжується лише з одним почуттям – любов'ю до себе, тоді як усі інші почуття формуються в процесі самоствердження [47].

На значущості самоствердження особистості, вбачаючи основу її формування, подальшого розвитку та самореалізації у вихованні моральних почуттів наголошував Й. Песталоцці.

Вітчизняний педагог К. Ушинський був одним із перших, хто обґрунтував принципи національного самоствердження особистості. Він підкреслював, що, як людина не може існувати без самолюбства, так і без любові до Батьківщини, яка стає опорою для подолання її негативних рис

[69]. Результати аналізу наукової психологічної та педагогічної літератури 70-80-х років XX ст. засвідчили, що: у XXст. феномен самоствердження переходить із площини філософії у площину психології.

Наукові підходи, обґрунтування проблеми самоствердження особистості, розкриття психологічних механізмів описали у своїх роботах відомі зарубіжні учені психології: З. Адлер, Е. Еріксон, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Бернс, Ж. Піаже, К. Фройд та ін., які мали різні підходи до розуміння природи самоствердження, мотивів і психологічних механізмів. Так, якщо ідеї, теорія З. Фрейда про незмінність та асоціальність людської природи залишають мало можливостей на позитивно спрямоване самоствердження особистості, то основний зміст ідеї К. Юнга полягає в тому, самоствердження людини в цілому залежить від її прагнень, мети, а також від історії її життя. При цьому, вчений наголошував на важливість психіки особи, яка за його вченням має три рівні: свідомість, особисте несвідоме і колективне несвідоме.

У гуманістичній психології сутність самоствердження розглядається вченими у взаємозв'язку з самоактуалізацією і самореалізацією. К. Роджерс зазначав, що «самоактуалізована особистість» характеризується позитивним ставленням до себе, відкритістю до життєвих ситуацій, здатністю приймати рішення самостійно та діяти вільно й невимушено, без залежності від зовнішніх обставин чи впливів. Така особистість вирізняється природністю, доброзичливістю, повагою до творчого підходу та сміливістю у спонтанних рішеннях. Самоствердження особистості за А. Маслоу розглядається як передумова самоактуалізації і тут же ним виділено 14 характеристик щодо самоактуалізованої людини.

З розвитком психології проблема самоствердження особистості стає все більш актуальною у дослідженнях учених-психологів, які зосереджують увагу на складових феномену самоствердження.

У роботах Ж. Піаже обґрунтована особлива роль когнітивної складової у процесі самоствердження. Згідно з його ідеєю самоствердження дитини спричинене знаннями, тому головним аспектом самоствердження при цьому є процес навчання, розвиток пізнавальних процесів, а також розвиток морально-емоційної сфери [70].

Психолог Р. Бернс розкривав сутність самоствердження особистості з розвитком її самосвідомості та «Я-концепції». Він виділяв такі складові: «образ Я» – уявлення людини про саму себе, свій соціальний статус; емоційно-оцінну складову, яка відображає емоційну оцінку власного уявлення про себе; та поведінкову складову. Учений підкреслював, що якщо у людини сформовані «позитивні Я»-образ і «Я-ставлення», то її самоствердження буде гуманним. Натомість, при негативному ставленні до себе, коли виникає фрустрація та занижена самооцінка, самостверджувальна поведінка набуває негативного характеру.

За теорією А. Адлера самоствердження особистості – «це складний комплекс когнітивних, емоційних і поведінкових реакцій, який визначається відчуттям цінності власного «Я». Самоствердження вчений визначає як фундаментальний мотив, який властивий усім.

За ідеями Е. Фромма [70], самоствердження потрібне насамперед для виживання у конкурентному середовищі, а не лише для виконання того чи іншого виду діяльності, а передусім задля виживання в конкурентному середовищі.

Підсумовуючи проаналізоване, зазначимо, проблема самоствердження особистості у зарубіжній психологічній думці розглядається у трьох основних аспектах обґрунтування – когнітивному, комунікативно-кооперативному та особистісному.

Щодо досліджень у вітчизняній психологічній науці, то актуальними для предмету нашої магістерської роботи є розвиток свідомості і діяльності, свідомості та поведінки індивіда. На основі проведеного аналізу наукових

праць виявлено, що вітчизняні вчені виокремлюють такі аспекти самоствердження як: свідоме «Я», оцінне «Я», «Я-індивідуальність», мотиваційний компонент, механізми саморозвитку, самовдосконалення, самопізнання. У вітчизняній психолого-педагогічній науці дослідження процесів самоствердження здійснювалося в руслі вивчення суб'єктності у діяльності. Він виділяв такі ключові складові: спрямованість, що базується на потребах, інтересах і цінностях; знання; свідомість і самосвідомість; внутрішню здатність визначати життєві завдання; і характер, що проявляється у ставленні до світу, інших людей та до себе.

Вчений Г. Костюк наголошував на важливості врахування «зони найближчого розвитку» дитини у навчально-виховному процесі для створення умов повноцінного розвитку. Самоствердження можливе лише за умови всебічної діагностики стану дитини, її особливостей і забезпечення індивідуального підходу в навчанні. Активність людини в ставленні до середовища визначається як необхідна умова її розвитку [51].

Учений В. Роменець [59], підкреслює, що аксіологічний потенціал самоствердження особистості визначає сенс життя та розвиток суспільства. Він пов'язує самоствердження із соціальними та культурно-історичними процесами, які формують світогляд людини у взаємодії «людина-світ», а також доводить, що самоствердження особистості реалізується через діяльність у формі вчинку. Основними компонентами вчинку він виділяє:

- ситуацію – сукупність значущих умов і обставин;
- мотив – прагнення до взаємодії зі світом;
- дії – відповідно до ситуації та мотивації;
- післядії – рефлексію як результат вчинку;
- спосіб – творчу взаємодію людини зі світом.

За В. Роменцем вчинок – це підсумок попереднього етапу життя і внутрішнє спрямування людини до наступного. А життя вчений пропонує розглядати як ланцюжок важливих учинків, через які людина досягає особистісну і суспільну мету, тобто самостверджується [59]. Тут же

зауважує, що важливими для самоствердження є ціннісні орієнтації та мотивація самореалізації, що процес самоствердження підсилюється соціальним оточенням, змістом життя. Звідси, робимо висновок, що важливими

для процесу самоствердження дитини є виховання в сім'ї та організоване навчання. У своїх дослідженнях психологи доводять, що процес самоствердження – це перш за все поєднання уявлень особистості про власне «Я» (самоідентичність) і спрямованості на його здійснення, тобто потреби у самототожності, самоцінності, статусному положенні, творчій діяльності, у протиставленні свого «Я» іншим [7, 12, 55]. Зокрема, С. Березін сутність самоствердження пов'язує із суспільно-корисною діяльністю і реалізацією у ній творчих сил індивідуального «Я». Дослідник зазначає, що: «...потреба в престижі, прагненні до високого соціального статусу, потреба в авторитеті, потреба в повазі і самоповазі – все різні іменування потреби в самоствердженні». Тобто потреба в самоствердженні виступає узагальненим виразом інших потреб [31].

У контексті досліджуваної нами проблеми особливо цінними вважаємо, науковчення І. Беха, щодо потреби самоствердження як підґрунтя утворення механізмів морально-духовного розвитку особистості. Науковець визначає самоствердженням як престижно-статусну потребу, яка виражається утвердженням свого «Я» завдяки досягненню певного статусу в соціальній сфері, зазначаючи, що особистість здатна самостверджуватися в кожній складовій інтегрованої системи життєдіяльності: суспільній, духовній, розумовій, вольовій, емоційно-почуттєвій, пізнанні, спілкуванні, діяльності тощо. На переконання І. Беха «...для самоствердження особистості необхідні наявність глибоких моральних знань, розвинутий інтелект, моральні почуття та вольові якості. Лише здатність особистості емоційно правильно ставитися до реальності, висловлювати думки та погляди, яких вона дотримується у житті, уможлиблюють її самоствердження» і тут же наголошує, що значимими для самоствердження особистості є мотивація, почуття успіху.

Саме почуття успіху визначає мотиваційну систему як його рушійну силу, бере участь у формуванні особистості загалом. На думку вченого, при цьому важливого значення набуває форма колективної діяльності, яку широко використовують у навчально виховному процесі: розуміння мети, мотивів, намірів, здібностей та емоцій партнерів у взаємодії, формування почуття корисності для іншого та почуття власної вагомості. У такий спосіб дитина свідомо перетворює існуючу соціальну ситуацію в контексті своєї моральної позиції; за виявами такого суб'єктивного діяння відбувається справжнє соціальне визнання особистості, її самоствердження [3].

Можливість стати людині особистістю зумовлюється багатьма чинниками: процесом становлення суспільних орієнтацій людини, її усвідомленням себе, як члена спільноти, соціального середовища, становленням певної системи громадянської свідомості та самосвідомості, провідними потребами – потребою у самовиявленні, самореалізації та самоствердженні, зазначає у своєму науковому доробку М. Боришевський [14].

За дослідженнями вченої психології О. Кононко, самопізнання й самоствердження – це неодмінні складники процесу становлення людини як соціальної істоти, як особистості, що виникають під впливом оцінних ставлень до неї та, як наслідок, уможлиблюють формування в неї «внутрішнього погляду» на себе як на об'єкт пізнання та переживання» [45, с. 17].

Отже, основними характеристиками потреби у самоствердженні є залежність від таких потреб, як суспільне визнання, високий соціальний статус, впевненість у собі, прагнення до особистісної значущості, престижу, досягнення та домінування успіху.

Дослідник-психолог Н. Станевич визначає самоствердження як прагнення підтвердити власну цінність через стосунки з важливими людьми, розділяючи його на позитивне й негативне. Позитивне базується

на досягненні цінностей і конструктивних взаємодій, тоді як негативне проявляється у критиці інших чи створенні уявної значущості. Важливо під час навчання поступово підвищувати рівень домагань і спрямовувати дитину на позитивне самоствердження.

Проблему самоствердження особистості не обійшли увагою і сучасні вітчизняні дослідники психологічних проблем (Н. Ситнікова, Н. Станевич та ін.). Своїми розвідками у психології доведено, що особистісне самоствердження спонукає до самовиховання, виступає показником загального розвитку особистості, а також виокремлено такі етапи самоствердження:

- Відкриття «Я» – усвідомлення нових рис у власній особистості;
- Самооцінювання – формування рівня домагань, вибір стратегій самоствердження та моделей поведінки;
- Самовираження і утвердження – підтвердження своєї ідентичності, соціального статусу, цінності, досягнення успіхів у діяльності та здобуття поваги інших.

Процес самоствердження не є «зараз і тепер», це процес, який сприяє «самозміні і самостановленню» протягом тривалого часу зазначає В. Ковров [6].

Отже, у науковій літературі самоствердження особистості розглядається як:

- прагнення проявити себе через діяльність, особливо працю (Ю. Ган, Л. Коган);
- задоволення потреби у спілкуванні та взаємодії з соціумом (С. Березін);
- прагнення до пізнання і самопізнання, необхідних для соціалізації та розвитку (А. Спіркін).

Науковці погоджуються, що людина, побоюючись втратити статус і повагу, прагне самостверджуватися, підтримувати позитивну самооцінку та відстоювати своє «Я» .

Узагальнюючи провідні ідеї, положення вчених, приходимо до визначення основних ознак, характеристик самоствердження людини. Основними характеристиками першої групи є прагнення людини досягти найвищої сходинки ціннісної драбини. Це так би мовити ціннісна сходинка самоствердження. Зміст характеристики другої групи виражається у специфічних особливостях життя людини. Самоствердження залежить від групи, до якої особистість належить або прагне належати. Другою важливою характеристикою є сфера самоствердження, яка визначає конкретну галузь життя, де воно реалізується. Ці дві характеристики відображають спрямованість самоствердження і завдання, що допомагають особистості утвердитися в групі.

Аналіз основних положень теорій щодо розкриття питання самоствердження особистості засвідчують те, що цей процес є складним для будь-якого вікового етапу розвитку і потребує корекції, допомоги з боку педагогів, особливо у молодшому шкільному віці. Отже, дослідження зарубіжної та вітчизняної філософії, а також психолого-педагогічної думки підкреслили значний інтерес науковців до проблеми особистісного самоствердження молодших школярів.

1.2. Сутність, структура та механізми самоствердження особистості

Самоствердження є важливим у формуванні, розвитку особистості, доводять психолого-педагогічні дослідження. Це складний процес, який пронизує всю діяльність особистості і сприяє досягненню поставлених цілей самовдосконалення [51].

Як уже зазначалось вище, процес самоутвердження є не простим. Перш ніж стверджувати себе, потрібно себе усвідомити, своє особисте начало, свою індивідуальність, визначити цілі свого подальшого розвитку. Рівнем усвідомлення особистістю цілей і можливостей свого розвитку і визначається ефективність процесів самоствердження. Досягнення самоствердження пов'язане з постановкою не будь-яких цілей, а лише тих, які мають певне значення для особистості, цінність. Звідси, самоствердження слід розуміти як інтегративну єдність властивостей і якостей особистості, що визначають її готовність до досягнення соціально та особистісно значущих цілей. Учені визначають самоствердження як один із складних механізмів соціальної активності і саморозвитку, самовдосконалення, що і включає в себе соціалізацію, моральні цінності [65].

Для розвитку самоствердження особистості, як свідчать результати вчених важливою є такі особистісні якості як впевненість у собі, усвідомлення цінності своєї особистості, та інших людей, унікальність тощо [62,65]. Як тільки ми виявили у собі неповторність чи відчули внутрішню потребу самоствердження, ми відкриваємо для себе нові можливості, розширюємо і реалізовуємо свій потенціал. Самоутвердження допомагає людині відчувати себе цінною, допомагає повірити у власні сили і знаходити задоволення в тому, що вона робить. Отож, самоствердження є потребою, яка зумовлює прагнення проявити себе в процесі діяльності і на цій основі набуті впевненості у власних силах, визнання і самозадоволення.

Практики зазначають, що самоствердження допомагає відкрити свій потенціал і презентувати його крізь призму здібностей. Це вимагає сміливості і відкритості, здатності розпізнавати власні потреби, бажання і цінності. Однією з потреб самоствердження є прагнення особистості проявити себе в процесі своєї життєдіяльності, спираючись на наявний потенціал, і на цій основі набути суспільного визнання, упевненості у власних силах і почуття самозадоволення [71, с. 189]. Значиме є самоствердження для підтримки відповідного статусу в колективі, відстоювання себе перед іншими, для реалізації свого індивідуального життєвого шляху.

Учені-дослідники класифікують самоствердження за різними критеріями, зокрема: цілеспрямованістю – цілеспрямоване і нецілеспрямоване та самоцільне; засобами – зовнішнє і внутрішнє; механізмами – заперечення іншого (інших) «Я», самоствердження шляхом самопоходання, позитивне-негативне [72, с. 23].

Самоствердження за дослідженнями учених є специфічним видом діяльності, яка ґрунтується на певних потребах, зокрема: на потребі в самореалізації, самовираженні, самоствердженні [3, с.99]. Тому інтерес науковців і викликає процес формування та розвитку цих потреб. Кожній людині характерна потреба утверджуватися для досягнення успіху в тому чи іншому виді діяльності. Лише сильна особистість, яка здатна самостійно мислити, обирати моральний шлях і відповідати за свої рішення, може зробити своє життя змістовним. Самоствердження як прагнення, процес і результат є невід'ємною умовою становлення особистості.

Самоствердження вимагає від людини постійного саморозвитку та навчання. Цей процес є індивідуальним та неперервним, але з відповідними знаннями та навичками, кожна людина може знайти своє місце у світі та досягти його – самоствердження, а це значить самостійно зміцнювати

щось в собі або в цілому, щоб ні обставини, ні інші люди, ні сам суб'єкт, що стверджується, не похитнули цього зміцнення.

Вчений-психолог М. Савчин виокремлює у самоствердженні особистості як позитивну, так і негативну сторони. Означає це, що позитивна спрямованість самоствердження актуалізується в конкретних видах діяльності: грі, навчанні, праці та спорті. А негативна відображається прагненням до егоцентричного визнання іншими. Вчений також визначає критерії самоствердження особистості, зокрема такі як дисциплінованість, самостійність, самовираження та інші [64]. Досліджуючи проблему самоствердження вчені виокремлюють близькість цього феномена з іншими його складовими визначаючи їх як його механізми, зокрема: самопізнання, самостійність, саморозкриття, самооцінка, самоздійснення, самозаявлення, самовизнання, самореалізація, самостановлення та ін.

Проаналізуємо основні аспекти тих детермінант, які найбільш яскраві у молодшому шкільному віці, хоча кожна з них є актуальною і може бути окремим предметом дослідження (рис 1.1).

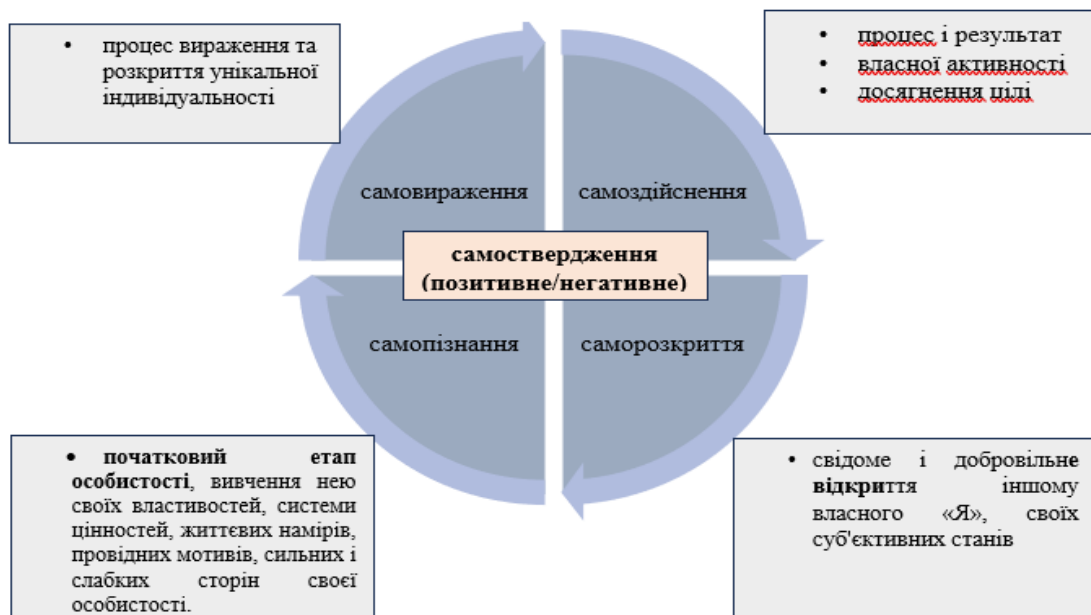

Рис 1.1. Детермінанти самоствердження

Важливою детермінантою самоствердження є самопізнання, яке трактується вченими як процес усвідомлення себе, своїх сильних і слабких сторін. Саме через самопізнання відбувається осмислення свого «Я», своїх якостей, бажань доводять дослідники.

В ході самопізнання виділяють перший та другий рівень. На першому рівні молодші школярі розпізнають й оцінюють себе, порівнюючи власну поведінку з поведінкою інших, слухаючи думки інших про себе, тобто за допомогою само сприйняття і самоспостереження. На другому рівні уявлення про себе формуються через наявні знання за допомогою власного аналізу й осмислення, так індивід аналізує свою поведінку з урахуванням мотивації, сприяє поступовому формуванню узагальненого «Я-образ». Таким чином, ми пізнаючи самих себе, розвиваємося та самовдосконалюємося. Для того, щоб уникнути труднощів під час самопізнання варто ставитися до себе нібито з боку іншої людини. Це процес розуміння особистості самої себе самопізнання залежить від вміння людини вести діалог самим з собою та здатності до рефлексії (Л. Співак). Філософи стверджують, що шлях до пізнання самого себе найскладніший. Протягом усього життя людина пізнає себе у різних вимірах.

Поняття «самовираження» за великим тлумачним словником сучасної української мови трактується як дія «розкривати своє «Я», свою індивідуальність; виявляти свої думки, настрої, переконання» [27].

Самовираження – це потреба в реалізації внутрішнього потенціалу та індивідуальності. Воно проявляється у демонстрації свого «Я», виборі манери поведінки та стилю спілкування. Для адекватного самовираження переживання й емоції мають відповідати обставинам. Нереалізоване самовираження може призводити до невпевненості, заниженої самооцінки або нав'язливого прагнення до визнання.

В основі процесу самовираження лежить активність, прагнення особистості до реалізації себе. Зазначимо, що активність - це загальна форма існування людини як суб'єкта життя, умова реалізації нею своїх потенційних

можливостей, джерело її неперервного розвитку [3, с. 21]. Отож, активність проявляється в діяльності і розглядається як притаманна саме людині форма її активного ставлення до навколишнього світу.

Самовираження змінюється з віком: на ранніх етапах воно проявляється як демонстрація свого «Я», а зріла форма включає адекватне та сутнісне вираження себе. Особистість шукає власний стиль поведінки й мовлення, прагнучи відобразити істинне «Я», а не вигаданий образ. Якщо внутрішній образ «Я» ще не сформований, самовираження залишається поверховим. Низька самооцінка посилює залежність від зовнішньої виразності, тоді як труднощі самовираження часто проявляються через сором'язливість і невпевненість у спілкуванні.

Самовираження як форма активності може перейти у внутрішній, прихований рівень, якщо людина не реалізує себе. На відміну від активності, яка за сприятливих умов може проявитися знову на нових етапах, нереалізоване самовираження залишається в прихованому плані назавжди. У таких випадках воно може перетворитися на комплекси, що впливають на внутрішній світ людини, викликаючи неадекватну самооцінку, невпевненість у собі або, навпаки, надмірне прагнення до визнання власної унікальності. [4, с. 105].

Між самовираженням і потребами у визнанні існує взаємозв'язок, що виражається у самоствердженні, самовизначенні та самореалізації особистості. Отож, особистісне самоствердження виявляється в активній діяльності людини.

Прагнення особистості до високої оцінки й самооцінки, стимулює її до самовдосконалення, а значить і до самоствердження. Особливу роль у формуванні міжособистісних стосунків відіграє самопрезентація, що базується на дотриманні соціально прийнятних норм і використанні стратегій для впливу на думки інших. Особистість прагне показати найкращі свої риси, приховуючи недоліки, що сприяє встановленню взаєморозуміння

та пристосуванню до значущих людей через демонстрацію схвальних якостей, зазначає І. Бех [2, с. 21].

На самоствердження особистості впливають:

- *Мислення*, яке через рефлексію допомагає усвідомити основу власних дій, спрямованих на розв'язання завдань і аналіз власних процесів і результатів.

- *Комунікація*, що координує дії й забезпечує взаєморозуміння учасників творчого процесу.

- *Самосвідомість*, яка через рефлексію сприяє визначенню внутрішніх орієнтирів і розмежуванню «Я» та «не-Я».

Молодший школяр стає здатним до самозмін завдяки діалогу із собою, підтримці дорослих і однолітків. У цій сфері він аналізує свою компетентність і особистісний розвиток, порівнює себе з минулим і відзначає власний прогрес, що є основою творчого самовираження [2, с. 61].

Внутрішнє перетворення людини та її зовнішній прояв, наскільки вона здатна виражати власну сутність у зовнішній і внутрішній діяльності, якою мірою та як може себе розвивати визначає самоздійснення. Це, з одного боку, як кінцевий результат життя людини, підсумок життєвого шляху, коли «цінності та цілі, до яких прагнула людина, свідомо чи несвідомо отримали адекватну реалізацію», як здійснений, кінцевий результат самореалізації, повна реалізація можливостей особистості [4, с. 14]. Для повноцінного самоздійснення людини особливо значущим є прийняття загальнолюдських цінностей.

Самоствердження виражається знаннями, емоціями, ціннісним ставленням, поведінкою, діями, що і відображають його структуру.

Для виявлення специфіки самоствердження, важливо дати відповідь на чотири запитання: Що людина в собі стверджує? Перед ким, чи в чийх очах стверджується? За допомогою якої (видів) діяльності стверджується, і в яких сферах? Утвердження себе в інших людях.

Так, відповіддю на питання, що людина стверджує в собі, можуть бути якості, риси характеру, переконання, способи дії, вчинки. Наприклад, одні люди хочуть, щоб їх визнавали як непересічну талановиту особистість, інші претендують на лідерство в групі, треті – прагнуть показати, що вони нічого не бояться. Ствердження в очах інших збуджується потребою бути на рівні власних вимог і стандартів, підтримувати тим самим високий рівень самоповаги і самооцінки.

Самоствердження може здійснюватися шляхом досягнення певних результатів у навчальній, спортивній, трудовій, творчій, дозвільної діяльності, лідерства в групі, демонстрації своїх якостей, наприклад, інтелекту, волі та ін. Самоствердження людина знаходить крізь призму різних мотивів. Виходячи зі специфіки домінуючих мотивів і позиції, людина ставить і відповідні цілі самоствердження. Загалом вони можуть сильно варіювати залежно від сфер самоствердження та домінуючих мотивів. Для одного мета – набуття впевненості в собі, для іншого – довести, що він нічим не гірший за інших, для третього – випробувати почуття переваги, своєї винятковості, а отже, і обґрунтованості претензій на лідерство. Наявність різних цілей самоствердження зумовлює їх різні стратегії.

1.3. Діагностика процесу самоствердження зростаючої особистості молодшого шкільного віку

Узагальнюючи теоретичні положення вчених зазначаємо, що у життєдіяльності людини важливим є кожний етап її розвитку, особистісного зростання, самоствердження, формування вміння обирати, діяти, брати на себе відповідальність за прийняті рішення, чого вимагає особливо складність сьогодення.

Кожна людина вирізняється своїми особливостями, це і робить її неповторною, незвичною, унікальною, незрівняною. Наявність цих характеристик є ключем особистого зростання самоствердження

та задоволення власним життям. Потреба особистості у самоствердженні, як зазначалось у попередньому підрозділі, зароджується в дитячому віці, поступово змінюється й набуває нового змісту на кожному віковому етапі, що підсилюється прагненням до визнання серед однолітків, а також реалізацією здібностей і талантів у діяльності та спілкуванні.

Це і стало передмовою необхідності виявлення особливостей самоствердження у молодшому шкільному віці. крізь призму проведення практико-дослідницької роботи (2023-2024 н.р. та 2024-2025 н.р.), яка проводилась у приватній школі-гімназії «Надія» м. Чернівці, респондентами виступили учні 3-4 класів (загальною кількістю – 96 осіб).

За твердженнями науковців, а також спостереженнями практиків, у дітей шести-семи років розпочинається новий етап розвитку самосвідомості та «Я-концепції». Саме в цей період у молодших школярів накопичуються психологічні резерви самосвідомості, які є важливими для підліткового віку. Особливість цього віку ще й в тому, що виховання свого «Я», ставлення до себе та інших однолітків у молодших школярів, переважно на першому циклі навчання (1-2 класи), залежить від оцінки дорослих, зокрема вчителя. В основному діти орієнтуються у своїх ставленнях до однокласників, на оцінку учителя. А вже у 3–4-х класах діти уже починають об'єднуватися в окремі групи, хоча і не постійні, критеріями та перевагою для їх формування є висока навчальна успішність, позитивна адаптація, добре спілкування, контактність. Учні з протилежними якостями часто не помічають або вони стають об'єктами насмішок, це загострює взаємини, породжує суперечки, конфліктність. Групи, що створюються молодшими школярами, переважно не включають дітей, які є агресивними або сором'язливими. До таких дітей має бути особлива увага вчителів та батьків. Учитель має знати і розуміти механізми самоствердження самореалізації і вміти керувати цим процесом.

У цьому віковому періоді активно розвивається емоційно-почуттєва сфера, що проявляється у загостреному інтересі та підвищеній емоційній чутливості до вражень, отриманих через органи чуття. Це стає основою для

формування емпатії – здатності співпереживати, яка відіграє важливу роль у процесі самоствердження молодшого школяра.

Провідною діяльністю у молодшому шкільному віці, як знаємо, є навчальна діяльність, у якій формуються, як уже зазначалося вище, новоутворення особистості, від ефективності організації якої залежить і успішність подальшого навчання, і наявність впевненості у власних силах, і бажання та вміння досягати поставленої мети.

Самосвідомість, як особлива форма внутрішнього діалогу з собою, є ключовим фактором самоствердження.

Психологічний конструкт самоствердження включає такі складові:

- *когнітивну* – знання про себе своє «Я»;
- *емоційно-оцінну* – самооцінка, рівень домагань, самовпевненість;
- *поведінкову* – ціннісні орієнтації, соціальні установки.

Першим етапом було проведення констатувального дослідження, другим – апробація розробленої технології діяльнісно-інтегрованого навчання.

Відповідно метою констатувального етапу і стало вивчення особливостей самоствердження молодших школярів у процесі навчання за визначеними критеріями та показниками.

Таблиця 1.1.

Критерії та показники самоствердження молодших школярів

Зміст критеріїв	Зміст показників
Когнітивно-мотиваційний	1) знання про себе, свої соціальні ролі (хто я?); 2) усвідомлення себе як суб'єкта навчальної діяльності, у взаємодії; 3) Прояв стійкого інтересу до «Я»; 4) прагнення заявити про себе у діяльності; 5) розкриття своїх здібностей у різних видах діяльності.

Емоційно-ціннісний	1) стійкість вираження своєї індивідуальності у діяльності відповідно до прийнятих норм ; 2) здатність співпрацювати з іншими у різних видах діяльності; 3) уміння використовувати різні засоби самовираження; 4) наполегливість у вираженні свого «Я» прояв радості за свої успіхи.
Поведінково-діяльнісний	1) Відношення людини до себе та своїх досягнень; 2) Відчуття радості від реалізації власного «Я» у діяльності; 3) Відчуття гордості за власні успіхи; 4) Рішучість у подоланні перешкод для досягнення цілей у діяльності.

Основними методами емпіричного дослідження виступили – спостереження, опитування, бесіда, створення різних ситуацій та окремі адаптовані методики

Зміст першої серії нашого дослідження був спрямований на отримання інформації про уявлення дітей про себе, усвідомлення молодшими школярами власних емоцій, особистісних рис та характеристик. Для цього було проведено бесіди на теми «Мое Я», «Унікальність (неповторність) мого «Я»»

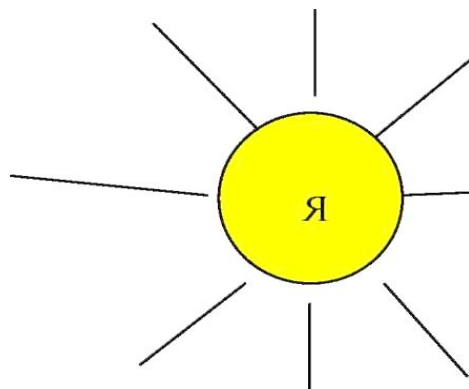
та «Відкриття свого «Я»». Спостереження дозволяло зібрати дані про самовираження, самоствердження та самореалізацію учнів молодшого шкільного віку, зокрема під час уроків різного формату, змісту та у реальних життєвих ситуаціях.

У ході спостережень та оцінювання в портфоліо фіксувалися такі аспекти:

- бажання дитини проявити себе у творчій діяльності та її інтерес до творчого самовираження;

- поєднання прагнення до творчого вираження із наполегливістю та рішучістю у подоланні труднощів задля досягнення мети;
- здатність використовувати різноманітні способи самовираження;
- стійкість у демонстрації своєї індивідуальності у відповідності до прийнятих цінностей;
- уміння співпрацювати з іншими в різних видах діяльності.

Для уточнення й об'єктивності результатів у цій же серії нами була використана методика «Мій пелюстковий портрет». Зміст завдання полягав у наступному: у центрі сонячного кола діти писали своє ім'я, а далі за допомогою променів змальовували свій портрет (уздовж променів писали усе краще, що могло виразити їх унікальність (заготівки сонечка з променями готувалися зазделегідь, хоча учень за потреби міг додати ще промінці) (рис 1.3).

Рис. 1.3. Методика «Мій пелюстковий портрет»

Крізь призму цього завдання (методики) з'ясовували чи вдається молодшим школярам на їх думку проявити себе, свою індивідуальність, свої якості, емоції, почуття, як презентують власну точку зору іншим.

Таке усвідомлення сприяє підвищенню позитивного сприйняття себе молодшими школярами, усвідомленню власної значущості, формуванню адекватної самооцінки, що врешті-решт стимулює їхнє творче самовираження.

Специфіку самоствердження особистості молодшого школяра, як свідчать практики, можна простежити у найрізноманітніших взаємодіях, а саме: комунікативній (успіхи, невдачі), конативній (прагнення

до конструктивних, деструктивних форм поведінки, проявів егоцентризму), моральній (реалізація ціннісних норм) сферах життєдіяльності. За твердженням учених самоствердження може мати позитивне (конструктивне) спрямування і негативне (деструктивне) спрямування.

Основними етапами самоствердження є: відкриття свого «Я» самоусвідомлення нового; самооцінювання та визначення стратегії самоствердження; утвердження свого «Я», своєї самоцінності, досягнення результатів діяльності і поваги оточуючих.

Аналіз результатів діагностування за когнітивно-мотиваційним критерієм, що характеризується бажанням заявити про себе у різних видах діяльності показав, що саморозкриття, самоствердження молодших школярів у навчальній діяльності переважно визначають середній рівень (34,1 %) та близький йому достатній рівень (35,5 %). Ці показники дають право констатувати про значний інтерес дітей до самоствердження та бажання самоствердитись, розкрити свою індивідуальність через свої здібностей виразити у різних видах інтегрованої діяльності. Разом з тим домінує мотив обов'язковості, що іноді викликає супротив у дітей.

Крізь призму цього завдання (методики) з'ясовували чи вдається молодшим школярам на їх думку проявити себе, свою індивідуальність, свої якості, емоції, почуття, як презентують власну точку зору іншим.

Завдання другої серії адресувались учням 3-4 класу. Дослідження спрямовувалось на виявлення прагнень до самоствердження, саморозкриття, самовираження свого «Я», за допомогою адаптованої з врахуванням вікових особливостей, методики М. Савчина [64].

За даними, у третьокласників високий ранг виявлення інтелектуальних прагнень самоствердження становить 36 %, а у четвертокласників – 41 %; щодо моральних проявів прагнень самоствердження у третьокласників – 50 %, а у четвертокласників – 56 %. Спостерігаємо прояви егоїстичних прагнень у четвертокласників – 16 %, у третьокласників – 12 %. На нашу думку,

пояснити це можна наближенням, насамперед, підліткового віку, по-друге різними впливами, але допускаємо і пояснення упущеннями у вихованні, що і потребує індивідуальної роботи. (Результати дослідження презентовано в таблиці 1.2.)

Відстежували і учнів, в яких самооцінка близька до адекватної, що підтверджують такі відповіді: «Я ще мала і всього не вмію», «Я багато чого можу, але не все», «Я зможу, якщо мене навчать» та ін.

Таблиця 1.2.

Показники вибору прагнень самоствердження молодшими школярами

Види прагнень самоствердження та критерії їх вияву	Самопізнання самовираження (зовнішніми показниками)	Інтелектуальні: - потреби, інтереси, самостійність; - активність, результативність.	Моральні: – толерантність доброзичливість; ; – дії за моральними імперативами.	Егоїстичні: – зухвалість; – конфліктність у поведінці, взаєминах.

Продовження табл. 1.2

Ранги	Класи		Класи		Класи		Класи	
%	3	4	3	4	3	4	3	4
Високий	36	41	50	56	54	48	- 12	16
Середній	38	38	36	30	30	32	- 8	10
Низький	26	21	14	14	16	20	80	74

З'ясувалося, що позитивний результат діяльності стимулює бажання молодших школярів удосконалити свої вміння та навички, щоб мати кращі результати і не відставати від однокласників. Це підтверджується такими їхніми висловлюваннями: «Якщо в мене щось добре виходить, я намагаюсь знову це робити», «Якщо в мене вийшло, я стараюсь зробити це ще раз», «Я ще роблю, бо мені подобається». Отже, успіх сприяє збереженню прийнятої виконавцями програми дій, спонукає зростаючу особистість продовжувати успішні дії, самостверджуватись і в подальшому.

За результатами дослідження, 33,7% дітей молодшого шкільного віку у ситуаціях вибору віддають перевагу складним завданням. Це свідчить про сформоване ціннісне ставлення до себе, позитивний образ «Я» та індивідуальний досвід успішних досягнень. Такі діти прагнуть продемонструвати свою значущість і самовиразитися, обираючи складні завдання, покладаючись на власні сили та зберігаючи віру у свої можливості.

Узагальнюючи результати дослідження подаємо показники за відповідними рівнями самоствердження молодших школярів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3.

**Характеристика рівнів самоствердження молодших школярів
за результатами емпіричного дослідження (у %)**

Рівні самоствердження	Характеристика рівнів сформованості впевненості в собі	Кількість дітей

Продовження табл. 1.3

<i>Високий</i>	Відзначається впевненим утвердженням себе, довірою до власних здібностей, переконаністю у правильності своїх рішень і дій, оптимістичним ставленням до подолання труднощів, спокійною концентрацією зусиль на виконанні чи вдосконаленні завдань. Також включає відносну незалежність від думок та оцінок дорослих і здатність покладатися на власну самооцінку.	22,1
<i>Достатній</i>	Виявляється нестійкою довірою до власних можливостей, здатністю долати труднощі лише за підтримки та заохочення з боку дорослих, схильністю обирати прості та посильні завдання. Характеризується критичним ставленням до результатів своєї роботи, обережністю, поміркованістю у самооцінці та розсудливістю.	16,5

<i>Середній</i>	Досліджуванам притаманне прагнення виділитися, досягти успіху будь-яким способом і здобути схвалення авторитетних дорослих. Вони проявляють схильність до самоствердження за рахунок інших, не визнають власних помилок, мають надмірне захоплення собою, завищену самооцінку та високий рівень амбіцій.	20,3
<i>Низький</i>	Діти з залежною поведінкою проявляють постійні сумніви у власних можливостях, схильні пояснювати успіхи об'єктивними чинниками, а не власними зусиллями. Вони часто втрачають мотивацію до досягнення результатів, відмовляються завершувати розпочате, не мають навичок конструктивної взаємодії, а їх самооцінка або занижена, або ще не сформувалася. Такі діти очікують від дорослих лише зауважень, докорів і негативних оцінок, при цьому їхня поведінка сильно залежить від схвалення чи критики з боку дорослих.	31,1

Висновки до першого розділу

Результати наукового дослідження показали, що теоретико-методологічною основою вирішення досліджуваної проблеми є напрацювання представників гуманістичного підходу. Вони визначають сутність особистості як постійне прагнення до самовираження та самоствердження (А. Маслоу, К. Роджерс, Г. Олпорт, В. Франкл, Е. Фромм).

Аналіз наукових напрацювань із досліджуваної проблематики дозволив визначити поняття «самоствердження» як особистісний феномен, що дає змогу максимально реалізувати свої здібності, розкривати унікальність та виражати власну індивідуальність.

Спираючись на теоретичні положення вчених щодо вікових особливостей молодших школярів (І. Бех, О. Запорожець, Г. Костюк, О. Савченко та ін.), встановлено, що саме в молодшому шкільному віці актуалізуються процеси самоствердження та самовираження. Це пов'язано з формуванням у дітей здатності усвідомлювати свої психічні стани, аналізувати їх, а також осмислювати власні думки та міркування.

Результати проведеного емпіричне дослідження, щодо виявлення особливостей самоствердження у зростаючої особистості молодшого шкільного віку за допомогою підібраних методів та адаптованих методик свідчать про різні форми самоствердження, вираження яких проявлялось як у зовнішності, манерах поведінки так у різних видах діяльності, мотиви тощо.

Якщо респондентам високого рівня переважно характеризували стійкі прагнення досягати визнання, похвали, то низького рівень характеризувались замкненістю, часто конфліктністю, відсутністю здатності прийняти рішення. Недостатній прояв самооцінки, що є важливим механізмом самоствердження відстежували і в респондентів середнього рівня самоствердження. Виявлені показники прояву самоствердження низького та середнього рівнів зумовили необхідність розробки дидактико-методичних засобів активізації інтегрованого навчання для конструктивного самоствердження молодших

школярів.

РОЗДІЛ 2. ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСОБИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ САМОСТВЕРДЖЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ

2.1. Концепт інтегрованого навчання та його цінність у самоствердженні молодших школярів

Сучасний етап розвитку початкової школи характеризується ускладненням змісту освіти, збільшенням обсягу інформації, яку необхідно опанувати, скороченням часу для її засвоєння, а також акцентом на формування у дітей цілісного світогляду. Пошук шляхів удосконалення системи освіти зумовив повернення до інтеграції навчання як важливого методичного підходу. В Україні інтеграція проголошена одним із ключових принципів реформування освіти поряд із гуманізацією та диференціацією, зокрема у 2017 р., згідно з Концепцією Нової Української школи [9].

Перші спроби створення системної освіти на основі проблемно-комплексної інтеграції зробили такі вчені, як Д. Дьюї та С. Шацький. Їхній комплексний метод об'єднував знання з різних галузей навколо спільної проблематики. У другій половині ХХ ст. вчені-дослідники зосередили увагу на координації та систематизації знань, встановленні міжпредметних зв'язків.

Сьогодні актуальним стає розвиток теорії інтеграції знань, яка включає визначення педагогічних еквівалентів різних видів і рівнів інтеграції. У навчальному процесі інтеграція відбувається через об'єднання елементів різних дисциплін у межах одного предмета, курсу чи теми на основі міждисциплінарного підходу, що передбачає інтегративні принципи загальноосвітнього значення.

У процесі шкільного навчання мають створюватися умови для розвитку індивідуальності учня, підкреслення його унікальності та самоцінності. Однак цей процес також може сповільнюватися через виникнення відчуття неповноцінності, стресу чи внутрішніх конфліктів, що заважають

формуванню особистості, здатної успішно вирішувати власні завдання та брати участь у суспільному житті. У зв'язку з цим особливого значення набувають моделі та технології навчання, які активізують психологічні механізми позитивного розвитку, зокрема самоствердження. Однією з таких технологій є інтегроване навчання.

Інтегроване навчання спрямоване на пріоритет потреб і інтересів дитини, створюючи умови для розкриття її потенціалу та подальшого самоствердження. Ця технологія розглядає дитину як унікальну й неповторну особистість, яка має право на свободу, творчість і самореалізацію. Різні аспекти інтегрованого підходу до навчання висвітлюються у численних психологічних, педагогічних і методичних дослідженнях. Інтеграція в навчальному процесі визначає основним завданням школи підтримку позитивного розвитку дитини та сприяння її особистісному зростанню.

Для досягнення мети сучасної початкової школи в умовах інтегрованого навчання вирішуються завдання щодо створення умов для задоволення основних потреб дитини в самореалізації, пізнавальній діяльності, розвитку її унікальних здібностей; забезпечення атмосфери психологічного комфорту та захищеності; створення можливостей для самореалізації у значущих для дитини сферах з максимальним розкриттям її здібностей; забезпечення емоційно-позитивної атмосфери у взаємодії між учителем і учнями, а також серед самих учнів, організацію спільної діяльності учнів і вчителя.

Інтегрований підхід у навчанні базується на взаємодії між учителем та учнями, у процесі якої учні усвідомлюють ці дії, приймають і активно долучаються до пошуку відповідей, стають авторами нових ідей, припущень. Звернемо увагу на ті фактори, які відіграють важливу роль у цьому процесі для самоствердження самовираження учнів у різних видах діяльності.

Під час пошуку відповіді на поставлене запитання, учні часто вдаються до сприймання наочних об'єктів, шукаючи у них потрібних для відповіді чуттєвих даних, від живого споглядання переходять до абстрактного

мислення, а потім знов повертаються до сприймання. Чуттєве сприймання включається у мисленнєву діяльність учнів і набуває цілеспрямованого, осмисленого характеру, створюються сприятливі умови для його розвитку.

Ідея інтеграції змісту та форм навчання активно цікавила і цікавить педагогів-практиків. Вивчення дидактичних особливостей інтегрованого навчання віднаходимо у науковому доробку вчених О. Савченко, Н. Бібік, Л. Варзацької, Т. Донченко, М. Іванчук, О. Комар, Ю. Колягіна, В. Паламарчук, В. Тименко та інших [12, 24, 56].

Інтерес провідних дидактів і методистів, учителів-практиків до інтеграції в освіті зумовлений її потенціалом для підсилення інформаційного наповнення та емоційного збагачення процесів сприйняття, мислення й почуттів учнів. Завдяки залученню додаткового цікавого матеріалу інтеграція дозволяє всебічно пізнати явища чи поняття та забезпечити цілісність знань учнів.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що впровадження інтегрованого підходу в освітню практику сприяє формуванню цілісного світогляду, розвитку творчості як учнів, так і вчителів.

Інтегроване навчання надає свободу у виборі тем, змісту та засобів організації освітнього процесу, враховуючи перспективні й поточні завдання навчально-виховної роботи початкової школи.

Однак наразі потребують подальшого дослідження окремі аспекти формування особистісних якостей молодших школярів у процесі інтегрованого навчання, розвитку таких процесів як самовираження та утвердження свого неповторного «Я» та інші. Потребує подальшого вивчення і питання самореалізації особистості учнів і забезпечення сприятливих умов для творчого розвитку дітей у межах освітньо-виховного процесу.

У науковій літературі поняття «інтеграція знань» трактується неоднозначно. Це пов'язано з тим, що інтеграція є складним, багатовимірним явищем і тісно пов'язана з низкою інших наукових понять. Кожне

визначення цього поняття базується на аналізі її ключових ознак, властивостей

і характеристик. До споріднених із поняттям інтеграції належать такі категорії, як взаємодія, узагальнення, комплексність, синтез тощо. Їх взаємозв'язок проявляється при вивченні різних форм інтеграції: сукупності, комплексності, впорядкованості, організації та системності.

З позиції науково-методичних досліджень інтеграція в дидактиці визначається як :

- ціль навчання, спрямована на формування цілісного уявлення про навколишній світ як єдину систему, у якій усі елементи взаємопов'язані;
- засіб навчання, орієнтований на зближення знань із різних предметів та встановлення між ними зв'язків.

У початковій школі питання інтеграції знань набуває особливого значення. Як зазначає М. Вашуленко, цьому сприяють такі об'єктивні причини [7], а саме:

- необхідність зменшення навчального навантаження на дітей, скорочення кількості годин на традиційні предмети та перерозподіл часу на дисципліни розвивально-виховного циклу;
- інтегровані курси в початкових класах можуть викладатися без додаткових ресурсів, оскільки класоводи вже навчають дітей цих предметів окремо. Це відрізняється від старших класів, де інтеграція вимагає перепідготовки вчителів для викладання нового змісту [24].

Інтеграція, як ключова тенденція оновлення освіти, дозволяє не лише якісно змінити її зміст, доповнюючи окремі предмети знаннями з інших галузей (соціально-філософськими, історичними, психолого-економічними), а й сприяє самореалізації та самоствердженню учнів у процесі інтегрованої діяльності. Таким чином, інтеграція є потужним інструментом формування світогляду, що має особистісний характер. За умови її методологічно грамотного впровадження можна забезпечити якісну освіту, створити умови для самостійного досягнення учнями життєвих цілей та їх творчої

самореалізації у різних соціальних сферах, відповідно і самоствердження.

Інтеграція є ключовою умовою розвитку сучасної науки, яка прагне досліджувати об'єкти та явища в їхній взаємопов'язаності, а не окремо. Проблема інтеграції знань постала ще з моменту впровадження предметного підходу в освіті й ускладнилася через посилення тенденцій до інтеграції у сфері науки, виробництва та суспільних відносин, що і підтверджує свою історію розвитку та становлення, як важливого дидактичного явища.

Слово «інтеграція» походить від латинського «integer» – «повний, цілісний». У шкільній освіті інтеграція може бути як повною, так і частковою. Це явище не нове: К. Д. Ушинський, наприклад, через інтеграцію письма

й читання створив синтетичний метод навчання грамоти [24].

Яскравим прикладом інтегрованого підходу є досвід В. О. Сухомлинського, зокрема його «уроки в природі», які проводилися для 6-річних учнів у Павлишській школі. Ці уроки поєднували спостереження, мислення та мовлення з метою розвитку дітей, виявлення їхніх здібностей і сприяння інтелектуальному зростанню [57].

Сьогодні ідея інтеграції змісту та форм навчання залучає багатьох педагогів і науковців. Однак проведення інтегрованих уроків потребує високого рівня професійної підготовки та ерудиції вчителів.

Найбільш обґрунтовано ці ідеї інтеграції віднаходимо у дослідженнях науковця, вчителя-практика М. Іванчук, яка ствердно, як в теорії так і на практиці доводить реалізацію положення американського філософа Дж. Дьюї, вважаючи, що «дитина – це сонце, навколо якого повинні обертатися всі засоби освіти» крізь призму інтегрованого навчання [24].

Пріоритет надається не тому, що викладається, а способу викладання; навчальний матеріал добирається з реального середовища, у якому живе учень. Відбір змісту та методів навчання орієнтується на емоційне сприйняття дитини. Важливо, щоб матеріал був релевантним, тобто

допомагав школярам знаходити відповіді на важливі для них запитання, такі як «Хто я?», «У чому моя унікальність і значущість для себе та оточення?» [13]. Оскільки самоствердження пов'язане з прагненням виявити себе, утвердити свою індивідуальність, розкрити свої можливості, саме цьому і сприяє період молодшого шкільного віку та інтегроване навчання, яке стає своєрідним полем реалізації людини, утвердження власного «Я» у провідній цілеспрямованій діяльності.

Система цінностей, яку учень сприймає і приймає на особистому рівні, сприяє гармонізації його стосунків із найближчим оточенням і допомагає у самоствердженні. Вирішальну роль у цьому процесі відіграє розвиток здібностей, що відбувається здебільшого через самопізнання і визначення свого місця в учнівському колективі. При цьому, безумовно, важливе місце належить позитивному ставленню до учнів, стилю спілкування вчителя й учня, комунікативній взаємодії у класі, умінню вислухати, створити позитивний психоемоційний клімат, і все це є ще однією з важливих умов процесу самоствердження молодших школярів у процесі інтегрованого навчання.

На противагу шкільній конкуренції за традиційним навчанням – інтегроване навчання ґрунтується на принципі співробітництва учнів, реалізація якого сприяє розвитку почуття емпатії, співчуття, вміння спілкуватися і працювати разом. Концепція інтегрованого навчання передбачає і врахування інших прогресивних технологій, зміст яких спрямований на позитивне самоствердження дитини: від формулювання цілей, змісту та переваги навчання від формального на неформальне відкрите максимально індивідуалізоване та спонтанне – у музеях, бібліотеках, культурно-спортивних закладах, на підприємствах, під відкритим небом, чому навчає нас досвід великого учителя-просвітителя В. Сухомлинського. Мета такого навчання – навчати дітей так, аби думали, відчували, жили і діяли, які здатні б любити, глибоко співчувати, поширювати на світ своє внутрішнє «Я» і продовжували процес самоосвіти [13].

У вітчизняній психологічній науці дослідники визначили цілі та завдання навчання, принципи відбору навчального матеріалу і методи його подачі. Вважається, що залучення школяра як активного суб'єкта навчання стимулює глибоке освоєння знань, формує пізнавальні навички та норми, а також сприяє їхньому психічному розвитку.

Самоствердження особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого навчання розглядається з позицій діяльнісного підходу. Суб'єктивний досвід учня, незалежний від змісту навчальних дисциплін, формується та інтегрується через взаємодію особистостей. Це включає представлення себе через іншого та прийняття іншого у власне «Я». Такий досвід проявляється та структурується в педагогічних розвивальних ситуаціях, які будуються за принципом проблемно-комунікативно-пошукової технології. Особливою перевагою запропонованої експериментальної моделі освіти

є використання психодидактичної техніки змістового узагальнення, яка створює умови для організації міжособистісних діалогів і дискусій, сприяючи розвитку базової рефлексії та контролю над спільною навчальною діяльністю.

Інтеграція навчального змісту, а згодом і організація інтегрованих уроків, відкриває широкі можливості. Щодо кількості таких уроків, універсальної відповіді немає. Усе залежить від майстерності вчителя у синтезі матеріалу, який органічно поєднується, і проведенні інтегрованого уроку без перевантаження учнів. Головне, щоб урок був підпорядкований основній меті, а не перетворювався на хаотичний набір несистемних елементів.

Існують об'єктивні причини та передумови для інтеграції окремих навчальних курсів у початковій школі. Однією з ключових причин є необхідність зменшити перевантаження учнів, скоротити кількість навчальних годин протягом тижня та використати вивільнений час для предметів розвивально-виховного циклу.

Однак реалізація ідеї інтегрованих курсів є складним завданням.

По-перше, необхідно вирішити, як методично представити дитині цілісну картину світу. Для цього потрібно визначити її межі, рівні, складові компоненти та структуру, враховуючи вікові психологічні особливості учнів у засвоєнні наукових знань.

По-друге, слід адаптувати форму подачі системи наукових знань в інтегрованих курсах відповідно до поставленої мети.

По-третє, цілісну картину світу потрібно відобразити в системі понять і фактів, які мають бути представлені у дидактично оформленому вигляді як у навчальних предметах, так і в методичних розробках уроків за відповідними темами.

Інтегровані курси мають забезпечити наукове відображення предметів і явищ у суб'єктивну пізнавальну цілісність школяра, зберігаючи психологічну єдність у межах доступного для нього часово-просторового континууму.

Процес формування цілісного наукового світогляду через навчання за інтегрованими курсами буде ефективним за умови розвитку та оптимального використання наочно-образного і понятійного мислення учня. На початковому етапі цілісність сприйняття предмета формується в образній формі. Образ містить різноманітні характеристики предмета, які хоча ще не систематизовані, дозволяють дитині користуватися ним відповідно до його функціональних властивостей. Зберігаючи цей початковий образ, учень поступово вивчає сутність предмета через систему понять

і взаємозв'язків. Це поглиблює його пізнання, збагачує початкове уявлення і сприяє формуванню цілісного бачення світу та об'єкта дослідження [2].

На особливу увагу заслуговують в процесі інтегрованого навчання інтегровані уроки, розроблені на основі змісту інтегрованих курсів відповідно до спеціальних програм. Оновлення змісту початкової освіти, як наслідок

її реформування, доповнено інтегрованими курсами, що сприяє зменшенню кількості окремих предметів і запобігає перевантаженню учнів. На уроках, побудованих за інтегрованими курсами, використовуються ігрові методи, проблемні ситуації, що активізує мислення й пізнавальну діяльність учнів, розширює їхні знання, розвиває зорове та слухове сприйняття, а також сприяє естетичному вихованню. Наприклад, у процесі вивчення об'єктів у мистецтві діти розуміють закони краси через форми, кольори, пропорції, навчаються бачити гармонію ліній і відтінків, пробуджуючи інтерес до краси світу. Учитель може додатково використовувати на уроках твори живопису, літератури чи музики, що знімає напруження та підвищує інтерес учнів завдяки зміні видів діяльності. Запровадження інтегрованих уроків сприяє оновленню процесу навчання, вирішуючи розрив між розділеними знаннями з окремих дисциплін і потребою їх комплексного застосування у житті й роботі. Доцільність інтегрованих уроків зумовлена необхідністю об'єднання знань, умінь і навичок учнів з різних галузей науки, а також прагненням молодших школярів до самовираження та утвердження своєї індивідуальності. На відміну від традиційних уроків, інтегровані уроки розглядають об'єкти комплексно, що потребує залучення знань із різних дисциплін. Ефективність таких уроків, як зазначає О. Я. Савченко, залежить від якісного методичного забезпечення [66].

Інтегрований урок може включати як внутрішню предметну інтеграцію (в межах одного предмета), так і міжпредметну інтеграцію (через інтеграцію змісту кількох дисциплін, залежно від майстерності вчителя). Деякі такі уроки які є узагальнювальними або спрямованими на систематизацію знань, умінь і навичок учнів, а також можуть бути комбінованими або інтегрованими.

Внутрішньопредметні інтегровані уроки мають спіральну структуру на основі концентричності, що дає змогу організувати процес пізнання від часткового до загального чи навпаки. Зміст таких уроків поступово доповнюється новими знаннями й зв'язками. Особливість інтегрованих

уроків виникає в тому, що учні не втрачають фокусу на початковій проблемі, а навпаки – розширюють і поглиблюють розуміння пов'язаних з нею знань.

На уроках із міжпредметною інтеграцією змісту, як показують наукові дослідження та педагогічна практика, застосовуються різні підходи до міжпредметних зв'язків: горизонтальні та вертикальні.

Згідно з дослідженнями відомих учених (М. Вашуленка О. Савченко та ін.), міжпредметні зв'язки по горизонталі служать умовою поєднання навчання і виховання, а також є засобом комплексного підходу до предметної системи освіти. Вони особливо важливі для формування наукових природознавчих понять. Наприклад, на уроках про навколишній світ діти вивчають поняття «листяні» та «хвойні» дерева. Ці знання закріплюються на уроках малювання через зображення гілок, а на уроках праці – через ліплення. Таким чином, поняття не лише повторюється, а й поглиблюється. Міжпредметні зв'язки дозволяють глибше опрацьовувати навчальний матеріал без додаткових витрат, забезпечити систематичну практичність

та стимулювати учнів до застосування знань у повсякденному житті. Водночас, інтегрований урок не слід ототожнювати з міжпредметними зв'язками, після чого, як зазначає О. Савченко, це різні методичні поняття [6].

Для розвитку у дітей цілеспрямованого гуманітарно-екологічного мислення, розуміння єдиної картини світу та морально-естетичного виховання науковці рекомендують використовувати вертикальні міжпредметні зв'язки.

У цьому підході навчальні предмети об'єднуються на основі загальної теми, яка містить конкретний зміст, образи, емоції, а також моральний та естетичний зміст.

Наприклад, протягом тижня вчитель може неодноразово звертатися до спільної теми, розкриваючи її в різних предметах без зміни самої теми уроку (основної чи додаткової). Вивчення теми розвивається через різні підходи: творчі завдання, проблемні обговорення, пояснення, символічний

девіз, який підкреслює естетичний аспект теми. Послідовність таких тем визначається календарем, порами року, святами (державними, релігійними), а кожна з них включає в себе важливі моральні, екологічні та економічні питання. Інтеграція тут базується на глибокому охопленні життєвих явищ, а вибір змісту та логіки враховує особливості учнів, їхню здатність до мислення, судження та вміння виділяти основне.

Уроки з елементами інтеграції змісту кількох предметів (наприклад, читання і письмо, природознавство і рідна мова, математика і трудове навчання) є прикладами міжпредметної інтеграції. Цей підхід добре представлений у практичному досвіді педагогів-новаторів.

Завдяки такій методиці учні отримують цілісніше уявлення про світ у межах конкретної теми. Взаємопроникнення змісту різних предметів сприяє моральному розвитку, формує світогляд учнів та їхнє ставлення до природи, суспільства і до самих себе.

Інтегровані уроки підвищують якість навчання: знання набувають системності, навички стають узагальненими, розширюються пізнавальні інтереси, що сприяє творчому розвитку учнів, формуванню переконань, успішному самоствердженню й самовираженню своїх здібностей, свого творчого, унікального «Я», це і підтверджує досвід практиків сучасної початкової школи, основні ідеї яких нами вивчалися і представлені в наступному підрозділі нашого дослідження.

2.2. Використання дидактико-методичних засобів інтегрованого навчання у контексті самоствердження молодших школярів у практиці сучасної школи

Об'єктом практичної складової нашого магістерського дослідження стало вивчення досвіду учителів-практиків приватного закладу гімназія «Надія» м. Чернівці, щодо оптимізації використання дидактико-методичних засобів для самоствердження, самовираження свого «Я» у процесі інтегрованого навчання.

Навчання здобувачів початкової освіти, загальна чисельність яких складає 181 осіб, забезпечують 10 учителів за спеціальністю «Початкова освіта» з досвідом роботи від 3 до 10 років. Освітян-практиків в єдину освітянську спільноту об'єднує бажання бути вчителем-майстром, навчати і виховувати зростаюче молоде покоління відповідно до вимог Нової Української школи, в контексті інтересів, запитів учнів, реалізації їх цілей, самовираження і самоствердження у цікавій інтегрованій діяльності, яка вибудовується згідно Типової програми, розробленої під керівництвом Р. Б. Шияна. Об'єднує роботу вчителів досвідчений керівник-наставник заступник директора з навчально-методичної роботи Гайсан Світлана Юріївна, а також керівник методичного об'єднання вчителів початкових класів Кукурудзяк Іванна Русланівна.

Згідно складеного плану роботи методичного об'єднання, який передбачає різні форми роботи щодо якісного навчання та професійного зростання вчителя, учительська спільнота школи працює над педагогічною проблемою «Формування пізнавальної компетенції учнів шляхом використання сучасних методів та прийомів підвищення мотивації до навчання», яка допомагає в реалізації завдань кожного вчителя, з врахуванням віку, особливостей та інтересів учнів, запитів батьків.

Цінні дидактичні поради-заповіді В. Сухомлинського у практиці роботи наших учителів-початківців є своєрідним маяком, мірилом її ефективності: «Немає абстрактного учня. Мистецтво й майстерність навчання і виховання полягає в тому, щоб, розкривши можливості кожної дитини і її сили, дати їй радість успіху у розумовій праці». А це значить, що навчання має бути цікавим, інтегрованим як за змістом так і діяльністю, але індивідуалізованим

для особистісного становлення, зростання, самовираження і самоствердження. Створити відповідні умови для такого навчання – обов'язок учителя, що добре усвідомлюють і підтверджують своєю працею учителі, результатом якої є поряд з достатньо високими показниками –

саморозкриття і самовираження дітей, їх радісні обличчя і щасливі посмішки, а в майбутньому вони принесуть користь собі і суспільству в цілому.

Мета професійної діяльності учителів нашої школи поряд з формуванням визначених Стандартом предметних чи наскрізних компетентностей – виховувати самодостатню особистість, яка вміє та хоче вчитися, займає позицію активного суб'єкта діяльності. Відповідно освітній процес ґрунтується на особистісно орієнтованому підході, в умовах навчання відбувається становлення таких важливих якостей особистості, як відповідальність, впевненість, рефлексивність тощо.

Уроки-спостереження, здійснені нами під час проходження педагогічної практики, яка і сприяла проведенню нашого дослідження, свідчать

про майстерність учителів щодо створення таких ситуацій, інтегрованих видів навчальної діяльності, які сприяли розкриттю нахилів кожної дитини, прихованих граней їх можливостей, їх неповторностей.

Проведені уроки на інтегрованому підході спрямовані на формування в учнів цілісного уявлення про навколишній світ, стимулювання їхньої пізнавальної активності, підвищення якості навчального процесу, створення творчої атмосфери в класі, виявлення індивідуальних здібностей та розвиток умінь самостійно працювати з додатковими джерелами, такими як довідники, таблиці міжпредметних зав'язків і опорні схеми. Учителі прагнуть знайти підхід до кожного з вихованців: добрим словом, порадою, прикладом, а це, в свою чергу, сприяло зростанню інтересу до навчання та ефективному виконанню поставлених завдань під час яких і здійснювався процес самоствердження своєї унікальності.

Важливою умовою, що сприяє сьогодні якісній освіті, гармонізації розвитку школярів у тому і числі самоствердженню школярів є створене безпечне і комфортне освітнє середовище, так як життєдіяльність дітей має бути з одного боку наближеною умовами до домашніх, щоб дитина, особливо молодший школяр легко адаптувалася, а іншого боку, умовами, які б

стимулювали її інтереси до навчання, сприяли саморозкриттю, саморозвитку, самореалізації.

Сучасний освітній простір є динамічним і багатограним, пропонує безліч можливостей для різноманітної діяльності, надихає, стимулює уяву та мотивує до навчання, приносячи задоволення. Відповідно, у кожному класі створені осередки, у яких дитина і може самореалізувати своє «Я», виявити свої позитиви чи недоліки. Кожен осередок у навчальному просторі спрямований на підтримку самоутвердження, самовираження та самореалізації учнів.

Навчальний осередок є центром основної навчальної діяльності, забезпечений партіями, дошкою, стендом з розкладом уроків, плакатами для анонсів подій класу та позакласних заходів, а також календарем днів народження, що створює атмосферу спільноти та підтримки. Осередок відпочинку забезпечує умови для відновлення сил і неформального спілкування між учнями та вчителем. Тут можна пограти в ігри, поспілкуватися та розслабитися, завдяки створенню дружньої та комфортної атмосфери. Дослідницький осередок стимулює цікавість і пізнавальну активність учнів, де можна спостерігати, працювати у ролі дослідника. Художньо-творчий осередок дає можливість учням проявити свої творчі можливості. Спеціальне місце для виставки робіт забезпечує можливість кожній дитині продемонструвати свої досягнення, що виконує самооцінку і підтримує емоційний баланс, сприяє самоствердженню. Ігровий осередок створений для активного відпочинку та розвиваючих ігор. Читацький осередок, або «острівець знань», пропонує учням книги для читання за темою уроку чи на дозвіллі, поділитися враженнями, що сприяє розвитку любові до читання та формування особистих інтересів. Цікавим куточком, який є майже у кожному класі, куточок «Читацькі перегони». Читацькі перегони – це інтерактивний і захопливий формат змагань, що стимулює інтерес учнів до читання, розвиває їхні навички й сприяє самоствердженню. Мовний

осередок сприяє розвитку мовної компетентності, дозволяє проявити свої сильні сторони та самоствердитись у мовній діяльності. А математичний осередок сприяє самовираження учнів, стимулюють їхню цікавість, творчість та активність. Учні не тільки вирішують завдання, але й створюють власні, розвиваючи навички мислення та уявлення. У цьому осередку учні можуть моделювати ситуацію з реального життя: вимірювати площу приміщень, використовуючи математичні розрахунки.

Наскрізною і невід’ємною у навчальній діяльності молодших школярів є гра. Сьогодні актуальна потреба у розширенні в активних формах навчання, до яких відносяться ігрові технології. Гра є ефективним інструментом для самоствердження учнів, оскільки ігри стимулюють їхню творчість, креативність та дозволяють вільно досліджувати свої здібності у безпечному середовищі. Завдяки іграм, діти можуть приміряти різні ролі, розвивати критичне мислення, самовиражатися і самостверджуватись, що допомагає їм відчувати себе впевненішими та значущими, що підтверджує досвід учителів практиків Кукурудзяк І. Р., Гайсан С. Ю., Чубрей А. В., Штефанюк Ю. І. Так, у процесі гри «Професії у світі» (1 клас) учні можуть «приміряти» на себе різні професії, які їм цікаві (наприклад, лікар, науковець, архітектор, фермер). Вони обирають роль і виконують завдання, пов’язані з нею, наприклад, «лікар» вивчає «симптоми» однокласників, «архітектор» будує макет будівлі

з конструктора, «науковець» проводить простий експеримент. Це допомагає дітям усвідомити свої таланти та інтереси, спробувати себе у різних ситуаціях і ролях, що сприяє саморозкриттю, самоствердженню через досягнення та експерименти. А проведення гри на розвиток критичного мислення «Таємничий детектив» (4 клас) стимулює учнів мислити критично, аналізувати ситуацію та робити висновки. Учителька створює історію про «загадковий випадок» («Хто залишив сліди у класі?»), а учні стають детективами, які повинні зібрати «докази» (питати у «свідків», шукати підказки). Діти обговорюють свої припущення і приходять до висновків. Така

гра розвиває логічне мислення, комунікативні навички та впевненість у своїй здатності вирішувати завдання, що є важливим елементом інтелектуального самоствердження. А творча гра «Створюємо казку» (2 клас) розвиває уяву, навички командної роботи та вміння виражати свої ідеї, тобто стимулюється процес самовираження. Презентуючи готову казку класу, учні відчують гордість за спільну роботу, бачать цінність свого внеску і підвищують свою самооцінку, що сприяє їхньому самоствердженню. Крізь призму такої роботи кожен входить у роль персонажа, розкриває себе, стверджує своє «Я». У грі «Міні-бізнес» (3-4 клас) учні створюють уявну «компанію», продукт або послугу (наприклад, виготовлення браслетів, розподіляють ролі – «дизайнерів», «директорів», «менеджерів» – і працюють над створенням власної продукції. Така гра навчає учнів співпраці, організації, дає досвід самовираження через діяльність, що допомагає їм відчутти себе здібними та значущими.

У практиці роботи учителів школи є ефективним, методом, своєрідним інструментом, у контексті різних напрямів самореалізації молодшого школяра, їх самоствердження є метод проєктів. Саме цей метод допомагає учням проявити свою індивідуальність, розкрити творчий потенціал і здобути практичні навички за поданою проблемою та набути досвід роботи як самостійно так і в команді. Завдяки проєктній роботі учні мають можливість самостійно вибирати цікаві для них теми, ставити власну ціль, досліджувати обрані питання та втілювати ідеї в життя. Це дає їм свободу у вираженні себе і створює мотивацію, адже проєкти є особисто значущими і захоплюючими.

Проєктна діяльність стимулює вміння планувати і відповідати на результат, що має значення для формування впевненості у собі. Працюючи над проєктом, діти вчаться ставити реалістичні завдання, вибирати шляхи досягнення мети і організовувати свою роботу. Коли учні бачать результат своїх зусиль – готовий виріб, презентацію чи виставку – це створює відчуття гордості за виконану роботу. Вони розуміють, що їх ідеї та

вміння мають значення, що полегшують формування здорової самооцінки, зауважують учителі школи-гімназії Беженар Т.С., Штефанюк Ю.І.

Першокласники створюють проєкт «Моя родина», презентують свої роботи перед класом, розповідаючи, що для них важливо. Такий проєкт допомагає учням самовиразитися, відчувати значущість своїх історій та отримати перший досвід публічної презентації, що розвиває впевненість у собі.

На другому році навчання учні взяли участь у проєкті «Мій маленький город», пов'язаному з вирощуванням рослин у класі або вдома. В кінці проєкту діти порівнювали результати, обговорили свої успіхи та труднощі. Така діяльність навчає відповідальності та дає відчуття власного досягнення, оскільки учні бачать, як їхня праця приносить результати.

У третьому класі діти підготували проєкт на тему «Цікавинки міста», оскільки за підручником «Я досліджую світ» О. Волощенко учні подорожують містами України. Діти досліджують цікаві факти про вибране місце, малюють карти, створюють макети пам'яток та презентують свій проєкт. Презентуючи свій проєкт перед класом, учень відчуває себе впевненішим, адже він є експертом у своїй темі. Це дає їм можливість відчувати себе частиною команди і водночас побачити, як їх особистість надзвичайно впливає на спільний результат. Для самовираження і самоствердження учнів цікавим був груповий проєкт у 4 класі «Презентуємо колекцію». Діти мали можливість відчувати цінність у командній роботі, проявити свої здібності бути корисним собі і своїм однокласникам.

Отже, метод проєктів у початковій школі сприяє самоствердженню дітей через розвиток творчого мислення, відповідальності, впевненості у собі та вмінні працювати в команді, усвідомити власну унікальність і важливість у колективі, створюючи основу для їх подальшої соціальної адаптації та особистісного зростання.

Учителька Барбюк Н. В. вважає, що для розвитку особистісного самоствердження учнів, розкриття своїх здібностей, емоційної сфери важливим є проведення тренінгових занять. Так у рамках тренінгу «Від гри до життя» школярі працювали над вирішенням двох основних проблем:

1. Мінімізація негативних явищ:

Тренінг спрямований на зменшення проявів заниженої або завищеної самооцінки, формування почуття власної гідності, підвищення рівня домагань. Учасники мали можливість розглянути та обговорити свої емоції, що дозволяло їм усвідомити та зменшити конфліктність, роздратованість, запальність і надмірну сором'язливість, а також створити більш сприятливе середовище для розвитку особистості.

2. Стимулювання позитивних якостей:

Учасники навчалися активніше взаємодіяти з оточуючими, виробляли оптимальні засоби комунікативної взаємодії, формували відчуття такту та взаємоповаги, оптимізації стратегій самоствердження. Це сприяло не лише покращенню міжособистісних відносин, але й загальному підвищенню якості їхнього життя.

А тренінг «Від гри до життя» став важливим кроком у формуванні гармонійної особистості, здатної адаптуватися до складних життєвих ситуацій.

Розвитку пізнавальних, творчих, інтелектуальних здібностей учнів, самовираженню і саморозкриттю сприяють, *творчі завдання, зауважує вчитель-практик Гайсан М. Ю.* Так, під час уроків читання на всіх етапах навчально-пізнавальної діяльності учителька використовує такі творчі завдання, зокрема: увійти в роль героя казки чи особи оповідання і переказати прочитане, уявити себе автором твору і що хотілось би змінити чи додати

до кінцівки, дати характеристику образу героя і висловити свою думку, в чому хотіли б бути схожими на героя твору, а в чому, зробити словесне малювання та ін.

Сприяючи розвитку соціальних і комунікативних навичок, а також формуванню впевненості в собі учителями практикується використання групової роботи. Працюючи в групах, діти вчаться співпрацювати, розподіляти обов'язки та відповідати за спільний результат. Такий досвід дозволяє кожному учаснику побачити свій внесок у досягнення загальної мети, що зміцнює почуття власної значущості й важливості. Групова робота допомагає учням відкривати сильні сторони учнів та розвивати їх, адже вони виконують різні ролі – від лідерства до організації чи творчої діяльності. Наприклад, хтось може взяти на себе планування, інший – ідеї для презентації, ще хтось – практичне виконання завдань. Це вчить дітей поважати себе та інших, адже кожен учасник унікально доповнює групу, що зміцнює їхню самооцінку. Крім того, завдяки груповій роботі учні вчаться вирішувати конфлікти, слухати і чути один одного і знаходити компроміси, що є цінними навичками для подальшого життя. Вони бачать, як можна самостверджуватися через корисні й доброзичливі дії, а не через конкуренцію чи домінування. Це закладає основи для позитивного самоствердження, яке базується на співпраці, підтримці та повазі.

Уже починаючи з 1 класу наші учні починають виконувати прості завдання на кшталт групового малювання чи ігор, де кожен учасник має свою роль. Це разом вони бачать, як особистий внесок впливає на загальний результат, і покращує почуття значущості та власної унікальності.

Завдяки презентаціям власних захоплень і досягнень на уроках «Я досліджую світ» (з досвіду роботи вчительки 3-В класу Беженар Т. С. учні розвивають почуття гордості за себе, вміння презентувати власні досягнення та почуваються частиною колективу, де їхні інтереси цінують, відчують свою унікальність і здобувають підтримку, що мотивує їх на подальші досягнення, самовираження і самоствердження.

Виставки робіт, за результатом роботи на уроках, зокрема в рамках технологічної галузі, стають потужним інструментом для самоствердження учнів. У кожному класі відведено куточок для виставки творчих робіт учнів. Окрім того, у деяких класах, відведено місце для виставки «зіркового зошита», що мотивує учнів до зразкового письма та виявляє сильну сторону у каліграфії, цим самим виражаючи своє «Я». Такі виставки стають не лише платформою для демонстрації навичок і знань учнів, а й важливим етапом у їхньому особистісному розвитку та самоствердженні.

Ідея майстер-класів, які проводять самі учні, є чудовим способом для них виразити свої інтереси, розвивати навички спілкування та самоствердження. Вона також сприяє формуванню дружнього і підтримуючого середовища у класі, де кожен може ділитися своїми знаннями та досвідом. Для прикладу:

1. Мистецтво та рукоділля

Учні навчали своїх однокласників, як створювати прості вироби: листівки, малюнки, фігурки з пластиліну, орігамі або ліплення з глини.

2. Легка кулінарія

Діти ділилися простими рецептами, наприклад, як зробити бутерброди, фруктові салати, смузі чи навіть прикрасити печиво. Це не тільки весело, але й допомагає дітям розвивати дрібну моторику та отримувати навички кулінарії.

3. Міні-експерименти з природничої галузі

Юні любителі науки показували цікаві, безпечні досліди з водою, повітрям. Наприклад, можна провести експеримент із змішуванням кольорів або виготовлення «вулкана» з соди та оцту.

4. Настільні ігри або головоломки

Якщо дитина має улюблену настільну гру чи захоплюється головоломками, вона може вчить правилам гри та проводить невеликий турнір серед однокласників.

5. Міні-урок

Хтось із дітей може спробувати себе у ролі вчителя і провести міні-урок із теми, якою цікавиться найбільше та володіє на високому рівні (4 класи).

Такі майстер-класи допомагають дітям подолати сором'язливість, розвивати навички лідерства та вдосконалювати вміння працювати в команді. Учитель може допомогти в підготовці і проведенні занять, а також забезпечити доброзичливу атмосферу для підтримки кожного учня.

Особливістю в роботі учителів школи є постійне спостереження щодо вияву різних видів самовираження і самоствердження учнів – інтелектуальне чи морально-етичне, естетичне чи особистісно-демонстративне. А цьому сприяє проведення з учнями бесід на різну тематику, залучення їх до різних інтелектуальних конкурсів, вивчення продуктів творчої діяльності школярів тощо. Результатами такої роботи є як покращення рівня знань, так і збільшення кількості учнів, які охоче беруть участь в інтелектуальних конкурсах знавців української мови імені П. Яцика, шкільних предметних олімпіадах, різних шкільних турнірах і стають переможцями, збільшення гуманних, позитивних вчинків у міжособистісних взаємодії як класної так і шкільної спільноти.

Турнір каліграфії в початкових класах є чудовою формою роботи для розвитку в учнів уважності та прагнення до досконалості, як основних ознак самоствердження. Такий захід має не лише освітню, а й виховну мету, адже сприяє формуванню впевненості у власних силах, усвідомленню своїх досягнень і вдосконаленню навичок. Саме тому щорічно серед учнів 2-4 класів проводиться Турнір каліграфії, де обирають Короля та Королеву. Учні, які досягають успіху в каліграфії, відчують гордість за свою працю. Позитивне підкріплення їхніх старань через оцінювання або нагородження допомагає їм усвідомити свою цінність. Каліграфія вимагає терпіння, точності й наполегливості. Турнір мотивує учнів працювати над поліпшенням своїх навичок і бачити результат.

Конкурс читців поезії у початкових класах є важливою подією для розвитку творчих здібностей та особистісного становлення учнів. Такі заходи дозволяють дітям виявити свої таланти, удосконалити комунікативні навички та відчувати впевненість у собі, що є ключовим елементом самоствердження. У школі проводяться щорічний конкурс читців поезії «Нам треба голосу Тараса», у якому беруть участь молодших класів. Виступ перед аудиторією дає дитині змогу подолати сором'язливість і навчитися презентувати себе. Отримання позитивного зворотного зв'язку від вчителів, батьків та однокласників укріплює віру у власні сили. Участь у конкурсі допомагає дитині побачити власні досягнення та отримати визнання, що є важливим для формування здорової самооцінки. Виконання поезії дозволяє дітям проявити індивідуальність, обрати власний стиль виконання та продемонструвати артистизм.

Традицією для нашої школи є вистави дітей до Різдва та свята мами. Шкільні вистави є не лише розвагою, а й важливим інструментом для розвитку особистості дитини. Вони сприяють самовираженню, виявленню талантів

і формуванню впевненості у своїх здібностях, що відіграє ключову роль для самовираження, самоствердження учнів. Виступ на сцені допомагає учням долати страх публічних виступів, що зміцнює їхню впевненість. Успішний виступ та позитивна реакція глядачів створюють відчуття гордості за свої досягнення. Участь у шкільних виставах дозволяє дітям спробувати себе

у різних ролях: актора, декоратора, сценариста чи режисера. Це допомагає розкрити приховані здібності. Через гру на сцені діти можуть безпечно висловлювати свої емоції, креативність і думки, що важливо для самоствердження. Шкільні вистави формують у дітей впевненість, креативність і здатність працювати в команді, що позитивно впливає на їхній особистісний розвиток.

У гімназії вчителі часто проводять фотоконкурси до тематичних тижнів (наприклад, до Дня міста, до тижня екології), які є чудовим способом самовираження для учнів, оскільки вони дають змогу проявити творчість, поглибити інтерес до мистецтва фотографії та отримати визнання за свої зусилля. Участь у таких конкурсах допомагає дитині краще розкрити свій унікальний погляд на світ і продемонструвати своє бачення через об'єктив камери. Це стимулює розвиток творчих здібностей, естетичного смаку та здатності аналізувати й обирати важливі деталі, сприяє формуванню впевненості у собі.

Тижня здоров'я, спортивні змагання та естафети в початкових класах, сприяють формуванню у дітей впевненості у власних силах через досягнення фізичних і командних успіхів, допомагають проявити свої здібності, побачити результат наполегливості й тренувань, а також відчувати гордість за внесок у командну перемогу, долати труднощі, ставити цілі й досягати їх, що є важливим елементом самоствердження.

Отже, самоствердження є важливим аспектом формування особистості, особливо на етапі молодшої школи, коли діти активно формують самооцінку, почуття власної значущості та впевненості у власних силах. Цей процес сприяє розвитку ініціативності, відповідальності та бажання долучатися до колективної діяльності. Використання різноманітних дидактико-методичних засобів (групових проєктів, творчих завдань, інтерактивних методів, рольових ігор, дослідницьких практик) сприяє створенню умов для розвитку самоствердження учнів, допомагає реалізовувати свій потенціал, отримувати позитивний досвід самовираження, вчитися працювати в команді та розвивати лідерські якості.

Отож активізації процесу самоствердження молодших школярів в умовах інтегрованого навчання сприяє використання різноманітних дидактико-методичних засоби, спрямованих на розвиток особистісної активності учнів, їхньої самооцінки та впевненості у власних силах.

2.3. Вивчення особливостей самоствердження молодших школярів на засадах інтегрованої-технології навчання курсу «Я досліджую світ».

2.3.1. Аналіз змістового потенціалу інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у контексті самоствердження особистості молодшого школяра

Метою інтегрованого курсу «Я досліджую світ» є сприяння особистісному розвитку молодших школярів шляхом формування цілісного уявлення про світ. Це досягається через засвоєння різноманітного соціального досвіду, що включає інтегровані знання про природу, суспільство та ціннісні орієнтири в різних сферах життя й соціальної діяльності. Зміст курсу базується на принципах гуманізму та сприяє формуванню ставлення особистості до суспільства, держави, людей і самого себе, відповідно до концептуальних засад національної програми виховання.

Вивчення курсу «Я досліджую світ» у початковій школі розроблено за програмами О. Савченко та Р. Шияна, які відповідають сучасним стандартам освіти в Україні та враховують вікові особливості молодших школярів.

У контексті реалізації мети та завдань означеної проблеми нашого дослідження, зокрема розкриття дидактико - методичних засобів активізації процесу самоствердження молодших школярів на уроках інтегрованого курсу «Я досліджую світ» нами проаналізовано типову навчальну програму інтегрованого курсу «Я досліджую світ» розроблену під керівництвом Р. Шияна, а також навчально-методичне забезпечення – змістовий потенціал підручників 1-4 класу (авт. О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко), зошитів (1 клас – Л. Глухенька, К. Хомич, 2 клас – О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко, 3 клас – Л. Глухенька, К. Хомич, 4 клас – О. Лабащук, Т. Решетука).

Метою інтегрованого курсу «Я досліджую світ», розробленого під керівництвом Романа Шияна, є формування у молодших школярів цілісного уявлення про навколишній світ через практичне дослідження, інтеграцію знань з різних сфер та розвиток ключових компетентностей. Курс базується на принципах Нової української школи (НУШ) та орієнтований на розвиток життєвих навичок, критичного мислення, комунікативних умінь та формування наукового світогляду у дітей.

Ключові завдання курсу включають:

1. Розвиток дослідницьких навичок – навчити дітей спостерігати, аналізувати, ставити запитання і знаходити на них відповіді, працюючи з різними джерелами інформації.
2. Інтеграція знань – поєднання змісту різних навчальних дисциплін, таких як природознавство, суспільствознавство, математика та мистецтво, для формування комплексного розуміння світу.
3. Залучення до реального життя – формування в учнів зв'язку між отриманими знаннями і повсякденними ситуаціями, стимулювання до застосування знань у практичних ситуаціях.
4. Виховання екологічної свідомості – навчання відповідальному ставленню до природи та ресурсів, розуміння глобальних екологічних проблем та формування навичок свідомого споживання.
5. Розвиток соціальних і громадянських компетентностей – допомога дітям зрозуміти важливість командної роботи, взаємодопомоги та поваги до інших.

Цей курс став частиною реформи української початкової освіти, яка спрямована на створення більш відкритого, інтегрованого та ефективного навчального середовища, що відповідає сучасним потребам суспільства і дозволяє дітям краще підготуватися до викликів майбутнього.

Програма, розроблена під керівництвом Р. Шияна забезпечує цілісний підхід до навчання, де знання з різними галузями взаємодоповнюються і застосовуються у повних ситуаціях, а відповідно розроблений інтегрований

курс «Я досліджую світ» охоплює такі галузі: природничу, соціальну і здоров'язбережувальну, громадянську та історичну, технологічну, інформатичну і частково мовно-літературну та математичну.

Найбільш сприятливою у контексті досліджуваної нами проблеми – самоствердження особистості молодшого школяра є вивчення громадянської та історичної освітньої галузі. Цей напрямок допомагає учням усвідомити власну цінність і значущість у суспільстві, надає можливість висловлювати свою думку, брати участь в обговореннях, приймати рішення та відчувати відповідальність за них. Через вивчення історії та основ громадянської освіти діти не тільки поглиблюють свої знання, а й формують власну позицію, розвивають критичне мислення і стають більш самостійними та впевненими у собі.

Програмою визначено 5 змістових ліній: «Я – Людина», «Я серед людей», «Моя культурна спадщина», «Моя шкільна і місцева громади», «Ми – громадяни України. Ми – європейці», кожна з яких включає безпосередньо та опосередковано теми спрямовані на самоствердження школяра.

Серед форм роботи, що сприяють становленню глибокої внутрішньої позиції самоствердження молодших школярів, особливо важливу роль відіграють змістові лінії «Я – Людина», «Я серед людей» та «Моя шкільна та місцева громади» в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». Методологічною основою цієї лінії стали три підходи: гуманістичний, особистісно орієнтований і діяльнісно-культурологічний.

Особливість такої роботи полягала в тому, що вона охоплювала всі аспекти соціально-ціннісної діяльності, сприяючи формуванню у школярів цілісного уявлення про історичне минуле. Крім того, вона розвивала у дітей почуття приналежності до історії та культурної відповідності у світовому контексті.

Змістова лінія «Я – Людина» в початковій школі дійсно має великий потенціал для розвитку самоствердження кожного учня, адже вона допомагає дітям усвідомити власну унікальність, соціальну значущість та особисту

відповідальність. Ось найяскравіші теми по класах, які сприяють цьому процесу:

У 1 класі, вивчаючи тему «Хто я?», учні знайомляться з поняттями ідентичності, розповідають про себе, свої інтереси, родину. Це формує початкове уявлення про свою унікальність та цінність (рис. 2.1).

Рис. 2.1

Тема «Я – неповторний / неповторна» у 1 класі спрямована на допомогу учням у відкритті своєї унікальності, усвідомленні цінності кожної людини та формуванні позитивного ставлення до себе.

Метою цієї теми є розвиток у дітей початкового самосприйняття та самооцінки, що є основою для їхнього майбутнього самоствердження. Вивчаючи цю тему, учні досліджують свої особливості, інтереси та таланти, що сприяє прийняттю власної індивідуальності та поваги до інших. Це допомагає дитині відчути себе значущою, розуміти свої сильні сторони, і формує впевненість, що є важливим елементом для її соціальної адаптації та особистісного розвитку.

Тема «Я – особистість» у 1 класі спрямована на формування у дітей уявлень про себе як про унікальну особистість, здатну до самостійного мислення, самовираження та самопізнання.

Метою цієї теми є допомогти дітям зрозуміти свою цінність, індивідуальність та важливість у суспільстві, що є фундаментом для подальшого самоствердження. Під час вивчення цієї теми учні знайомляться з поняттям «особистість», вчаться розпізнавати свої інтереси, здібності та риси характеру. Це сприяє формуванню позитивної самооцінки та прийняття власних сильних і слабких сторін. Діти починають розуміти, що кожен з них унікальний.

Тема «Я – дитина» у 2 класі має на меті допомогти учням усвідомити своє місце у світі як особистостей, що розвиваються, пізнають нове та мають унікальну роль у своїй сім'ї, школі та суспільстві.

У контексті самоствердження ця тема спрямована на формування почуття власної гідності, розуміння своїх прав та обов'язків, а також усвідомлення важливості дружніх стосунків і взаємодії з оточуючими. Ця тема допомагає дітям усвідомити, що бути дитиною – це не лише певний етап життя, а й можливість навчатися, досліджувати світ та самовиражатися. Вони вчаться розуміти, що їхні думки і почуття важливі, і мають право на повагу. Це сприяє розвитку почуття власної цінності, впевненості у своїх силах

і дозволяє кожній дитині краще зрозуміти себе як особистість.

Тема «Визначаю свої знання та вміння» у 2 класі спрямована на розвиток здатності дитини усвідомлювати свої досягнення, сильні сторони, а також області, які потребують вдосконалення.

У контексті самоствердження ця тема має на меті допомогти учням побачити свої успіхи, оцінити прогрес у навчанні та різних діяльностях, а також розвинути впевненість у власних силах. Завдяки цій темі діти вчаться аналізувати свої вміння та здобутки, що дозволяє їм краще усвідомлювати свій потенціал і визначати, що вони вже вміють добре, а над чим ще потрібно

працювати. Такий підхід сприяє формуванню позитивної самооцінки, почуття відповідальності за свої досягнення і віри в можливість подальшого розвитку. Це також допомагає дитині навчитися ставити собі цілі та робити кроки

для їх досягнення, що є важливим елементом самоствердження.

Тема «Мої сильні сторони» у 3 класі має на меті допомогти дітям усвідомити та цінувати свої унікальні якості, здібності та навички.

У контексті самоствердження ця тема спрямована на розвиток впевненості в собі, формування позитивної самооцінки і розуміння власної значущості у колективі та суспільстві. Під час роботи над цією темою учні досліджують свої сильні сторони, аналізують, у яких видах діяльності вони проявляються, і розуміють, що кожна людина має свої особливі здібності. Це допомагає дітям відчувати себе цінними і здатними на успіх, навіть у нових або складних ситуаціях. Усвідомлення власних сильних сторін також формує бажання розвиватися далі, ставити перед собою цілі та досягати їх.

Тема «Який я? Яка я?» у 3 класі має на меті допомогти дітям пізнати та прийняти себе, усвідомити свій індивідуальний рис та сформувати позитивне ставлення до власної особистості.

У контексті самоствердження ця тема спрямована на розвиток впевненості в собі, формування самоповаги та розуміння своєї унікальності. Під час роботи над цією темою учні вчаться аналізувати свої якості та риси характеру, виокремлювати позитивні сторони та усвідомлювати, що всі люди різні й особливі. Це дає дітям бачати свої сили, відчувати себе вдома й цінними членами колективу. Усвідомлення пропонує свою впевненість у формуванні бажання розвиватися, скористатися викликами та поставити перед собою цілі, що є етапом у розвитку їхньої особистості.

Тема «Мої досягнення і мрії» у 4 класі має на меті допомогти дітям усвідомити і цінувати свої успіхи та мрії як основу для самоствердження (рис. 2.2).

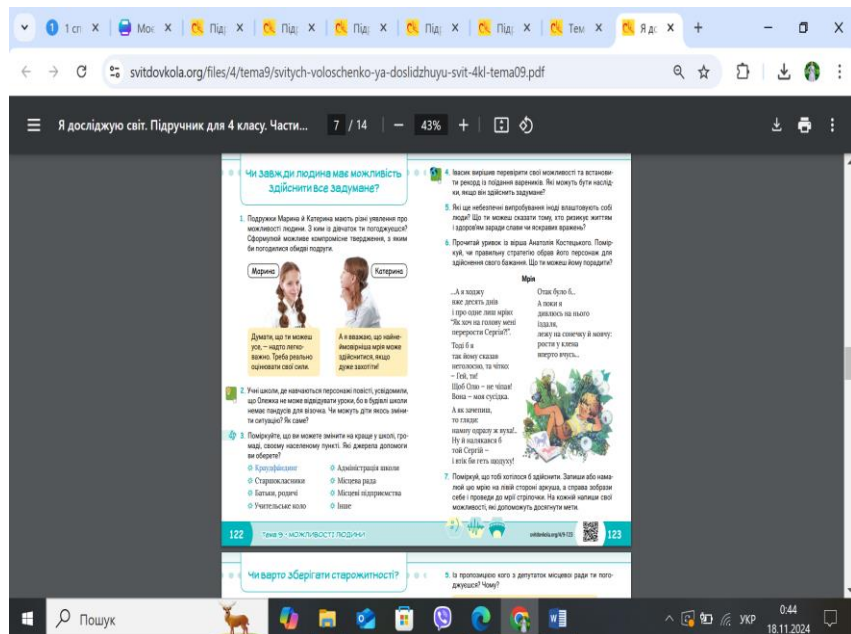

Рис. 2.2.

У контексті самоствердження ця тема спрямована на розвиток почуття впевненості в собі та формування позитивної самооцінки через рефлексію власних досягнень і цілей на майбутнє. Під час роботи над цією темою учні аналізують свої успіхи, незалежно від їхнього масштабу, що допомагає зрозуміти, як багато вони вже зробили і чого можуть досягти. Обговорення мрій і майбутніх планів розвиває вміння ставити перед собою цілі, планувати і працювати над власним розвитком. Це надихає дітей відчувати власну значущість та потенціал, мотивує їх рухатися вперед, навіть у нових або складних ситуаціях. Саме час заявити про свої позашкільні досягнення.

Вивчення тем змістової лінії «**Я серед людей**» створює сприятливі умови для розвитку самовираження і самоствердження, усвідомлення своєї унікальності, значущості у суспільстві та відповідальності за свої дії. Для прикладу подаємо декілька ключових тем по класах, які підтримують цей процес:

Тема «Моя родина» в 1 класі має на меті допомогти дітям усвідомити свою роль у родині, відчуті підтримку і любов близьких, що є основою для розвитку впевненості в собі.

Якщо говорити про самоствердження, то ця тема спрямована на формування позитивного ставлення до себе, відчуття приналежності до

групи людей, які їх цінують і приймають. Завдяки цій темі діти починають будувати позитивну самооцінку, усвідомлювати свою цінність та значущість у іншому колі, що є успіхом для їхнього подальшого розвитку й самоствердження.

Тема «Друзі та однокласники» у 2 класі має на меті допомогти дітям усвідомити значення дружби та взаємодії в колективі, навчитися будувати позитивні відносини і розуміти свою роль серед однолітків.

У контексті самоствердження ця тема спрямована на розвиток соціальної впевненості, формування поваги до інших та усвідомлення своєї цінності у спільноті. Під час роботи над цією темою учні досліджують основи дружби, вчаться підтримувати і допомагати одному, вирішувати конфлікти

та поважати чужі думки. Також діти бачать, що кожен є важливою частиною колективу, що сприяє відчуттю власної значимості та позитивному самосприйняттю. Усвідомлення важливості взаємопідтримки також мотивує дітей прагнути бути хорошими друзями, розвивати свої соціальні навички та впевненіше взаємодіяти з однолітками. Вивчення цих тем, сприяє заохоченню учнів до самопізнання, прийняття себе, до самовираження та розуміння своєї ролі в різних соціальних колективах, що є основою для успішного самоствердження у майбутньому.

Зауважуємо і на те, що інколи самоствердження здійснюється за рахунок принесення інших, воно переходить у негативне русло та може стати основою для булінгу. Саме тому важливо акцентувати увагу і на цю проблему уже в початковій школі, коли діти вчаться розуміти свої емоції, будувати стосунки з однолітками та виявляти емпатію. Опанування змістового матеріалу цієї теми з 1-4 класів сприяє створенню основи для здорової самооцінки та самоствердження, що базується на підтримці, а не пригніченні інших.

Вивчення теми «Людина у світі правил» у 1 класі є надзвичайно важливим для формування здорових основ поведінки у дітей. З раннього віку

діти повинні розуміти, що правила існують для захисту прав кожної людини, для забезпечення гармонійних стосунків та взаємоповаги. Дізнаючись про правила та їх значення, діти розуміють, що існують певні рамки, які допомагають їм співіснувати з іншими, не порушуючи особистого простору та гідності однолітків. Це створює основу для усвідомлення, що самоствердження не має відбуватися через пригнічення або порушення прав інших. У контексті запобігання негативному самоствердженню, така освіта допомагає дітям усвідомити, що їхні дії мають вплив на оточуючих. Наприклад, якщо дитина штовхає однолітка або висміює його, вона порушує правила поваги і взаємодопомоги, завдаючи шкоди. Уроки з теми

«Людина

у світі правил» допомагають сформувати цю відповідальність та розуміння необхідності конструктивної поведінки. Діти вчаться розуміти різницю між дружньою підтримкою та маніпуляцією чи примусом. У цьому віці школярі часто прагнуть завоювати авторитет у колективі, і якщо вони не бачать правильного прикладу, то можуть обирати агресивні методи, аби привернути увагу. Завдяки урокам про правила поведінки, вчителі можуть пояснити дітям, що справжній авторитет досягається добрими вчинками, а не через залякування або дискримінацію інших.

Отже, вивчення теми «Людина у світі правил» з раннього віку закладає основи для формування позитивного самоствердження, яке ґрунтується на повазі, емоційній зрілості та усвідомленні важливості дотримання спільних правил. Такий підхід знижує ризик булінгу та негативного самоствердження, допомагаючи дітям розвиватися як відповідальні й емпатійні члени суспільства (рис. 2.3.1, 2.3.2).

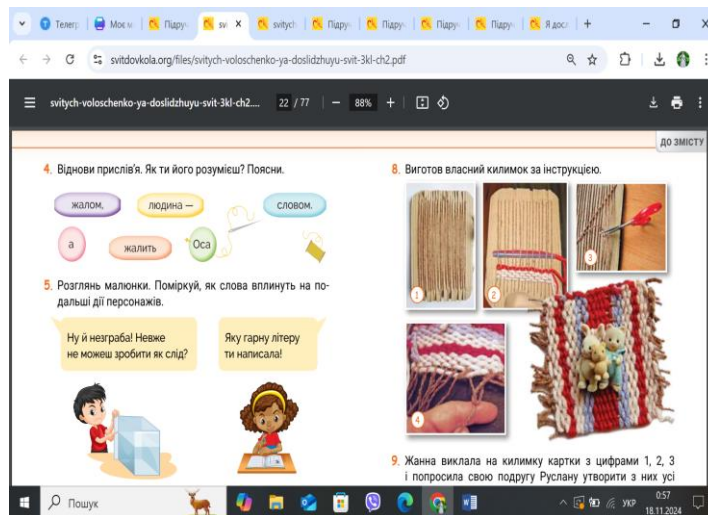

Рис. 2.3.1.

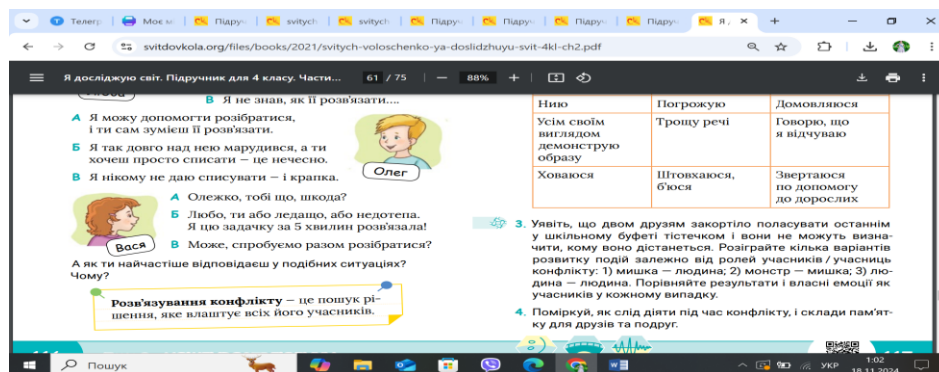

Рис. 2.3.2.

Вивчення теми «Що я можу зробити для інших?» та «Які ролі я вмію і люблю виконувати в групі?» у 3 класі допомагає учням зрозуміти свою цінність у колективі та розвинути здорове самоствердження, яке базується на внеску в спільну справу, а не на приниженні інших. Діти вчаться, що кожен може мати важливу роль у групі, і самоствердження може відбуватися через корисні дії, підтримку та співпрацю. Це дозволяє уникнути ситуацій, коли учень намагається привернути увагу до себе через агресію чи домінування, оскільки він усвідомлює інші способи проявити себе.

Така тема спонукає дітей замислитися над своїми навичками, сильними сторонами та тим, як ці якості можуть допомогти одноліткам. Наприклад, хтось добре організовує групову роботу, хтось відповідальний за творчу частину, а інші забезпечують підтримку й мотивацію. Це навчання сприяє тому, що діти бачать свій потенціал як корисний для загальної справи

і розуміють, що можна виділитися завдяки своїм позитивним якостям, а не конфліктній поведінці.

У процесі виконання групових завдань діти проявляється емпатія, довіра та підтримка, адже кожен розуміє важливість інших учасників і їхніх ролей. Це знижує ймовірність того, що хтось буде прагнути самостверджуватися

за рахунок домінування над іншими. Натомість учні починають усвідомлювати, що істинне лідерство проявляється через відповідальність, взаємоповагу та вміння працювати разом для досягнення спільної мети.

Таким чином, тема «Що я можу зробити для інших?» формує у третьокласників здорове самоствердження, засноване на позитивному внеску, спільній діяльності та здатності знаходити власне місце у колективі. Це дозволяє учням краще розуміти свої сильні сторони та цінувати унікальні якості однокласників, формуючи основу для гармонійного розвитку особистості.

Змістова лінія **«Моя шкільна та місцева громада»** змінює ключову роль у розвитку самоствердження учнів у початковій школі. Завдяки цій лінії діти усвідомлюють свою роль у суспільстві, розуміють цінність власних дій для колективу та вчаться взаємодіяти з однолітками і дорослими. Це дає можливість учням формувати здорову самооцінку, відповідальність і позитивне ставлення до суспільства. Ось приклади тем по класах, які підтримують цей процес:

У першому класі діти важливо розуміти основи взаємодії у класному колективі. Через тему «Я і моє місце у класі» вони бачать про те, що кожен учасник класу є важливою частиною спільної діяльності.

Завдяки цій темі першокласники починають розуміти, що кожен у класі є унікальним і що його індивідуальні якості та внесок мають значення для загальної атмосфери і роботи класу. Це формує у дітей почуття приналежності до колективу та дає їм базові навички для взаємодії з однолітками. Крім того, завдяки обговоренню теми «Я і моє місце в класі»

діти вчаться розуміти, як важливо дотримуватися правил класу та поважати інші. Це вчить їх бачити самоствердження не як змагання або пригнічення інших, а як можливість розвивати свої особисті якості, допомагаючи при цьому оточуючим і підтримуючи комфортну атмосферу в колективі.

Таким чином, ця тема створює умови для самоствердження через позитивні вчинки, самоповагу та розвиток навичок, більшою мірою для співзвучності та взаємодії в колективі.

Тема «Моя відповідальність у шкільній громаді» у 2 класі спрямована на формування в учнів почуття самоповаги та впевненості у собі через усвідомлення своєї унікальності та цінності інших.

Ця тема створює базу для розвитку здорового самосприйняття і позитивної самооцінки, яка є основою для самоствердження. Діти починають розуміти, що кожен з ними має свої сили, таланти й інтереси, які можуть допомогти в досягненні спільних цілей. Завдяки цій темі вивчають поняття відповідальності через прості, але значущі обов'язки у шкільній спільноті. Виконуючи таке завдання, діти вчаться цінувати свої зусилля та бачити,

як їхня діяльність позитивно впливає на оточуючих. Це зміцнює їхню самооцінку, адже кожен усе, що його внесок важливий.

Досліджуючи свої інтереси й особливості, учні відкривають у собі нові якості та можливості, що сприймають власну унікальність. Коли дитина усвідомлює, що вона є частиною громади й водночас має свої неповторні риси, це формує в ній впевненість у своїй значущості. Крім того, така тема виховує повагу до індивідуальності кожного члена колективу, адже діти починають розуміти, що кожен має свої сили і виконує свою роль у спільній справі.

Зрештою, «Моя відповідальність у шкільній громаді» дітей відчуті свою значущість і формує впевненість у собі, яка є важливою для подальшої соціальної адаптації та розвитку самоствердження. Це дозволяє дітям

побачити, що самоствердження може відбуватися через відповідальні та корисні вчинки, а не через домінування чи агресію.

Тема «Внесок у шкільні події» у 3 класі має на меті розвинути в учнів почуття самоствердження через активну участь у житті шкільної громади. У цьому віці діти вже мають базове розуміння командної роботи та взаємодії з однолітками, і тема спрямована на те, щоб розвинути в них відповідальність за спільну справу, вміння ініціювати та реалізовувати ідеї. Вивчаючи цю тему, учні відчують свою значущість у шкільному середовищі, коли бачать як їхні ідеї, зусилля та індивідуальні можливості сприяють успіху колективу.

Тема «Внесок у шкільні події» допоможе третьокласникам розвивати здорову самооцінку, бачити цінність своїх дій і навичок та формувати впевненість через активну участь у житті школи. Це вчить їх самостверджуватися конструктивно, через відповідальність перед своєю громадою.

Тема «Моя роль у місцевій громаді» у 4 класі спрямована на формування в учнів розуміння своєї значущості та відповідальності не лише у школі, але й у ширшій спільноті – місцевій громаді.

Основна мета цієї теми – допомогти дітям усвідомити, що кожен з них може бути активним учасником громади, і їхні дії можуть позитивно вплинути на життя інших людей. Це розширює межі самоствердження, показуючи, що діти мають важливу роль поза класом і що вони здатні змінювати світ навколо. тема розвиває соціальні навички та відповідальність, адже діти вчаться взаємодіяти з іншими членами громади, прийняти рішення та брати на себе ініціативу. Коли учні бачать, що їхній внесок отримує підтримку та схвалення від оточуючих, це позитивно впливає на їхню самооцінку і зміцнює впевненість у власних силах. Вони розуміють, що навіть у молодому віці можуть робити кроки для покращення життя навколо.

Таким чином, тема «Моя роль у місцевій громаді» сприяє самоствердженню, допомагаючи дітям усвідомити себе активними членами

суспільства, які можуть бути корисними і відповідальними. Це розвиває у них самоповагу, впевненість і бажання бути частиною позитивних змін у світі.

Ці теми допомагають дітям бачити, як важливо підтримувати свою шкільну і місцеву громаду. Вони вчаться, що справжнє самоствердження базується не на конкуренції чи суперництві, а на особистому зовнішньому середовищі, відповідальності та взаємопідтримці, що закладає основи для їхнього подальшого розвитку як соціально зрілих особистостей.

Особливої актуальності набуває сьогодні, у нелегкий для нашої держави час, національне самоствердження. Саме в початкових класах закладаються основи національної ідентичності, формуються почуття патріотизму, поваги до культури, традицій і мови своєї країни. Тому вважали за доцільне проілюструвати змістовий потенціал для виховання національного самоствердження. Основи національної свідомості, які дитина отримує у молодшому шкільному віці, стають міцним підґрунтям для її самореалізації та усвідомлення себе як частини своєї держави.

Таблиця 2.1

Змістовий потенціал підручників інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у контексті самоствердження молодших школярів

<i>Автор</i>	<i>Клас</i>	<i>Части на</i>	<i>Сторінк и</i>	<i>Теми</i>
О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко	1	1	с. 44-47. с.120-121	Чим неймовірна моя Україна? Чи можу я стати для когось захисником/захисницею?
О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко	1	2	с.110-115	Українці - хто ми? Що заковано в українській вишиванці? Що ти розкажеш про Україну друзям з інших країн?
О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко	2	1	с.74-75	Чим особлива територія мого населеного пункту?
О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко	3 (весь рік подорожу -ють Україною)	2	с.67-69	Що зберігає історичну пам'ять?
О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко	4	1	с.68-69	Які традиції українців ми хочемо зберегти у майбутньому?

Отже, змістовий потенціал інтегрованого курсу «Я досліджую світ» демонструє його ключову роль у процесі самоствердження молодших школярів. Курс надає учням можливості для розвитку особистих якостей, вміння працювати в команді, досліджувати світ і розкривати власні інтереси та здібності. Завдяки різноманітним темам, що охоплюють природу, технології, соціальні навички та особистісне зростання, діти здобувають початковий досвід відповідальності, вчать взаємодії з однолітками і відкривають свою унікальність.

Інтеграція предметів і тем у курсі допомагає дітям усвідомити себе як частину шкільної та місцевої громади, дає змогу брати участь у спільних проєктах, що закладає основу для позитивної самооцінки та впевненості у своїх силах. Діти, які з раннього віку усвідомлюють свою цінність і здатність робити внесок у навколишній світ, виростають більш соціально адаптованими та відкритими до навчання і співпраці. Таким чином, «Я досліджую

світ»

є важливим інструментом для формування гармонійної та впевненої в собі особистості школяра.

Здійснений нами аналіз змістового потенціалу типової (модерної) навчальної програми, розробленої під керівництвом Р. Шияна, підручників «Я досліджую світ» у площині самоствердження школярів, як важливої властивості розвитку особистості, свідчить, що інтегрований характер змісту й широкі міжпредметні зв'язки курсу дають йому можливість органічно взаємодіяти з іншими дисциплінами, що сприяє системності та наступності всього освітнього процесу в початковій школі, а також створюють можливості для самовираження, саморозвитку та самоствердження молодших школярів.

2.3.2. Ефективність технології конструктивного самоствердження молодших школярів в інтегрованому навчанні курсу «Я досліджую світ»

Вихідними положеннями конструктивної технології особистісного самоствердження молодших школярів в умовах інтегрованого навчання стали:

- освітній процес набуває дитиноцентрованого характеру, зосереджуючись на особистості дитини та її інтересах;
- учень виступає активним суб'єктом свого розвитку, а розкриття його потенціалу залежить від цілей, які він ставить, і його активної життєвої позиції;
- самоствердження відбувається в конкретному виді діяльності, і завдання вчителя – допомогти кожному учню визначити та вибудувати власний вектор самоствердження;
- розвиток в учнів ціннісного ставлення до особистісного самоствердження.

Підбір та впровадження активних форм, методів навчання в їх сукупності забезпечували ефективність розробленої технології

особистісного самоствердження молодших школярів. Основними компонентами особистісного самоствердження молодших школярів у ціннісно-інтегрованій навчальній діяльності є: когнітивно-мотиваційний, емоційно-ціннісний, поведінково-діяльнісний.

Мотивація як життєво важливий і ціннісно значущий процес передбачає усвідомлення учнями необхідності особистісного самоствердження, формування у молодшої людини певного набору якостей і соціально-ціннісних орієнтацій, які визначають її моральну значущість. Основна увага приділяється мотивам, що сприяють не просто адаптації до середовища,

а розвитку конструктивного аспекту людського «Я». Це дозволяє особистості здобути більшу впевненість у собі та усвідомити відповідальність за свою поведінку. Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Створення гуманістичного, особистісно орієнтованого виховного середовища.
2. Усвідомлення власного «Я».
3. Формування у школярів акценту на особистісний розвиток (самовдосконалення) через самоствердження у навчальній діяльності.
4. Визначення норм моральної поведінки та готовність до їх удосконалення.

У процесі експериментальної роботи ми використовували різноманітні активні методи, серед яких були: «діалог Сократа», який допомагав учасникам обговорювати життєві ситуації та шукати шляхи їх вирішення; брейнстормінг (мозкова атака) – метод, що дозволяв всім учасникам вільно висловлювати свої думки щодо проблеми; «коло ідей», де представники груп ділилися власними думками та ідеями, залучаючи до обговорення всіх учнів; а також «броунівський рух», який надавав кожному можливість виступити в ролі вчителя, ділячись своїми знаннями та переконаннями з однокласниками.

Структура занять включала поєднання теоретичного матеріалу з практичними вправами, використання методів активізації суб'єктного

досвіду учнів, проведення бесід і дискусій, перегляд відео, аналіз життєвих ситуацій та вирішення проблем у спілкуванні з однолітками.

Вправи «Іменини зірок» і «Сила спільноти класу» сприяли формуванню особливого виду самоствердження – через колектив, що допомагало розвивати почуття «МИ». Це передбачало свідоме підпорядкування особистих інтересів спільним цілям у рамках дружньої співпраці, готовність до взаємодопомоги, взаєморозуміння, доброзичливості та тактовності у стосунках з іншими.

Зокрема, завдяки вправам-іграм «Соціометричне опитування» та «Я – в спільноті класу» діти отримували можливість проаналізувати систему міжособистісних стосунків у групі, усвідомити своє місце в ній і зрозуміти причини, чому їхні очікування могли не виправдатися. Це допомагало їм можливість скоригувати власну поведінку, щоб досягти бажаного результату.

Серед активних форм роботи, які сприяли розвитку в досліджуваних особистісного самоствердження, адекватного усвідомлення ними своїх когнітивних здібностей, емоційної сфери і вміння прогнозувати свою поведінку, виокремили тренінгові заняття «Граємо і навчаємось. Навчаємось і граємо».

Реалізувати своє прагнення, потребу в самоствердженні, школярі могли і через ігрову діяльність, що сприяли їх активному залученню.

Технологія формування особистісного самоствердження молодших школярів постає як прогнозована модель системи дій учителя та учнів, які необхідно виконати у процесі оптимально організованої навчальної діяльності з метою отримання максимально позитивного результату. Розроблена і апробована модель технології чітко визначає компоненти, які складають систему саморозкриття, самопізнання, самоствердження молодших школярів в умовах інтегрованого навчання, яка допомагає систематизувати знання про технологічний процес чи явище, визначати шляхи для цілісного опису, встановити зв'язки між компонентами.

Необхідною умовою формування позитивного самоствердження є створення сприятливого психологічного клімату в класній спільноті, що дозволяє учням відчувати себе в безпеці. Проведені заняття відповідно розробленої програми сприяють не лише самоствердженню, самозростанню, але й поглибленню позитивних взаємин між учнями класу, оволодінню навичками відвертості, прийняттю себе та інших. З цією метою успішно реалізуються спеціальні вправи, спрямовані на розвиток позитивного мислення, на формування вміння пишатися своїми успіхами та радіти успіхам товаришів.

Проведені бесіди сприяють формуванню адекватного ставлення до власних недоліків і позитивних якостей; уявлень про те, що в кожній людини є недоліки над якими треба працювати задля особистісного самоствердження саморозвитку та самовдосконалення.

Зафіксована динаміка збільшення кількості респондентів активно-конструктивними на 2,7 % (з 7,8 % до 9,1 %) і позитивно-ситуативним на 3,2 % (з 25,4 % до 28,6 %) рівнями сформованості особистісного самоствердження, а також зниження кількості респондентів з негативно-агресивним на 6,2 % (від 16,9 % до 10,7 %) та рефлексивно-пасивним на 12,4 % (від 22,9 % до 8,5 %) є підтвердженням ефективності розробленої технології особистісного самоствердження молодших школярів у інтегрованій навчальній діяльності у процесі вивчення «Я досліджую світ».

У процесі самоствердження учнів вчитель виконує ключову роль, адже він створює безпечне та підтримуюче середовище, де кожен учень може проявити себе. Використовуючи стимулюючі запитання, заохочення до критичного мислення, рефлексії та індивідуальний підхід, допомагає дітям здобувати впевненість у собі та відчуття власної цінності.

Спільнотою учителів-практиків на завершенні нашої дослідницької роботи була розроблена своєрідна пам'ятка:

1. Для кожної людини важливе визнання себе через власний вибір.

2. Перший крок до самоствердження – це усвідомлення своїх потреб і бажань.

3. Визначте, що саме надихає вас на успіх і приносить задоволення (хобі, захоплення, цілі чи мрії). Сфокусуйтеся на цих аспектах і дозвольте собі вільно самовиражатися через них.

4. Розвивайте вміння висловлювати свої думки й почуття. Спочатку це може бути непросто, але з часом ви знайдете силу й упевненість говорити про те, що для вас дійсно важливо. Використовуйте свій голос і емоції, щоб передавати свої ідеї й переконання.

5. Не бійтеся бути унікальними. Самоствердження – це здатність бути собою незалежно від думки інших.

6. Визначте свої унікальні риси та використовуйте їх як джерело сили.

7. Ніхто не може бути таким, як ви, і саме це робить вас неповторними.

8. Знайдіть свій спосіб самовираження, відкрийте в собі унікальність і дозвольте собі бути собою. Розуміння власних інтересів і мрій допоможе вам усвідомити свою неповторність.

9. Шлях до самовираження – індивідуальний для кожного. Зосередьтеся на власних сильних сторонах, талантах і особливостях, які відрізняють вас від інших.

Зміст цієї короткої поради-настанови, на нашу думку, націлює насамперед самого вчителя на переосмислення доцільності і актуальності саморозкриття, самоствердження, самовираження, прагнення до саморозвитку самовдосконалення у життєдіяльності людини. Усвідомлення вчителем важливості цих процесів сприятиме і проектуванню їх на учнів і лише в такій співпраці від учителя до учня і від учня до вчителя буде досягнутий позитивний результат – задоволення процесом учіння, бачення свого «Я»

як важливого складника для себе і тих навколо нас, з ким працюємо, навчаємось, спілкуємось.

Висновки до розділу 2

Проведене дослідження показало, що інтегроване навчання має значний потенціал для розвитку особистості школяра. Вивчення досвіду роботи учителів-практиків школи-гімназії у контексті означеної нами проблеми свідчить, що інтегроване навчання дозволяє всебічно досліджувати певне явище, формуючи цілісне уявлення про нього, сприяє інформаційному та емоційному збагаченню сприйняття, мислення й емоцій учнів, розкриває спільні закономірності, принципи, ідеї та теорії, що поєднують різні науки та навчальні дисципліни, допомагає створити цілісну картину світу, зрозуміти взаємозв'язок природних законів, поглиблює знання й розширити можливості їх практичного застосування. Учні навчаються максимально проявляти самостійність у навчанні, працюють у співпраці з учителем та однокласниками і при цьому самореалізують свої інтереси виражають свої здібності свою унікальність – самостверджуються.

Технологія конструктивного самоствердження молодших школярів в умовах інтегрованого навчання сприяла самоствердження підростаючої особистості здійснюється за рахунок демонстрування самому собі та оточуючим розмаїття формі засобів самоствердження починаючи з раннього віку. Разом з тим, позитивних результатів досягнуто лише завдяки оптимізації взаємин між діяльністю вчителя і учня на фоні співпраці і співтворчості, що дозволяло вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку для кожного школяра.

ВИСНОВКИ

Теоретичний аналіз результатів досліджень означеної проблеми дозволив уточнити сутність і зміст поняття «*особистісне самоствердження молодших школярів*», яке визначається нами як процес організованої, цілеспрямованої діяльності, орієнтованої на поглиблення та усвідомлення знань про себе, визнання самоствердження себе, посилення власної значущості і відповідальності за прояви поведінки та участі у тому чи іншому виді діяльності.

Розкрито сутність та механізми особистісного самоствердження, обґрунтовано його компоненти: когнітивно-мотиваційний, емоційно-ціннісний та поведінково-діяльнісний.

Самоствердження є однією з основних потреб особистості, яка виявляється через саморозкриття, самовираження та реалізацію внутрішнього потенціалу. Завдяки цьому процесу людина розширює межі свого буття, формує себе як особистість і визначає своє місце у суспільстві.

Самоствердження проявляється у прагненні до усвідомлення власної цінності, отримання високої оцінки як з боку інших, так і через самооцінку, а також у бажанні досягти визнання, переходячи від «Я – реального» до «Я – ідеального». Це включає створення стійкого й прийнятного образу себе та своїх прагнень.

Виявлено, що процес *самоствердження молодших школярів* буде позитивний, завдяки прояву ним внутрішньої мотивації та активності.

Обґрунтовано й доведено, крізь призму вивчення досвіду практиків та апробації розробленої (програми) технології, що основною ефективною умовою для формування особистісного самоствердження є інтегрована навчальна діяльність, яка передбачає створення педагогічних умов для самостійного вибору школярем виду діяльності, індивідуальної чи групової, планування дій щодо досягнення поставленої мети, реалізації свого задуму, своїх прогнозувань, самооцінки.

Отримані результати (кількісні і якісні показники: збільшення і покращення сформованості особистісного самоствердження у респондентів експериментального класу) підтверджують ефективність запропонованої технології та її дидактико-методичного забезпечення для проведення інтегрованих уроків «Я досліджую світ» у площині особистісного самоствердження.

Результати дослідження свідчать, що запропонована технологія є ефективною лише за умови налагодження оптимальних взаємин між учителем і учнем, які базуються на співпраці та спільній творчості.

Безперечно, не всі напрями означеної проблеми щодо особистісного самоствердження молодших школярів у інтегрованій діяльності розкрито. Подальшого вивчення потребує проблема впливу взаємодії сім'ї та школи на індивідуальну траєкторію саморозвитку і самоствердження учнів початкових класів; самоствердження молодших школярів у позаурочній діяльності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аристотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. В. Ставнюка. Київ : Аквілон-плюс, 2002. 480 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf
2. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 2000. 204 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: навч.-метод. видання: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно - орієнтований підхід: науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 280 с.
4. Безкоровайна О. В. Технології виховання культури особистісного самоствердження: метод. посіб. Рівне: РДГУ, 2008. 118 с.
5. Безкоровайна О. В. Самоствердження особистості: постановка проблеми у контексті освітніх виховних технологій. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2008. № 3. С. 42-48.
6. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: монографія. Рівне: Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, 2009. 470 с.
7. Безкоровайна О. В. Навчитися жити разом: становлення особистісного самоствердження школяра в умовах сучасного виховання. *Гуманітарні науки*. 2007. №1. С. 4-8.
8. Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / під заг. ред. Н. М. Бібік. Київ: ТОВ «Видавничий дім Плеяди», 2017. 206 с.
9. Бібік Н. М., Бондарчук Г. П. Я досліджую світ: підручник для 3 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : ч. 1. Харків: Вид-во «Ранок», 2020. 136 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1522-ya-doslidzhuyu-svit-3-klas-bibik.html>
10. Білозерська С. Психологічні аспекти виховання моральних якостей в молодшому шкільному віці. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2006. Вип. 7. С. 15–27.

11. Бітянова М. Р. Дитина у школі : технології розвитку. Київ : Главник, 2007. 144 с.
12. Богуш А. М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання. *Наук. вісн. Півд. укр. пед. ун-ту*. 1996. Вип. 4–5. С. 35–40.
13. Боришевський М. Й. Духовність у становленні та розвитку особистісного потенціалу людини. *Актуальні проблеми психології. Психолого-педагогічні основи розвитку особистісного потенціалу дитини в сучасному суспільстві*. Збірник наукових статей / за заг. ред. проф. С. Д. Максименка та канд. психол. наук С. О. Ладивір. Київ: 2007. Том IV. С. 4-15.
14. Булах І. С. Психологія особистісного зростання підлітків: реалії та перспективи: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2016. 340 с.
15. Бутенко В. Г. Способи самореалізації особистості. *Особистість педагога: розкриття можливостей*. К., 1995. С. 13–18.
16. Бутківська Т. В. Ціннісний вимір соціалізації учнів. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С.130–137.
17. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навч. посіб. Львів: Сполом, 2010. 420 с.
18. Ващенко Г. Г. Виховний ідеал. Полтава : Ред. газ. «Полтавський вісник», 1994. 191 с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
20. Вертепова І. Ю. Цінності як детермінанти становлення особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології*. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. Максименка С. Д. Київ: 2003. Т.5. Ч.5. С. 68–72.
21. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. Київ: Просвіта, 2001. 416 с.
22. Власюк Ж. І. Почуття справедливості особистості: змістовий аспект. *Вісник Київського інституту імені Драгоманова*. 2008. С. 46-49.
URL: <http://eprints.zu.edu.ua/6973/>

23. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Я досліджую світ: підручник для 2-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : ч. 2. Київ: Генеза, 2019. 144 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1285-ya-doslidzhuyu-svit-2-klas-glberg.html>
24. Я досліджую світ: підручник для 3-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : ч. 1 / Т. Гільберг, С. Тарнавська, Л. Грубіян, Н. Павич. Київ: Генеза, 2020. 144 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1523-ya-doslidzhuyu-svit-3-klas-gilberg-nush.html>
25. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Я досліджую світ: підручник для 4 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : ч. 1. Київ: Генеза, 2021. 160 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1615-ya-doslidzhuyu-svit-4-klas-gilberg.html>
26. Гільберг Т., Тарнавська С., Павич Н. Я досліджую світ: підручник для 4 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : ч. 2. Київ: Генеза, 2021. 160 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1615-ya-doslidzhuyu-svit-4-klas-gilberg.html>
27. Гапон Ю. А. Соціально-педагогічні основи процесу виховання особистості. Запоріжжя, 1998. 217 с.
28. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Вид. друге, доп. й виправл. Рівне : Волинські береги, 2011. 552 с.
29. Гриньова М. В. Саморегуляція: навч.-метод. посіб. Полтава: АСМІ. 2008. 268 с.
30. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дробязко І. І. Я досліджую світ: підручник інтегрованого курсу для 1-го кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : ч. 1. Київ: УОВЦ «Оріон», 2018. 112 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1220-ya-doslidzhuyu-svit-1-klas-gruschynska.html> (дата звернення: 15.09.2024 р.)
31. Грущинська І. В., Хитра З. М. Я досліджую світ: підручник для 2 кл. закл. заг. серед. освіти (у 2-х ч.) : ч. 1. Київ: УОВЦ «Оріон», 2019. 144 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1286-ya-doslidzhuyu-svit-gruschinska-2-klas.html>
32. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія: навч. посіб. Харків: Право, 2021. 136 с.

33. Державний стандарт початкової загальної освіти (проект). Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#>
34. Дуткевич Т.В., Терещенко В.А. Психологічна готовність майбутніх учителів до інтерактивної взаємодії з учнями: монографія. Кам'янець-Подільський: Буйницький О.А., 2010. 160 с.
35. Жизномірска О. Я. Психологічні особливості самоствердження молодших та старших підлітків : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2010. 277 с.
36. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія. Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. 608 с.
37. Зязюн І. А. Гуманістична стратегія і практика навчального процесу. *Рідна школа*. 2000. №8. С. 8-10.
38. Етимологічний словник української мови: У 7-ми т. / ред. кол. О.С. Мельничук та ін. Т.5. К.: Наукова думка., 2006. 704 с.
39. Іванчук М. Г. Психолого-педагогічні основи виховання особистості молодшого школяра в умовах інтегрованого підходу до навчання: К., 2005. 343 с.
40. Івашковський В. В. Теоретико-методичні засади виховання старшокласників як суб'єктів громадянського суспільства: монографія. Київ: Паливода А.В. 2010. 514 с.
41. Євченко І. Аналіз проблеми самоствердження особистості в українській психології. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: збірник наукових праць*. 2012. Спецвипуск 3 (9). С. 83-90.
42. Киричук О. Основні принципи і структура організації виховного процесу в школі. *Рідна школа*. 1991. № 2. С. 3–11.
43. Киричок В. Виховання гуманістичних цінностей в учнів 1-4 класів. *Шкільний світ*. 2015. № 45. С. 14-24.

44. Коберник Г. М. Інтерактивне освітнє середовище як чинник самоствердження особистості молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2018. Вип. 59. С. 77-83.
45. Кононенко О. Л. Самосвідомість у житті дошкільника. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Зб. наук. пр.* 2004. Вип. 29. С. 6–10.
46. Коменський Я. А. Велика дидактика. Вибр. пед. твори / за ред. А. А. Красновського. Київ: Рад. шк., 1940. Т. 1. 245 с.
47. Клочек Л. В. Методи діагностики когнітивно-інформаційної складової соціальної справедливості особистості педагога. *Теорія і практика сучасної психології: Збірник наукових праць*. 2018. №2. С.129-134.
48. Клочек Л.В. Соціальна справедливість у педагогічній взаємодії: психологічний вимір. Харків : Мачулін, 2018. 456 с.
49. Кулагіна Н. Ф. Моральний вибір як показник ступеню розвитку моральної самосвідомості підлітка. *Морально-духовний розвиток особистості в сучасних умовах (Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді): Зб. наук. праць*. Київ: Педагогічна думка, 2000. Книга 1. С. 133–139.
50. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: навч. посіб. Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. 2-е вид., випр. і доп. Харків: ОВС, 2002. 400 с.
51. Максименко С. Д. Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі: монографія. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 262 с.
52. Маріна О. Групи однолітків та їх вплив на формування особистості. *Освітнянські обрії: реалії та перспектив. Збірник наукових праць*. Київ: ПІТО, 2007. № 1(1). С. 116-119.
53. М'ясоїд П.А. Загальна психологія: навч. посіб. Київ: Вища школа, 2000. 479 с.

54. Орлова Г. В. Взаємозв'язок Я-концепції та самостійної діяльності молодших школярів: динаміка розвитку. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2020. Вип. 24 (2). С.38–55.
55. Орлова Г. В. Тренінгова форма роботи як засіб виховання позитивної Я-концепції молодших школярів. *Сучасний виховний процес : сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Інституту проблем виховання НАПН України за 2019 р. / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Вип. 8. Івано-Франківськ: НАІР, 2020. С. 194–197.
56. Павелків Р. В. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці: монографія. Рівне: Волинські обереги, 2004. 248 с.
57. Психологічний словник / авт-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергієнкова / за ред. Н. А. Побірченко. Київ, «Вища школа», 2007. 336 с.
58. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. Київ: Академвидав, 2006. 424 с.
59. Роменець В. А., Маноха І. П. Історія психології ХХ століття: навч. посібник / вст. ст. В. О. Титаренка, Т. М. Титаренка. Вид. 2-ге, стереотип. Київ: Либідь, 2003. 992 с.
60. Ситнікова Н. Є. Соціальне самоствердження особистості старшокласників за умов системної диференціації навчання: монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2004. 138 с.
61. Сковорода Г. Пізнай в собі людину / ред. В. В. Войтовець ; пер. М. Кашуба. Львів : Світ, 1995. 528 с.
62. Станевич І. М. Від особистісного самоствердження до життєвого успіху: метод. рекомендації / за ред. проф. Левківського М.В. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2010. 122 с.
63. Станевич І. М. Технологія формування особистісного самоствердження молоді. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м.

- Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / за ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 389-394.
64. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2006. 360 с.
65. Тернопільська І. Соціально-комунікативна культура школяра: шляхи сходження : монографія. Рута, 2008. 300 с.
66. Титаренко М. М. Особистісне самоконструювання: циклічно-поступальна динаміка. *Психологія і особистість*. 2013. № 1. С. 85-98.
67. Третяк О. П. Сучасні наукові підходи до виховання ціннісного ставлення до людини у молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2016. Вип. 20(2). С. 254–266.
68. Чорна К. І. Гуманізація навчально-вихованого процесу як механізм становлення культури гідності зростаючої особистості. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. 2012. Вип. 16. Кн.1. С.344–353.
69. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Вибр. пед. твори: 2-х т. Київ: Рад. школа, 1983. Т.1. 488 с.
70. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука; НАН України; Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
71. Чернобровкін В. М. Психологія прийняття педагогічних рішень: монографія. Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. 448 с.
72. Якса Н. В. Міжкультурна взаємодія суб'єктів освітнього процесу: навч. посіб. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 312 с.
73. Електронний ресурс:
Я досліджую світ. О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко, 1 клас -
<https://svitdovkola.org/viewer/yds1-ch1>
<https://svitdovkola.org/viewer/yds1-ch2>
Я досліджую світ. О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко, 2 клас -
<https://svitdovkola.org/viewer/yds2-ch1>

<https://svitdovkola.org/viewer/yds2-ch2>

Я досліджую світ. О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко, 3 клас –

<https://svitdovkola.org/files/svitych-voloschenko-ya-doslidzhuyu-svit-3kl-ch1.pdf>

<https://svitdovkola.org/files/svitych-voloschenko-ya-doslidzhuyu-svit-3kl-ch2.pdf>

Я досліджую світ. О. Волощенко, О. Козак, Г. Остапенко, 4 клас

<https://svitdovkola.org/files/books/2021/svitych-voloschenko-ya-doslidzhuyu-svit-4kl-ch1.pdf>

<https://svitdovkola.org/files/books/2021/svitych-voloschenko-ya-doslidzhuyu-svit-4kl-ch2.pdf>

Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. (1-2 кл.):

наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 р. № 743-22.

URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.1-2.Shyyan.pdf>

Типова освітня програма, розроблена під керівництвом Шияна Р. Б. (3-4 кл.):

наказ Міністерства освіти і науки України від 12.08.2022 р. № 743-22.

URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-1-4-klas/2022/08/15/Typova.osvitnya.prohrama.1-4/Typova.osvitnya.prohrama.3-4.Shyyan.pdf>

ДОДАТКИ

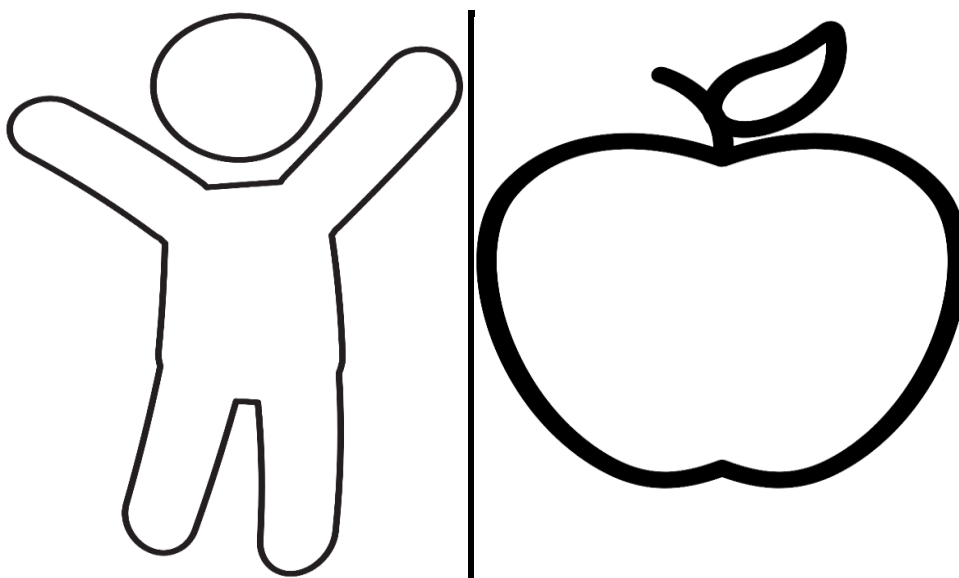
Додаток А

**ПСИХОЛОГІЧНА ДАГНОСТИКА
ПІЗНАЮ СЕБЕ, СВОЄ «Я»****1. Розмалюй себе словами**

На уроці української мови дітям було запропоновано намалювати яблуко, а потім «розфарбувати» його словами. Яке яблуко? Соковите, хрустке, червоне... У когось слів вистачило лише на одне яблуко, а хтось захотів «розфарбувати» два. Після цієї роботи дітям роздали чисті альбомні аркуші

з намальованими силуетами людини.

Це ви самі, – пояснив учитель. – Про яблуко ви написали непогано. Тепер спробуйте «намалювати» словами себе. Не у всіх робота йшла легко. Про себе завжди складніше говорити, не засмучуйтеся, що слів не вистачає. Просто у вас недостатньо знань про себе, що ви могли б виразити словами. На виданих вам аркушах два силуети. Один ви «розфарбуєте» зараз, а другий – наприкінці року. Тоді порівняємо, у чому відмінності цих двох чоловічків. Ви переконаєтеся, що ваші уявлення про себе зміняться. Наприкінці року, як було намічено, ми повернулися до цього завдання. У більшості учнів другий малюнок містив більш повну інформацію про себе, чим перший.

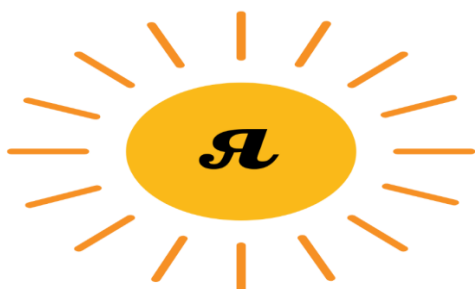

Моє місце на сходинці

Вибери 1 сходинку, яка найбільше підходить
тобі і намалюй на ній себе.

1. Заповни промінці сонечка, відповідаючи на питання
“Хто я”

2. Що у мене є того, чого немає у інших?

---

3. Я горджусь тим , що

ДОДАТОК Б

**З ДОСВІДУ РОБОТИ УЧИТЕЛІВ ШКОЛИ-ГІМНАЗІЇ «НАДІЯ»
Від навчання до самопізнання, самовираження і самоствердження,
самовдосконалення і саморозвитку**

Урок 1.

Тема: Неповторність кожної людини

Мета: допомогти дітям усвідомити неповторність кожної людини (зовнішність, поведінка, здібності, характер); активізувати пізнавальну діяльність дітей; розвивати вміння висловлювати власні думки, зв'язне мовлення; навички вільного спілкування; збагачувати активний словник; розвивати уміння досліджувати, уяву, пам'ять, увагу, дрібну моторику, критичне мислення; виховувати художній смак, любов і дбайливе ставлення до природи; почуття гідності; слідувати за зоровим навантаженням та гігієною зору.

Обладнання: роздруковані фото дітей, малюнки сніжинок, листочків клена, однакових кошенят, шаблони малюнка хлопчиків/дівчаток, фарби, пензлик, лупи, вологі серветки, цеглинки лего, презентація.

Хід уроку

1. Вступна частина

1.1 Організаційний момент

- Який настрій у вас на початку уроку? *(за допомогою цеглинок лего демонструють колір свого настрою).*

- Налаштуйтеся на гарну роботу за допомогою аутотренінгу:

Сядьте зручно, заплющте очі й повторюйте за мною: «Я у школі, я на уроці. Я радію цьому. Увага моя зростає. Пам'ять моя міцна. Голова мислить ясно. Я хочу дізнатися нове. Я працюю із гарним настроєм та задоволенням».

– А зараз послухаємо аудіоказку Василя Сухомлинського «Пурпурова квітка» <https://www.youtube.com/watch?v=uABWjNirY3g>

Запитання після прослуховування:

- Яка квітка народилася посеред ночі?
- Як ви зрозуміли, чому краплина роси, що впала на троянду, теж стала пурпуровою?
- Чого чекала троянда?
- Чи справдилися її очікування? Чому?
- Що пояснила троянді квітка каштану?
- Чи погоджуєтеся ви зі словами квітки каштану?

- Чого нас навчає ця казка?

1.2 Повідомлення теми уроку.

- Як у природі кожна квітка гарна по-своєму, так і кожна людина неповторна. Сьогодні ми поговоримо про те, що кожен з вас особливий і неповторний, дослідимо вашу унікальність, дізнаємося більше один про одного та про самих себе.

2. Основна частина

2.1 Вивчення нового матеріалу.

- У світі немає такої самої людини, як ви. Усі люди мають багато спільного: будову тіла, потреби та інтереси, прагнення до потреби спілкування, взаємин з іншими людьми, природою.

- Насправді всі ви поодинокі особливі, унікальні та неповторні. У кожного з вас своя історія життя. І як сказала квітка каштану «Якби в світі було все однакове, то не було б і краси».

- Цікаво влаштована природа: в ній усе прекрасне і незвичайне.

- Ви любите, коли падає сніг? Усе довкола вкривається білою м'якою ковдрою. Ви можете кататися на санчатах і ковзанах, гратися в сніжки, дивитися, як у небі кружляють мільйони несхожих одна на одну чарівних сніжинок.

«Сніжинки ж усі однакові», — заперечите ви. Насправді, ні. Відомо, що долаючи свій шлях з неба на землю, кожна сніжинка обростає унікальними візерунками. Всі вони різні — двох однакових сніжинок не знайти. Так як і не знайти двох однакових листочків на одному дереві, або двох однакових кошенят у мамі кішки.

У природі майже все є унікальним, неповторним. А людина - це частинка природи.

2.1.1 Словникова робота

«Разом із словом **неповторний** — такий, що не може повторитись, відбутися ще раз часто говорять **унікальний**». Це слово — синонім.

Унікальний — це незвичайний, не схожий на інших, неперевершений, небачений, нечуваний, рідкісний. Кожна людина є унікальною та неповторною. Ніколи не було й не буде такої ж саме людини, як ви. У кожному є щось цінне, особливе, те, що відрізняє його від інших.

2.1.2 Вправа «Міркуємо»

- Чи зустрічали ви однакових людей?

- Чи може бути однаковим характер у близнят? (*близнюки схожі зовні, але дорослішаючи, вони набувають все більше відмінностей*)

Давайте подумаємо і скажемо, що відрізняє вас від інших? (*зовнішність, звички, манери, характер, інтереси, смаки і т.д.*)

-Як ви думаєте, що в людини є унікальним? (*сліди ніг, почерк, голос, малюнок язика, відбитки пальців, лінії долонь*)

Для виконання досліджень нам потрібно підготувати наші оченята, щоб добре бачили та спостерігали.

Вправи для очей <https://www.youtube.com/watch?v=RvbEX2b5wDs>

2.2. Застосування нових знань.

2.2.1. Дослідницькі вправи.

- Давайте зараз перевіримо, чи дійсно відбитки пальців унікальні. Для цього нам потрібен пензлик і ... як ви думаєте, що? ...фарба (*проводжу пензликом із фарбою по пальці, роблять відбиток на папері і розглядають через лупу*).

- Який висновок можемо зробити? (*Відбитки пальців є неповторними та унікальними. Тому їх вносять у документи для розпізнавання особи. На відміну від людей, у мавп, відбитки пальців майже однакові.*)

«Досліджуємо долоньки»

- Давайте подивимось на свої долоньки. Лінії будуть абсолютно різні. На що схожі візерунки на ваших руках. Чи можна сказати, що вони однакові?

Висновок: Двох зовсім однакових візерунків на долонях не буває. Природа немовби підкреслює, що кожен із вас – диво, яке ніколи не повториться. Наша унікальність – це цінність. Тому ми маємо цінувати та берегти одне одного, своїх близьких, а також себе.

Руханка «Привіт-привіт» <https://www.youtube.com/watch?v=PeMWpKpfBTs>

2.2.2 Практична робота «Ми різні, але рівні»

- У кожного з вас абсолютно однакові контури хлопчиків. Їх потрібно намалювати так, щоб вони стали схожі на кожного з вас.

- Подивіться на свого чоловічка. Чи можна сказати, що у когось іншого в класі вийшов такий самий чоловічок, як і ваш? Чим вони відрізняються?

- Скільки неповторних дітей є у нашому класі?

2.2.3 Дослідницький міні-проект «Я – неповторний» (показ презентації)

3. Заключна частина

3.1 Гра «Так чи ні» (цеглинки Лего)

У різних людей однакові відбитки пальців (так / ні)

Деякі люди є унікальними і неповторними.

Неповторність – тільки у зовнішності.

Ми відрізняємося один від одного бажаннями, діями, творчістю, мріями.

Кожна людина не має нічого спільного з іншими людьми.

3.2 Вправа «Ти неповторний, тому що...»

Діти утворюють коло, повертають голову до сусіда і говорять йому «Ти неповторний, тому що...».

- «Кожен учень є неповторний, володіє різним поєднанням рис, уподобань, інтересів. Ваші таланти і якості кожного роблять усіх разом унікальним класом. Цінуйте себе і свою неповторність та пам'ятайте, що ми – різні, але рівні».
  - Що найбільше сподобалось на уроці?
  - Цеглинками оцініть свою роботу:
    - Зелений – все зрозуміло, було легко працювати.
    - Жовтий – на уроці майже все було зрозуміло.
    - Червоний – нічого не зрозумів.
  - Чи змінився у вас настрій? (цеглинки лего)
  - Станьте першим, хто оцінить розробку.
- Відгук і оцінку можна залишити тільки після завантаження матеріалу.

Урок 2.

Тема. Формування особистості молодшого школяра шляхом самопізнання, і самовиховання.

Мета уроку: з'ясувати необхідність володіння методами самопізнання; пояснити необхідність постійного самовиховання; дати знання про необхідність самопізнання і самовиховання; учити дотримуватися правил самовиховання.

Епіграф. Доки ми не пізнали, що всередині нас, яка користь знати, що зовні нас? Та й чи можна, не пізнавши себе, пізнати світ?

Григорій Сковорода

Хід уроку

I. Психолого-фізіологічне налаштування на заняття

Вправа «Ковпак мудреця»

1. Тримайте голову прямо, не напружуючи шию і підборіддя.
2. Візьміться руками за вуха так, щоб великий палець опинився з тильного боку вуха, а решта пальців – спереду.
3. Масажуйте вуха зверху донизу, трохи розгортаючи їх у бік потилиці.
4. Дійшовши до мочки, м'яко помасажуйте її. Повторіть вправу 4 рази.

Виконання кінесіологічної вправи «Перехресні кроки»

(«Перехресні кроки» інтегрують роботу правої та лівої півкуль мозку, роблять успішнішим засвоєння нової інформації. «Перехресні кроки» потрібно робити в повільному темпі й відчувати, як працюють м'язи живота).

II. Актуалізація чуттєвого досвіду й опорних знань учнів

Як ви гадаєте, для чого ми розпочали урок з масажу та виконання фізичної вправи? (*Орієнтовні відповіді:* для зосередження уваги,

для переключення уваги з одного предмету на інший, для налаштування на роботу; для активізації роботи мозку тощо).

Підніміть руку, для кого виконання фізичних вправ є потребою. Поділіться, чому рухова активність є важливим аспектом вашого життя.

Встаньте, хто не відчуває потреби в русі, не робить фізичної зарядки, вважає, що рухова активність – це не для нього. Поясніть свою позицію.

Підніміться ті, хто вважає, що йому потрібно попрацювати над собою, щоб змінити своє ставлення до фізичної культури та рухової активності. Поясніть свою позицію.

III. Оголошення теми та мети уроку

Учитель. Хто здогадався, як розмова про власні потреби пов'язана з темою нашого уроку? Так, сьогодні мова піде про особистість людини – єдину і неповторну. Усі ми різні. Хтось уранці прокидається раніше, щоб зробити зарядку, а хтось спить довго, а потім ледь встигає поснідати і відразу – на заняття або на роботу. Хтось понад усе цінує родину, а хтось на перше місце ставить розбудову власної кар'єри. Хтось обирає робітничу професію, а хтось стає актором. Хтось полюбить галасливі компанії, а для когось найкращий відпочинок – на самоті біля річки або з книгою на дивані.

Так, дійсно, кожна особистість неповторна. Та як відбувається її формування? Чи можемо ми контролювати цей процес і свідомо впливати на нього? Чи можна вважати себе архітектором власної особистості і власної долі? Так, виявляється відповідальність за формування власної особистості несе сама людина з дитячих і юнацьких років.

То ж, сьогодні ми поговоримо про те, як формувати власну особистість шляхом самопізнання, самовизначення і самовиховання.

IV. Організація пізнавальної та навчальної діяльності учнів

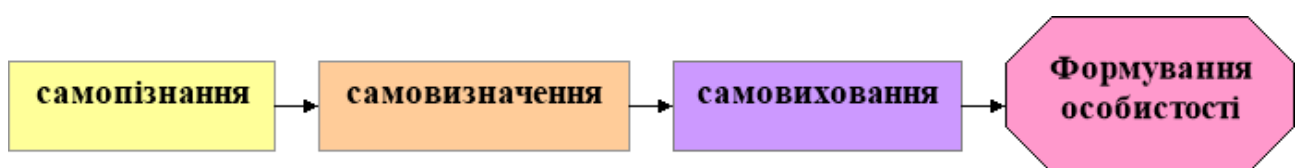
Науковці стверджують, що для формування власної особистості людина повинна:

По-перше, пізнати себе: що я за людина? яка я людина?

По-друге, визначитися, чи подобаюся я самому собі, що я хотів би змінити в собі, тобто сформувати певний ідеал власної особистості.

По-третьє, розробити систему самовиховання.

Процес формування особистості схематично можна зобразити так:

Цей шлях формування власної особистості пройшли багато видатних людей. Тож, перш, ніж ми розглядатимемо процес формування власної особистості, я пропоную пригадати, відомі історії видатних людей.

Пропоную вам самим здогадатися про кого йтиметься. Це видатний митець епохи Просвітництва. Він був надзвичайно різнобічною особистістю: оригінальний мислитель, знавець історії світової культури, багатьох природничих наук, декілької іноземних мов. Він гарно малював, глибоко знав історію, міфологію, фольклор. При цьому він був видатним письменником і поетом, чия літературна творчість назавжди увійшла до скарбнички світової літератури. Якщо ви ще не здогадалися про кого мова, я назву найвідоміший твір письменника як останню підказку. Це автор драматичної поеми «Фауст». Отже, мова йде про Йоганна Вольфганга Гете (1749 – 1832).

Мабуть, не всі із вас знають, що Гете народився кволою дитиною, ріс дуже хворобливим, в студентські роки через недуги змушений був залишити університет. Він дуже страждав від свого безсилля, але все змінилося з того часу, як Гете визначив ідеал своєї особистості. Це трапилося тоді, коли він познайомився з філософськими вченнями Спінози, який стверджував, що природа обдарувала людину всім, щоб вона могла в житті протистояти хворобам, моральному злу, дурості, залежності від темних інстинктів, неволі. Смысл життя людини – бути щасливою на Землі. Ця філософія захопила юнака. Він почав працювати над формуванням своєї особистості. Перш за все, Гете намагався впорядкувати свою працю, якомога продуктивніше провести свій день. Його щоденним обов'язковим заняттям було читання. Щоденна норма складала 80 сторінок книжки. Гете прожив довге, надзвичайно змістовне життя. І він завжди стверджував, що «сам себе створив».

Учитель. Отже, шлях до формування особистості розпочинається з самопізнання.

Краще пізнати себе допомагають численні психологічні тести.

Пропоную вам зараз пройти тест «Твій настрій», який допоможе вам краще пізнати свій настрій та життєву налаштованість.

Отже, ви уважно слухаєте запитання та обираєте одну з трьох відповідей.

Тест «Твій настрій»

Уявіть, що ви могли б за своїм вибором жити в будь-яку епоху. Який час ви обрали б?

а) я волів би перенестися в минуле, коли ще не було всіх нинішніх неприємностей; б) мені хотілося б перенестися в майбутнє, коли прогрес цивілізації приведе до вирішення багатьох сьогоднішніх проблем;

в) мене влаштовує наш час.

2. Які почуття викликає у вас телевізійна реклама?

а) відразу;

б) інтерес;

в) ніяких.

3. Чи вважаєте ви, що в останні роки клімат погіршився?

а) так, це очевидно;

б) по-моєму, клімат не гірший, ніж раніше;

в) я не замислююся над цим.

4. Чи сняться вам кошмари?

а) так, буває;

б) ні, мої сни здебільшого приємні;

в) я взагалі не бачу снів.

5. Чи лякає вас неминуча старість?

а) мені стає не по собі при думці про те, що я стану старезним і немичним;

б) в кожного віку є свої переваги;

в) мене це не хвилює.

6. Чи вірите ви в прикмети?

а) так, тому що часто переконувався в їхній правильності;

б) тільки в добрі;

в) я не забобонний.

7. Чи правда, що за поганої погоди гірше працюється?

а) так, у непогоду і на душі похмуро, і справи не робляться;

б) я не звертаю уваги на похмуру погоду;

в) у погану погоду намагаюся знайти привід підбадьоритися і непогано роблю свої справи.

8. Про що ви думаєте, дивлячись у дзеркало?

а) це жахливо;

б) дуже мила особа, і фігура непогана;

в) я, звичайно, не топ-модель, але, мабуть, можу подібатися.

9. Що ви найчастіше думаєте про своїх знайомих?

а) вони не настільки цікаві і чуйні, як хотілося б;

б) це чудові люди;

в) звичайно, вони не позбавлені вад, але досить симпатичні.

10. Яке почуття ви найчастіше відчуваєте наприкінці дня?

а) невдоволення і спустошеність;

- б) радість;
- в) задоволення.

Підрахуйте результати

За відповідь а) – 0 балів; б) 3 бали; в) 1 бал.

0 – 7 балів. Ваш настрій переважно в мінорних тонах. Частенько вам здається, що люди вас недолюблюють, і взагалі доля до вас не прихильна. Напевно, ви гідні кращої долі. Але що ви робите для цього?

8 – 14 балів. Ви врівноважена людина, не схильна ані до глибокої зневіри, ані до бурхливого захвату. Намагаєтеся приймати життя таким, яким воно є. Така позиція страхує від засмучення, однак не обіцяє великих успіхів. Більше оптимізму й віри у свої сили – і у вас з'явиться більше приводів для радості.

15 – 30 балів. Ви сповнені життєлюбства й оптимізму, не засмучуєтеся через дрібниці і вмiєте радіти успіхам, хоча недолік об'єктивності вас підводить. Намагайтеся ставитися до людей і подій більш тверезо.

Наступний етап формування особистості – самовизначення.

Самовизначення передбачає з'ясування життєвих цілей, ідеалів, ціннісних орієнтацій («В якій галузі вважаю себе знавцем?», «Які блага хочу мати, яке становище посісти?», «Чого не вистачає для задоволення життям?»), провідних потреб («Чого найбільше прагну?», «Які в мене інтереси, звички?») і мотивів поведінки.

Я пропоную вам виконати вправу «Життєві прагнення», яка допоможе вам визначитися з ціннісними орієнтаціями.

Вправа «Життєві цінності»

Учитель роздає по 10 папірців кожному учневі.

Завдання. Напишіть на кожному папірці своє ім'я. Протягом наступних кількох хвилин ці 10 папірців будуть уособлювати вас і гратимуть роль символічних грошей, тобто засобу, за який можна купити певний товар. Через хвилину перед кожним постане вибір: витратити чи заощадити свої папірці. На продаж будуть виставлені різноманітні «товари» по парі. Правила гри не дозволяють купити обидва товари одночасно, тільки щось одне або нічого. Зрозуміло, що коли закінчатся ваші папірці, вже нічого не можна буде купити.

Всі покупки можна робити лише тоді, коли «товари» пропонуються на продаж. Не можна повернутися до попередньої пари, якщо на продаж уже виставлено наступну пару.

Торги

Перший лот. Чудова квартира (1 папірець) Новий автомобіль на вибір (1 папірець)

Другий лот. Повністю оплачена поїздка на канікулах (терміном на один міся) у будь-яку країну світу разом з другом (2 папірці) Повна гарантія того, що людина, яку ти кохаєш, одружиться з тобою (2 папірці).

Третій лот. Стати найпопулярнішою людиною серед своїх товаришів терміном на 2 роки (1 папірець).

Мати одного справжнього друга (2 папірці)

Четвертий лот. Закінчити престижний університет (2 папірці) Заснувати прибуткову компанію (2 папірці).

П'ятий лот. Мати здорову і щасливу сім'ю (3 папірці). Здобути всесвітню славу (3 папірці).

(Після завершення вибору з цієї пари оголосити: тим, хто обрав сім'ю, повертають 2 папірці назад як винагороду)

Шостий лот. Можливість змінити якусь одну рису зовнішності (1 папірець) Відчуття задоволення протягом усього життя (2 папірці)

Сьомий лот. П'ять років безмежної фізичної насолоди (2 папірці) Любов та повага людей, що є для тебе найдорожчими (2 папірці)

(Ті, хто обрав п'ять років насолоди, повинні додатково сплатити один папірець (за певні речі ми маємо платити більше, ніж здається спочатку)).

Восьмий лот. Чиста совість (2 папірці) Здатність досягти успіху у тій сфері, де найбільше цього прагнеш (2 папірці)

Дев'ятий лот. Створити диво для того, кого любиш (2 папірці);

Можливість прожити заново або повторити одну дію з власного життя (2 папірці)

Десятий лот. Сім додаткових років життя (3 папірці) Безболісна смерть, коли настане час. (3 папірці)

Обговорення

- Наші торги завершені. Роздивіться свої покупки і скажіть:
- Що з того, що ви придбали, подобається вам понад усе?
- Чи шкодуєте ви, що щось не придбали?
- Чи допомогли вам ці торги замислитися над визначенням власних життєвих цінностей?
- Етап самовизначення в становленні особистості дуже важливий. Від того, які життєві цінності ви оберете, залежить, як ви формуватимете власну особистість, тобто, які особистісні якості будете розвивати, що змінюватимете в собі. Ми переходимо до розгляду останнього етапу формування особистості – самовиховання.

Самовиховання – свідома діяльність особи, спрямована на формування своєї особистості.

V. Підсумок уроку

Метод мікрофону

- Чи маєте ви свою систему самовиховання?
- Які риси і особистісні якості ви хотіли б у собі виховати?
- Які вади ви хотіли б подолати?

Рефлексія

- Чим особисто для вас є важливим цей урок?
- Які враження від уроку?
- Що вас найбільше вразило? Що запам'яталося?
- Що ви розкажете про цей урок своїм рідним та друзям?

VI. Домашнє завдання. Виконати дослідницький проект «Умови ефективного самовиховання». Самостійно підібрати можливі засоби саморегуляції людини.

Урок 3

Я досліджую світ.

Тема. Чим цікава сніжинка?

Мета: формувати в учнів уявлення про процес утворення снігу та його властивості. Розширити знання учнів про три стани води: дослідити особливості зміни стану води при замерзанні; під час дослідів з'ясувати властивості снігу, навчити цінувати різноманітність і неповторність, у собі та оточуючих, сприяти самоствердженню учня завдяки його унікальності, розвивати інформаційну, комунікативну, пізнавальну компетентності; експериментальні навички, спостережливість, логічне мислення, вміння виділяти головне у тексті, навички самостійної діяльності; виховувати почуття взаємодопомоги, відповідальності за збереження свого життя та здоров'я; бажання пізнавати та любити природу: викликати цікавість до вивчення предмету.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань

Вид уроку : інтегрований

Хід уроку:

1. Організація класу

1.1. Вітання

Взимку скрізь летять сніжинки

Всі легенькі мов пушинки.

Тож і ми часу не гаймо,

В дружнє коло всі ставаймо. (діти стають у коло і беруться за ручки).

З днем прийдешнім всіх вітаймо.

1.2 Побажання по колу «Снігопад побажань»

В мене в руках є сніжинка, ваше завдання передавати його один в одному і від душі щось побажати.

3.2. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми уроку

Я дуже рада, що в більшості з вас чудовий настрій, дуже сподіваюсь, що до кінця уроку він ще покращиться. А в кого не дуже - то обов'язково стане веселим.

3.3. Вправа «Математичні сніжинки» (на дошці сніжинки - з числами: визначити закономірність, продовжити ряд, з іншої сторони слова «Сніжинка»)

3.4. Мовна хвилинка

(на аркушах паперу охарактеризувати слово «сніжинка» як частину мови)

4. Повідомлення теми уроку

- Отже, про що ми будемо говорити на уроці?
- А що саме ми можемо про сніжинку дізнатись?

5. Актуалізація опорних знань

3.1 Робота з таблицею ЗХД

4. Сприймання і усвідомлення нового навчального матеріалу

4.1 Робота в групах

Ви вже багато знаєте про сніг, і сніжинку, але й дізнатись ви теж досить багато хочете. Тому перше завдання: об'єднатись у групи, скласти частинки тексту у правильному порядку, ознайомитись із інформацією.

Сніг - це замерзла вода, але він не схожий на лід. Насправді сніжинки складаються з маленьких кришталіків льоду. Світло від них відбивається і сніжинки здаються білими, а не прозорими.

Сніг утворюється при замерзанні водяної пари, яка є у повітрі. Спочатку з'являються кристалики. Вони чисті і прозорі. І рухаються у повітрі у всіх напрямках.

Поступово ці кристалики ніби приклеюються один до одного, поки їх не набереться сто, а то й більше. Коли ці крижинки стають великими, вони починають опускаються до землі. Це і є сніжинки.

Будова сніжинок однакова. Кожна сніжинка має шість промінчиків. Але дві однакові сніжинки знайти неможливо. Візерунки у них різні.

У снігу між окремими сніжинками є великі проміжки повітря. Тому сніг погано проводить тепло. Ось чому сніг, ніби «ковдра», захищає коріння рослин від морозів. Сніг можна ще порівняти з шубою. Під снігом температура вище, ніж в навколишньому повітрі. Саме тому рослини взимку під снігом не гинуть. Там, де снігу мало, а морози великі, він не може

захистити землю від промерзання. Сніговий килим рятує рослини від вимерзання й забезпечує їх вологою. Недарма в народі кажуть: Багато снігу - багато хліба.

4.1.1 Рефлексія. Складання схеми як утворюється сніг

4.2. Постановка проблемного запитання.

- Діти, а якого кольору сніг?
- Звичайно, здається, що на світі нема нічого білішого за сніг. Адже коли хочуть підкреслити бездоганну чистоту білого кольору, його завжди порівнюють зі снігом: білосніжний лебідь, білосніжне вбрання. «Земля вкрилася снігом, неначе білою скатертиною», «Сніг білий, неначе цукор», «На сонці сніжинки іскряться, ніби маленькі зірочки?»
- Чи знаєте ви, що сніг не завжди буває білим? У багатьох регіонах світу людям доводилося бачити його червоним, зеленим, блакитним і навіть чорним! Причиною подібного розмаїття кольорів є крихітні бактерії, грибки, а також пил, що містяться в повітрі і поглинаються сніжинками, коли ті опускаються на земну поверхню.

4.3 Фронтальне виконання дослідів з елементами бесіди й розповіді вчителя.

Щоб краще дізнатись про будь-який предмет нам потрібно не тільки вчитись читати, а й провести .. дослід.

Спробуємо дізнатись, які властивості снігу, чому він білий, який на дотик.

- Щоб визначити властивості снігу проведемо декілька дослідів та порівняємо властивості снігу і льоду.

4.3.1 Кола Венна

Як ви думаєте чому саме порівнювати ми будемо сніжинки і лід?

- Що спільного між ними?

4.3.2 Проведення дослідів

Дослід 1. Візьміть в руки сніг і лід.

Які вони на дотик? (холодний – cold)

Дослід 2. На кольоровий папір покладіть грудку снігу й лід.

Що ви помітили? Чому крізь лід добре видно колір паперу? (Лід безбарвний, прозорий. Сніг білий, (white) непрозорий)

Дослід 3. Стисніть у руках сніг, а тепер лід. Чому грудочка снігу стала менша, а льоду ні? (Тому, що лід твердіший).

Потримайте маленьку грудочку снігу в одній руці, льоду в іншій. Чому вони стали менші, на що перетворилися?

«Вони від тепла перетворились на воду) the snow turned into water.

4.3.3. Робота в парах

Дослід 4.

- Опустіть в одну склянку сніг, а в іншу - лід.

Запишіть відповіді на питання

Сніг та лід у воді _____

Це відбувається тому, що вони _____ *за воду.*

(Сніг та лід не тоне, бо легші за воду) lighter than water

Учитель. Отже, лід не тоне у воді, а плаває на її поверхні. Це означає, що він легший за воду.

- Із снігом та льодом є ще багато різноманітних дослідів. Ми продовжимо їх трішки пізніше.

5. Узагальнення і систематизація знань.

На початку уроку ви читали та дізнавались як утворюється сніг/сніжинка. Чи можуть утворитись 2 однакові сніжинки?

5.1 Перегляд відео «Сніжинка під мікроскопом»

5.2 Вправа «Відображення у дзеркалі». Бесіда про унікальність

- Що ви побачили у дзеркалі? Чи побачили ви схожість один з одним, або просто з знайомим.
- Як у світі немає однакових сніжинок, так у світі немає повністю схожих людей.
- Чим кожен з вас є особливим, унікальним?
- Як ставитись до людей, які відрізняються від вас?
- (відповіді учнів)
- Отже, кожен із нас унікальний та особливий, але не дивлячись на те, як виглядає людина, які в неї особливості шанс на спілкування, допомогу та розуміння має кожен.

5.3 Робота у парах. Створення сухого снігу

Дослід 5.

- Так, як сніг має властивість танути, люди навчились робити штучний сніг. І ми з вами спробуємо це зробити. Щоб зробити штучний сніг треба до крохмалю поступово влити олію і перемішати. Сніг на дотик стає крихким, але чудово ліпиться в кульки.

5.3.1 Ліплення фігурки зі снігу

6. Підсумок

6.1 Гра «Допиши слово»

1. На поверхні води при її змерзанні з'являється _____

2. Снігова «шуба» захищає рослини від _____

3. Сніг випадає коли температура повітря _____

6.2 Робота з таблицею ЗХД

- Після сьогоднішнього уроку ви багато дізнались. Напишіть на стікерах що саме і почепіть на таблицю.

- Дякую за урок!

УРОК 4

Тема: Вода має бути чистою

Мета: формувати уявлення про значення води в природі, про цінність її для людини, про шляхи забруднення і способи охорони від забруднення, про участь дітей в охороні та збереженні води; формувати вміння висловлювати оцінні судження; удосконалювати вміння працювати в групах, спостерігати, порівнювати, робити висновки, бачити зміни в природі та вміти їх пояснювати; сприяти самоствердженню учнів через позитивний досвід співпраці, розвиток власних здібностей і усвідомлення значущості своєї роботи для досягнення спільної мети, розвивати усне та писемне зв'язне мовлення; виховувати естетичне сприймання природи, екологічні почуття, прагнення зберегти природу, охороняти її, зокрема воду.

Тип уроку: Урок-презентація проєкту

Обладнання: карта областей України, таблиці з висловлюваннями видатних людей про воду, ілюстрації із зображенням планети Земля із космосу, підручники, зошити, кольорові олівці, правила роботи в групі, картки для групової роботи, обладнання для проведення досліду з очищення води, виставка мінеральних вод України, глобус, виставка дитячих малюнків.

Вчитель: Кукурудзяк Іванна Русланівна

Хід уроку

1. Організація класу

1.1. Створення сприятливої атмосфери

- Добрий день, діти! У народі кажуть: «Добрий гість – дому радість». Сподіваюсь, що ви, як і я, раді нашим гостям. Подаруйте їм посмішку, побажайте доброго дня. Сідайте, дівчатка, хлопчики. А зараз візьміться за руки і зігрійте своїм теплом тих, хто поруч з вами, посміхніться один одному, побажайте успіху. А я бажаю вам, щоб гарний настрій супроводжував вас протягом всього уроку. А чи відповідає погода нашому настрою? Давайте перевіримо це, використовуючи метод «Мікрофон».

2. Спостереження за змінами у погоді

2.1. Вправа «Мікрофон»

- Дата...
- Пора року...
- Температура повітря...
- Стан неба...
- Опади...
- Вітер...

(І хоча на вулиці холодно і похмуро, та у нашому класі тепло і затишно). Погода теж сьогодні нас підтримує, адже у нас сьогодні дуже цікавий і незвичайний урок – захист проєкту. У ньому приймають участь 4 групи – це науковці, екологи, дослідники та члени «Партії зелених». Кожна група обрала собі лідера і вже готова співпрацювати. Я сподіваюсь, що ми зможемо створити ситуацію успіху на уроці.

3. Актуалізація опорних знань

3.1. Перевірка домашніх міркувань на тему «Чи можливе життя на Землі без води».

— На минулому уроці я запропонувала вам замислитися над тим, чи можливе життя на Землі без води. Хто бажає висловити свої міркування?

3.2. Вправа «Очікування»

- А що ви очікуєте від сьогоднішнього уроку?

А я, у свою чергу, сподіваюсь, що ви будете правильно, точно й красиво висловлювати свої думки, відстоювати свої точки зору, злагоджено працювати в групах, робити висновки. Які якості характеру для цього вам потрібні? (Спостережливість, витривалість, наполегливість, віра в свої сили та можливості).

4. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми уроку

– Отже, без води життя на Землі неможливе. Кожна її крапля є дорогоцінним даром природи. Подивіться, ось так виглядає наша планета з космосу. Недарма її називають «блакитною». Бо майже три чверті її поверхні вкрито океанами і морями. Може, слід було б назвати її Океанією, адже і життя на нашій планеті близько 500 млн. років тому зародилося у воді. Але хоч і багато води на нашій планеті, та є проблема з прісною водою. Отже, зробіть висновок: про що піде мова на цьому уроці? (Про охорону та збереження води). «Вода має бути чистою» – тема нашого уроку і проєкту, над яким ми з вами працювали.

5. Сприймання та усвідомлення нового навчального матеріалу

5.1. Захист презентації «Вода знайома та загадкова».

- Чим же іще може зацікавити нас ця рідина, дізнавалась група науковців нашого класу. Їм слово.

Рефлексія. Молодці! Ви підготували дуже цікаві факти, що стосуються води. Ми ще раз переконалися, що вода має велике значення для всього живого на Землі.

Релаксаційна хвилинка

- Закрийте свої оченята, покладіть голови на парти і вслухайтеся в звуки, які ви зараз почуєте. Пофантазуйте, куди ми з вами потрапили.

Океан безмежний, іноді він видається нам настільки величезним, що завдати збитків йому неможливо. І люди бездумно забруднюють його, виловлюють надто багато риби і завдають шкоди численним морським істотам. Сьогодні океан потребує порятунку, і будь-хто, включаючи і нас з вами, може посильно сприяти цьому.

5.2. Інтерактивна вправа «Асоціативний куш»

Давайте пригадаємо, яка саме діяльність людини сприяє забрудненню води. (Відходи промислових підприємств, погані очисні споруди, побутове сміття, стічні води, витік нафти під час видобутку на берегах та з суден, отрутохімікати і мінеральні добрива, які дощ змиває з полів).

Що ж може статися з живою істотою, коли її середовище забруднене або змінене на гірше, досліджували наші екологи. Зараз надамо їм слово.

5.3. Захист учнями проєкту. (Дослід з листочками герані)

Ваші дослідження переконали нас в тому, що чистота води має велике значення для життя. Про це говорили ще наші предки.

5.4. Робота з прислів'ями. Вправа «Павутинка»

Нам потрібно з'єднати частини прислів'їв про воду.

- Які ще народні прислів'я і приказки про воду збереглися до нашого часу? Ось кілька українських прислів'їв та приказок про воду:

1. Де вода, там і життя.
2. Тиха вода береги рве.
3. Не плюй у криницю, бо схочеш водиці.
4. Водою ситий не будеш.
5. Вода камінь точить.
6. Хоч вода й тиха, а нею не пожартуєш.

Ці приказки підкреслюють важливість води у житті, її силу та значення, а також нагадують про повагу до природних ресурсів.

5.5. Розповідь учителя

Наші пращури були справжніми водопоклонниками. Вони обожнювали будь-які водойми – море, озеро, річку, джерело, криничку. А за чистоту та смак джерельну воду народ називав живою, тобто особливо цілющою. Люди вірили, що вона додавала сили, зцілювала рани, повертала до життя.

Давно це було, ще коли люди, щоб вижити, змушені були полювати на птицю і звірів, яких у наших краях водилося нелічено. Одного разу трапилося на полюванні нещастя – випущена невмілою рукою стріла влучила одному з мисливців у груди під самісіньке серце. Поклали товариші вмираючого юнака на дно ями, щоб на прощання міг побачити рідне голубе небо... І тут раптом якась невидима сила наповнила тіло пораненого, зупинила кров і вгамувала біль. Юнак підвівся з землі і став придивлятися до того місця, де лежав. Там ґрунт був ледве вологим. І тоді він пішов по вологій землі вглиб яру і прийшов до невеликої печери. А далі став прямо руками чистити її дно, звільняючи від верхнього шару глини та мулу. Йому кинулись допомагати товариші, і скоро з-під їхніх рук весело вдарило джерело, задзюркотів струмочок по дну яру. Припав до нього спраглими вустами поранений.

І, о диво! Зарожевіли його щоки, розправилися плечі, до юнака повернулась життєва сила. Зрозуміли тоді мисливці, що джерело не просте, а цілюще, прочистили його гарно та й розповіли всім про свою дивну пригоду. І потяглися до джерельця люди. А вода його виявилася не тільки цілющою, а ще й молодість та силу повертала. Ідуть до джерела старі, а вертаються парубками. Називали те джерело «Молодильним».

Тяжким гріхом вважалося плюнути у воду чи її забруднити.

5.6. Захист учнями проекту. (Стан водних ресурсів та їх охорона)

Що ж, дивлячись на те, що в нашому місті проводиться велика кількість заходів з охорони водних ресурсів, все ж таки їх стан викликає занепокоєння. Ми прослухали поради дітей і, сподіваюсь, будемо виконувати їх.

- А зараз я пропоную вам відпочити під невеличку історію, яку я почула одного разу біля річки. Подумайте, якою була вода в тій річці.

Фізкультхвилинка

Рак прокинувся раненько,
Потягнувсь собі добренько,
Черевички взув гарненькі
І без мами, і без тата
Сам пішов кудись гуляти.
Мимо рибка пропливала.
Вона рака не впізнала.
Рак розсердився, роззுவся
І додому повернувся.

(Вода була не забрудненою, бо жителі річки добре себе почували.)

- А чи можна очистити забруднену воду?

5.7. Виконання учнями дослідів з очищення води

- Вода на Землі проходить через велику кількість фільтрів – земну кору, атмосферу, біосферу. Але людство весь час задавалось питанням, чи можна штучно очистити воду. Було винайдено безліч способів. Найпростіший для нас – пропустити воду через фільтр. Але ж не завжди при собі є такий прилад. Тому, спостерігаючи за природою, люди винайшли інші способи зробити воду чистою. Ось деякі з них:

- можуть очищати воду від різних забруднень та бактерій гілочка черемхи, кора вільхи;

- біля криниць обов'язково садили дуб;

- відомий спосіб очищення сріблом. Таку воду називають живою.

- дуже корисною є тала та дощова вода;

- при кипінні води гинуть шкідливі мікроорганізми;

- в Німеччині дуже популярними є саморобні фільтри. Щоб їх виготовити, треба покласти на дно склянки з проробленими дірочками декілька шарів вати, піску та деревного вугілля. Проходячи через такий фільтр, вода звільняється від хлору, йоду, пестицидів, мікроорганізмів, зникає неприємний запах.

Зараз ми з вами теж проведемо дослід з очищення води. Я знаю, що ви дуже любите малювати фарбами, використовуючи велику кількість води. Але ж її можна зекономити. Для цього нам знадобляться фарби, склянка з водою, пензлик, газетний папір, колба. (Дослід).

5.8. Захист учнями проєкту (Експеримент «Економія води»)

Ми щойно наочно переконалися в тому, що і ми можемо багато зробити для збереження води. Кожен з нас тепер буде економно використовувати воду у своїх цілях.

6. Узагальнення та систематизація знань

6.1. Робота в групах за картками

- Щоб перевірити, як ви усвідомили сьогоднішній матеріал, кожній групі пропоную виконати завдання. Вони знаходяться в конвертах і написані на синіх аркушах.

Ви добре виконали поставлені завдання. Сподіваюсь, що кожен з вас у майбутньому обов'язково буде дотримуватись цих правил.

7. Підсумок уроку

7.1. Рефлексія.

- Чи справдились ваші очікування від уроку?

- Я пропоную вам незакінчене речення. Висловлюючись по черзі, закінчіть його:

«На сьогоднішньому уроці для мене найбільш важливим відкриттям було...»

- Хто задоволений своєю роботою на уроці?

- Визначте, хто був сьогодні найактивнішим.
- Яку б пораду ви дали дітям, які ще не досягли такої активності?

7.2. Оцінювання

7.2.1. Самооцінювання

- А тепер давайте оцінимо свою роботу на уроці. У кожного учня листок оцінювання.

7.2.2. Взаємооцінювання

- Подякуйте один одному за допомогу, співпрацю.
- Кажуть люди: скільки криниць на землі, стільки зірок на небі. І якщо вам доводилося бачити, як падає небесниця, знайте – то десь замулилося джерело. Отже, щоб не згасали зірки, оберігайте живі криниці!

Урок 5 - квест

Квест «У пошуках першого дзвоника»

Мета:

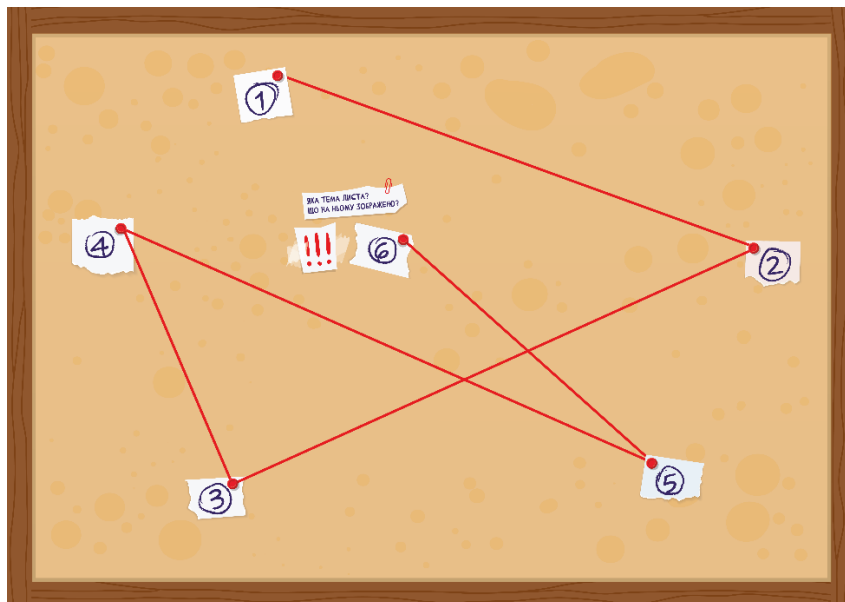
- **Сприяння самовираженню та самоствердженню учнів** через участь у командних і творчих завданнях;
- **Розвиток креативного мислення** та вміння знаходити нестандартні рішення в різних ситуаціях;
- **Формування впевненості у власних силах** шляхом виконання завдань і досягнення поставленої мети;
- **Розвиток комунікативних навичок** через співпрацю з однолітками, побудову взаємодії у команді;
- **Підтримка емоційного залучення** до шкільного життя через цікаву, ігрову форму заходу;
- **Виховання відповідальності** за спільний результат та вміння працювати в колективі;
- **Створення позитивного ставлення до навчання**, знайомство з основними цінностями шкільної спільноти;
- **Збагачення внутрішнього світу учнів** через інтерактивне пізнання шкільних традицій.

Такий квест сприяє гармонійному розвитку учнів, допомагає розкрити їхні сильні сторони та закласти основи для комфортної адаптації в шкільному середовищі.

Попередня підготовка до проведення квесту

1. Роздрукувати конверти, картки із завданнями, роздатковий матеріал.

2. Підготувати детективну дошку: роздрукувати й склеїти між роботою аркуші, помістити її в класі на видному місці. Якщо маєте коркову дошку, то можете використати її, а для оформлення тоді використати реальні скріпки, надірвані аркуші паперу підписати маркером, червоною ниткою поєднати їх таким чином:

Р. S. так навіть цікавіше!

3. Помістити картки-листи із завданнями у відповідні їм конверти, також помістити в конверти відповідний роздатковий матеріал. Якщо ж роздатковий матеріал виходить за межі конверта, то можна скріпкою прикріпити його до конверта або залишити в схованці біля нього.
4. Всі конверти із завданнями залишити у відповідних схованках.
5. До підлоги прикріпити сліди (див. лист із завданням №5).

Вступне слово вчителя

— Вітаю, діти! Сьогодні у нас розпочинається навчальний рік. І я дуже хотів/ла привітати вас. Та, на жаль, ми не можемо його розпочати: коли я вранці прийшла до школи, то виявила, що наш шкільний дзвоник дивним чином пропав. Наша техпрацівниця (ім'я техпрацівниці) сказала, що вчора його бачила на моєму столі, а сьогодні його там немає. То ж ми мусимо відшукати шкільний дзвоник задля того, щоб вчасно розпочати навчальний рік.

— Відгадайте загадку:

Він злочинця відшукає,
Докази й сліди знайде,
Всі деталі порівняє,
Все логічно доведе.
Він шукає і знаходить,

Вмить з'ясовує мотив,
Справу до кінця доводить
Й зветься, звісно, ... (детектив).

- Отже, я пропоную вам стати детективами та відшукати наш шкільний дзвоник. І я маю дещо, що зможе вам допомогти. Наша (ім'я техпрацівниці) сьогодні вранці знайшла зіжмаканий аркуш паперу біля смітника, (вчитель/ка показує учням та ученицям зіжмакану паперову кульку), що у коридорі поруч із нашим класом. І, як ви розумієте, після вчорашнього прибирання в школі нікого не було. То ж цей аркуш – доволі підозрілий. Давайте глянемо, що там.

Де заховано?	Як виглядає?	Методичний коментар
Картку з повідомлення м від детектива зіжмакано в кульку	Вступна картка	Вчитель/ка разом із дітьми розгортають паперову «кульку», зачитують повідомлення, яке залишив для них Шерлок Холмс. Ознайомлюються з детективною дошкою та з'ясовують, що конверт із першим завданням знаходиться під стільцем. Діти пробують шукати на стільцях та під стільцями. Насправді, конверт розміщено під учительським стільцем. Якщо ніхто з дітей не здогадається, вчитель/ка підказує, що вони забули про ще один стілець у класі.
Учительський стілець	Лист та конверт №1 Всередині конверта <u>вміст</u> файлу «Луна»	Всередині конверта

Літо 2021

Літо — це час, коли ми насолоджуємося свободою і відпочинком, а також збираємо незабутні враження. За допомогою ліхтарика розгляньте, що приховують заховані в конверті картки.

Розкажіть про свої цьогорічні **найяскравіші літні спогади**, пов'язані з кожним зображенням під лупою об'єктом.

Що запам'яталося найбільше і чому?
Ваші літні пригоди можуть виявитися надзвичайно корисними у цьому розслідуванні.

Поміркуйте, який з побачених під лупою об'єктів може вказувати на **місцезнаходження** наступної підказки у вашому класі. Поспішайте перевірити своє припущення!

Суперучитель

учні знаходять картки з лупою. Підсвічуючи ліхтариком розглядають різні предмети. Учні розповідають про своє літо, пов'язуючи спогади з цими об'єктами.

Останнє повідомлення детектива на картці «Поміркуйте, який з побачених під лупою об'єктів може вказувати на місцезнаходження наступної підказки у вашому класі» має наштотувати дітей на роздуми, що тільки годинник з поданих під лупою предметів є в класі.

Якщо учні не здогадуються, що йдеться про годинник, то вчитель запитує навідним питанням:

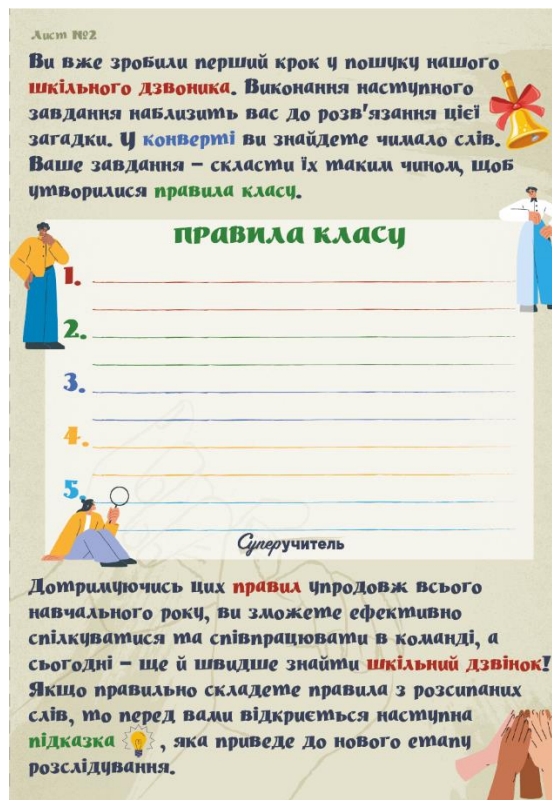
— **Який з побачених під лупою вами об'єктів є у нашому класі? Можливо там і знайдете наступну підказку в пошуках шкільного дзвінка.**

Учні залишають в конверті лише зображення годинника та кріплять його на детективну дошку під номер 1 – це буде перший речовий доказ.

Годинник

Лист та конверт №2

Всередині конверта **вміст**
файлу «Правила класу»

Всередині конверта учні знаходять різнокольорові слова. З поданих слів їм треба утворити правила класу. Кожному кольору відповідає одне правило.

Бажано клеїти правила на ватман, щоб впродовж року ці правила зберігалися в класі. Важливо розміщувати в правильній послідовності від 1 до 5. Отже, учні утворюють такі правила:

1. Ми **п**оважаємо думку інших
2. Спочатку піднімаємо руку, **п**отім відповіда**є**мо
3. Кладемо **р**ечі на свої місця
4. Все необхідне до уроку **г**отуємо на перерві
5. Ми завжди **с**таранно працюємо

Коли всі правила склали, то помічаємо, що в кожному ряді виділено певну літеру. З цих літер утворюється слово **парта** – місце схованки наступного завдання.

Парта	Лист та конверт №3 Всередині конверта <u>вміст</u> файлу «Пазли»	Всередині конверта учні знаходять смужки-пазли. Зібравши їх у правильній послідовності, учні отримують карту України. Після чого обговорюємо з дітьми подані на пазлі запитання. У картку вписуємо слово «КЛАСНА». Наступний конверт із завданням буде розміщено на класній дошці.
Класна дошка	Лист та конверт №4 Всередині конверта <u>вміст</u> файлу «Математика»	Всередині конверта учні знаходять картки з математичним завданням. Вони є у двох варіантах: індивідуальні робочі аркуші для кожного учня та для колективного виконання. Якщо клас невеликий, то підійде перший варіант, якщо ж від 25 учнів, то краще всі приклади виконувати усно разом. У конверт вкладіть лише ті завдання, що відповідають вашому класу: Відповіді до завдань: 9, 12, 24, 7, 96, 48.

	Лист №4 Ви вже пройшли кілька етапів на шляху до розгадки місцезнаходження шкільного дзвоника. Наступне завдання допоможе вам ще більше наблизитися до мети. Воно потребує вашої уваги, логіки та вже набутих математичних здібностей. Доберіть ключ до кожного замка, виконавши відповідні арифметичні дії. Зверніть увагу: відповідь і візерунок мають збігатися! Коли правильно виконаєте завдання, то зможете пересуватися до місця наступної схованки. І пам'ятайте: математика – це не просто наука, це спосіб мислення, що допомагає вирішувати найрізноманітніші проблеми. З яким об'єктом у вашому класі пов'язаний ключ? Чи не наптовхче вас це на певні роздуми..? Суперучитель	✓ <u>2 клас:</u> $4 + 5 = 9$; $18 - 6 = 12$; $20 + 4 = 24$; $12 - 5 = 7$; $86 + 10 = 96$; $54 - 6 = 48$. ✓ <u>3 клас:</u> $3 \times 3 = 9$; $44 - 32 = 12$; $6 \times 4 = 24$; $56 : 8 = 7$; $60 + 36 = 96$; $8 \times 6 = 48$. ✓ <u>4-7 клас:</u> $99 : 11 = 9$; $48 : 4 = 12$; $150 - 126 = 24$; $63 : 9 = 7$; $16 \times 6 = 96$; $29 + 19 = 48$.
Двері	Лист та конверт №5 Лист №5 Ви успішно виконаєте завдання за завданням і вже ближче до мети, ніж будь-коли. Всім відомо, що детективи завжди надзвичайно уважні до дрібниць, адже навіть найменший слід може привести до великої розгадки. Тож і ви, пройдіть по слідах та відбитках крадія дзвоника до місця наступної підказки! Суперучитель	На підлозі розміщено відбитки рук та ніг в довільній або такій послідовності: Сліди бажано розмістити таким чином, щоб вони вели до вікна – там діти знайдуть наступний конверт із завданням.
Вікно	Лист та конверт №6 Всередині конверта <u>вміст</u>	Всередині конверта учні знаходять аркуш «Розумний шифрувальник», де

файлу «Шифрувальник»

кожному числу відповідає певна літера.

Учні підставляють числа, що містяться на книжках та відповідні їм літери. Має утворитися вислів:

15	18	11	4	1	3	28	11	23	31
К	Н	И	Г	А	В	Ч	И	Т	Ь

33	15	18	1
Я	К	Н	А

22	3	12	23	12	9	11	23	31
С	В	І	Т	І	Ж	И	Т	Ь

Книга вчить, як на світі жити.

Учні прикріплюють останній конверт з виконаним завданням на детективну дошку. Вчитель/ка пропонує ще раз переглянути лист із останнім завданням, запитує:

- Де знаходиться дзвоник? (На книжках).
- Де в нашому класі є книги? (У шафі).

Учні знаходять дзвоник в шафі.

Заключне слово вчителя

- Ну що ж, діти, ви виявилися чудовими детективами, а також — ви продемонстрували гарні знання та уміння, працювали дружно, злагоджено і старанно. То ж і змогли віднайти втрачений шкільний

дзвінок. Нехай він дзвінко та голосно залунає у нашому класі та сповістить про початок навчального року.

Вчитель/ка пропонує дітям утворити коло та передавати одне одному по колу шкільний дзвоник. Той, у кого він в руках, висловлює побажання однокласникам та однокласницям стосовно нового навчального року, калатає дзвоником та передає сусіду/ці по колу

ВИХОВНИЙ ЗАХІД

Минуле і сучасне. Тарас Шевченко

Мета: пізнання учнями постаті Великого Кобзаря, актуальності його творчості; виховання любові до рідного краю; пробудження національної самосвідомості; сприяння самоствердженню та самовиявленню учнів через мистецтво художнього слова патріотичне виховання і розвиток почуття гордості за свій народ, Батьківщину; формування гармонійної, свідомої особистості, здатної висловлювати себе через слово та глибоко усвідомлювати свою національну ідентичність, формування готовності здобувати якісну освіту і добрими справами збагачувати Батьківщину; відобразити актуальність творчості Кобзаря сьогодні.

Обладнання: український національний одяг учасників, виставка репродукцій творів Шевченка та його малюнків, його портрети у різні періоди життя; відео, рушник, епіграф.

Хід заходу:

1. Вступне слово

Ведуча 1. Березень в Україні часто називають Шевченковим. І це не випадково: щороку навесні Великий Кобзар приходить до нас і щороку новим, неповторним.

Ведуча 2. Тарас Григорович Шевченко – велика і невмируща слава українського народу. В його полум'яному слові.

Ведуча 1. Як весна оновлює природу, так само поезія Великого Тараса оновлює наші душі, закликає бути чесними і милосердними, щиро любити свій народ, свою Україну.

Ведуча 2. Привіт, друзі! Сьогодні ми розповімо вам про «селф-мейд-мена» або «людину, яка зробила себе сама».

Ведуча 1. Про нашого великого героя – Тараса Шевченка.

Ведуча 2. Лише в одній людині змогли поєднатися (з презентації)

2. Оголошення теми заходу. Представлення журі

Ведуча 1. 9 березня ми святкуємо день народження Тараса Шевченка. У дні потрясінь, революцій та війни Кобзар як ніколи актуальний, а його слова стали пророчими для України (слайд 5).

Ведуча 2.. І сьогодні ми зможемо їх почути з уст нашої надії, нашого цвіту нації, нашого майбутнього – З нетерпінням чекаємо, декламування від наших школярів.

Виступ першого учасника

Ведуча 1.. Будь ласка, зачекай... У нас сьогодні не просто декламування, а невеличке змагання, тому рада представити наше журі...

3. Основна частина. (декламування віршів + інтерактив)

Ведуча 2. Ось тепер запрошуємо нашого другого учасника – учня класу

Ведуча 1. Пропонуємо Вам переглянути відео, щоб більше дізнатись про великого Кобзаря.

Ведуча 2 Запрошуємо до виступу ученицю класу

Ведуча 1. (слайд 7) Шевченко – поет, художник. Придумайте слова, що починаються на першу букву і характеризують Шевченка.

Ведуча 2. Запрошуємо до виступу учня класу

Ведуча 1. Прийшов час дізнатись щось особливе про життя Великого Кобзаря

- Читаємо факти з презентації по одному)

Ведуча 2.. Запрошуємо до виступу учня класу

Ведуча 1. Пропонуємо вам взяти участь у вікторині (напевне варто взяти якісь цукерки?)

Ведуча 2.. Запрошуємо до виступу учня класу

Ведуча 1.. Ми знаємо, що ви в нас дуже сучасні і багато хто з вас має сторінку у інстаграмі, тіктоці, ви любите переписуватись у вайбері і часто використовуєте емоджі (смайлики)

Ведуча2. Давайте, спробуєте відгадати вірш Шевченка за емоджі...

Ведуча 1. Запрошуємо до виступу учня класу

Ведуча 2. Вікторина правда вигадка

Ведуча 1.. Запрошуємо до виступу учня класу

Ведуча 1.. Пропонуємо прочитати мудрі настанови нам від Шевченка. А цитувати їх будуть наші друзі – котики.

Ведуча 2.. Запрошуємо до виступу учня класу

Ведуча 1. А чи знали ви, що наші вчителі в дитинстві захоплювались творчість Шевченка. І зараз хочуть поділитись своїми спогадами, а можливо і згадають уривок з вірша та зачитають нам його.

Ведуча 2.. Запрошуємо до виступу нашого останнього учасника.

4. Заключна частина

Ведуча 1.. Ми разом відкрили багато цікавого про життя і творчість великого поета та художника.

Ведуча 2.. Пам'ятайте, що талановиті люди, такі як Шевченко, надихають нас на великі справи та надзвичайні досягнення. Нехай його слова завжди бажають вам сили, мужності та віри у краще майбутнє.

Ведуча 1. Дорогі учні, наша подорож у світ творчості та життя Тараса Шевченка завершилась! Ми долучилися до неймовірного шляху відкриттів та вражень. Кожен крок, який ми зробили, допоміг нам краще зрозуміти великого поета, художника та борця за свободу

Ведуча 2. До речі, вірші Шевченка покладені на музику і люди часто їх наспівують. Поки наше журі підраховує бали, пропонуємо вам послухати декілька пісень.

(слово журі)

ВИХОВНИЙ ЗАХІД ДО СВЯТА ВЕСНИ

Тема: У світі усе починається з мами

Мета: Формувати в учнів уявлення про призначення жінки; розвивати творчі здібності учнів, умінь декламувати, співати, танцювати, проявляти фантазію; створити натхненний простір для вираження індивідуальності, внутрішньої сили та оновлення, для розкриття їхніх талантів, зміцнення впевненості у собі та розвитку комунікативних навичок, допомогти дітям краще усвідомити свої здібності, виразити свої емоції та відчути підтримку колективу, сприяти формуванню духовно-моральних цінностей учнів; створити умови для виховання почуття поваги, любові і вдячності до матері, пошану до жінки.

Хід заходу:

- Добрий день! Дорогі гості, шановні батьки, вчителі та діти! Всі ви знаєте, що за вікном уже справжнє диво – весна...
- Весна все стало оживати після зимового холоду. Але навіть в люті морози є та ... краса, душа якої вічна, вічна і доброта її серця. Це краса наших дівчат, мам, бабусь, сестричок.
- МАМА! Скільки в цьому слові ніжності, мудрості, сили і доброти. В шані схиляємо голови перед тобою. В тобі поєдналося все прекрасне, добре, чисте. Саме тому навесні і саме сьогодні ми відзначатимемо свято весни та мами.

- Матуся... ми любимо її ласкаві, умілі руки, її вірне і чуйне серце, в якому ніколи не згасає любов.
- І скільки б не було нам років, п'ять, десять, п'ятнадцять чи двадцять, нам завжди потрібна мама. І чим більша наша любов до неї, тим радісніше і світліше життя. Мама – наша опора і надія, окраса нашого життя і справжнє щастя!
- Як зрозуміти, чого хочуть представниці жіночої статі на свята? Можна підслухати їх розмови, переглянути купу жіночих журналів і передач, а можна скористатися нестандартним способом, як наші наступні молоді люди.

Сценка «Про що мріють жінки»

(Виходять хлопчики. Сідають за стіл.)

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 1: Нам потрібно придумати своїм дівчатам подарунок! Вже все перепробували ... Скрізь одне і теж пишуть.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 2: А давайте уявимо себе на їх місці. Про що б ми мріяли *(решта косо дивляться на нього)*. А що, давайте хоч спробуємо *(очі й уявляють собі щось)*.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 3: Ну хто про що мріє?

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 4: Мрію прийти додому з роботи, розкидати одяг по квартирі, налити собі «Мохіто», і подивитися програму «Холостяк».

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 5: Мрію старіти лише до 25-ти, а далі за бажанням.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 6: Мрію, щоб вже, нарешті, винайшли надміцніші колготки, а то скільки можна.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 7: Мужики, може вистачить? А то мені це навіть починає подобатися.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 8: Продовжуємо. Мрію, щоб зайву вагу, як файли в комп'ютері, можна було видалити в корзину або скопіювати туди, де є вільне місце.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 9: Хочу, щоб у чоловіка щоразу в голові звучали слова з пісні Святослава Вакарчука «Така як ти».

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 1: І макіяж вранці з'являвся зусиллям думки, а не зусиллям волі.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 2: Але насправді, хочу, щоб ранок починався з сніданку в ліжку калорійністю до 300 ккал.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 4: Мрію, щоб чоловіки помічали їх нову зачіску до фрази: «Ти нічого не помічаєш?».

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 7: Хочу влізти в ті старі джинси.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 8: Мрію про туфлі із запасним каблуком.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 9: Мрію, щоб туш закінчувалася перед святом весни

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 10: Точно! Туш!

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 1: Я ж казав, що медитація допоможе.

МОЛОДИЙ ЧОЛОВІК 2: Ходімо, у мене у сестри якраз є картка від БРОКАРД...

- Чи є в світі, що щиріше, як серденько мами. Яке б'ється для дитини днями і ночами?
- Ви повірте любі мами, що для ваших діточок найголовніше щоб ви завжди були поруч.
- Але де ж наші дівчата?
Їх щось довго нема серед нас.
- А, напевно наші дівчата,
Марафет наводять в цей час.
- А взагалі, скажу між нами,
Спізнитись можуть наші дами.
- Вгамуйтеся, прошу вас, тихіше,
Я чую дівчаток голоси.
Давайте разом їх покличемо:

Всі: Дівчатка, та заходьте, ми дуже вас чекаємо усі!

(Заходять дівчата.)

1 Дівчинка

Коли буду мамою, буду бізнес-леді я!
Діловий костюм вдягну, на роботу я піду!
Буду в банку працювати -
Гроші буду рахувати!

2 Дівчинка

Коли буду мамою
Буду дуже доброю!

Буду діток цілувати,
 Разом з ними міркувати:
 І про зорі, і про сонце,
 що заглядає у віконце.

3 Дівчинка

Коли буду мамою,
 Буду я веселою,
 Будем з дітками гуляти,
 Пісні весело співати!

4 Дівчинка

Коли буду мамою
 Буду господинею!
 Найкращий то мій дім,
 Міста вистачить усім!
 Для дітей кімнат багато -
 Не життя, а просто свято!

5 Дівчинка:

Коли буду мамою
 Буду дуже модною!
 Червоним губи намалюю,
 Очі гарно нафарбую,
 Сукню одягну бузкову,
 Чобіточки кольорові!
 Як побачать мої дітки,
 Скажуть: МАМО, ТИ МОВ КВІТКА!

1 дитина.

Троянда — диво! Що є красивіше!
 Погляньте скільки радості цвіте!
 Троянди й мама в світі наймиліші,
 Я хочу, мамочко, щоб знала ти про це!

2 дитина.

Моя матуся, мов краса-лілея!
 Що пишно розцвіла на квітнику.
 Пишаюся я мамою своєю,

Люблю її, красиву і струнку!

3 дитина.

Красиво ж як, коли цвітуть жоржини.
В них стільки кольору і сонця цвіт!
Найкращі квіти, мабуть, для людини
І мама любить їх з дитячих літ!

4 дитина.

Гербери — квіти просто дивовижні.
Яскраві, кольорові, осяйні.
Вони бувають надзвичайно ніжні,
На рідну маму схожі так мені.

5 дитина.

Немов ромашка — ніжна і тендітна,
Така ж чарівна, як любов сама.
Вона завжди ласкава і привітна,
Така — найкраща лиш вона одна.

6 дитина.

Моя ж матуся — лісовий дзвіночок!
І синь небесна у її очах.
І ллється срібно мамин голосочок
У ніжній мові, у дзвінких піснях.

7 дитина.

Як незабудки в мами світлі очі
І ніжні руки — пелюстковий цвіт!
Вона найкраща, я сказати хочу,
Мене веде за руку в білий світ!

8 дитина.

Тюльпани — дуже гарні квіти,
Такі всі різні у саду цвітуть.
На маму схожі. Недаремно ж діти
У свято мамі радо їх несуть.

9 дитина.

А крокуси! Яка краса чарівна!
Природи несказанна дивина!
Моя матуся, ніби та царівна,
Як диво-квітка і сама весна!

10 дитина.

Червоні маки, мов вогнем струмують,
Горять, як полум'я, приваблюють усіх.
Немов матуся, нам любов дарують
І щастя, й радість, і веселий сміх!

11 дитина.

Синенькі проліски! Вони повсюди.
Їх сонячні лоскочуть промінці.
Їм усміхаються всі перехожі люди.
На маму схожі диво-квіти ці!

12 дитина.

Зацвів жасмин, земля враз посвітліла
І в мамі усмішка чарівна ожила.
Здається, що ростуть в людини крила —
В природі стільки радості й тепла!

13 дитина

Ірис — це квітка справді дивовижна,
Яскрава, гарна, дивна і струнка.
Моя матуся, мов ця квітка ніжна,
Струнка і гарна, як ірис — така!

14 дитина.

А маргаритки все собі квітують
З весни до осені, та й взимку ще цвітуть.
Тепло і радість людям всім дарують,
До серця кожного, як матінка, ідуть.

15 дитина.

Біля хати, край віконця
Квітнуть мальви чарівні.
В них любов і промінь сонця,

Ніби матінка вони.

Бо й справді мами нам на квіти схожі.
Леліють нас у щасті і теплі.
Самі ж чарівні, гарні і пригожі,
Неначе квіти на святій землі.

Бажаємо вам сонця, світла й казки,
Чарівних весен і казкових снів.
Як квіти квітніть на землі, будь ласка,
Сто тисяч весен і мільйони днів!

Бажаємо вам щастя і терпіння,
Здоров'я від землі і від води.
Краси і радості, щасливого цвітіння,
Щоб довго ви були в нас молоді!

Пісня «Мамочко моя»

Що ж це ви засумували?
Справу виправимо враз
Й подаруємо на втіху
Вам великий букет сміху!

Сімейний статут або іншими словами «Мама завжди права!»

1. Мама права.
2. Незважаючи ні на що, мама все одно права.
3. Мама не кричить - вона звертає увагу на важливі речі.
4. Мама не сварить - вона радить.
5. Мама не пиляє - вона акцентує деталі.
6. Мама не сперечається - вона пояснює ситуацію.
7. Мама не висить в Інтернеті - вона йде в ногу з часом.
8. Мама не валяється на дивані - вона медитує.
9. Мама не байдикує - вона розслабляється.
10. Якщо мама не права, дивись пункт перший!
11. Мама не карає – вона вчить.
12. Мама не засиділась з телефоном – вона здійснює інформаційний обмін на актуальні теми.
13. Мама не скандалить – вона емоційно висловлює зацікавленість.
14. Мама не забула про кухню – вона піклується про вашу фігуру.

15. Мама не позбавляє права вибору – вона вказує єдино правильне рішення.
16. Мама завжди головніше тата.
17. Якщо тато стверджує, що він головний – дивись попередній пункт.
18. Попередній пункт: мама завжди головніше тата.

Чого навчила нас мама...

Мама навчила мене долати неможливе: «Закрий рот і їж суп».

Мама навчила мене мислити логічно: «Тому що я так сказала, ось чому».

Мама навчила мене думати про наслідки: «Ось вивалишся зараз з вікна, не візьму тебе з собою в магазин».

Мама навчила мене стійкості: «Не вийдеш з-за столу, поки не доїси».

Мама навчила мене не заздрити: «Та у світі мільйони дітей, яким не так пощастило з батьками, як тобі».

Мама навчила мене як стати дорослим: «Якщо не будеш їсти овочі, ніколи не виростеш».

Мама навчила мене сміливо дивитися в майбутнє: «От постривай, вдома я з тобою поговорю».

Відео-репортаж

Зараз ми перевіriamo наскільки добре наші мами знають свої дітей.

Конкурс «Так чи ні»

Мати і дитина стають спиною один до одного і на мої питання показують картки «так» чи «ні»?

- Чи любить ваша дитина вставати рано?
- Чи застеляє постіль?
- Чи любить їсти манну кашу?
- Чи любить читати книжки?
- Чи мие посуд?
- Чи ходить в магазин?
- Чи ділиться своїми секретами?
- Чи любить танцювати?
- Чи робить зарядку?
- Чи любить чистити зуби?
- Чи хоче йти до школи?
- Чи любить математику?
- Чи любить їсти гороховий суп?
- Чи прибирає в своїй кімнаті?

- *Чи любить співати?*

Конкурс «Збери дитину»

Шановні мами! Напевно ви не раз потрапляли в несподівані ситуації, коли рішення треба приймати негайно і терміново вирішувати якесь питання. Уявіть, що ваша забудькувата дитина повідомляє вам, що через 10 хвилин вона повинна вийти на сцену, а про те, що для цього потрібен якийсь незвичайний костюм, вона забула сказати вам заздалегідь. Треба якось виходити

з положення, тобто терміново зробити костюм для дитини. А з чого? З того, що є у вас під рукою! В даному випадку у вас є пачки газет і журналів, клей, ножиці, скріпки і... ваша фантазія! А ще 6 хвилин у вашому розпорядженні!

Конкурс «Усмішка дитини»

«Усмішка - це безцінний подарунок, який можна подарувати будь-коли. Ну що ж, шановні наші мами, для вас ще одне завдання: вам треба впізнати усмішку свого малюка на листівці! Якщо це ваша дитина, то всередині буде подаруночок (магніт-фото дитини з мамою і листівка-подяка)».

Дитина

Бабуся, бабусенька. Бабуня-солодуня! Яке ніжне, красиве, лагідне, пестливе й тепле слово? А чому? А тому, що бабуся – це мамина або татова мама, отже, вона прожила удвічі більше, як наші мама чи тато.

Ведучий

Бачила у житті удвоє більше. І онуки, мабуть, удвоє дорожчі для неї. Бо вони – діти її дитини. Правду кажуть у народі: «Діти – це діти, а справжні діти – це онуки».

Учень

Так, бабуся мамина або татова мама – голова в сім'ї, бо вона найстарша, наймудріша, прожила довге трудове життя.

Учень

Дорогі наші бабусі! За щоденними турботами ми не маємо часу щиро подякувати за все добро, яке ви зробили для дітей, онуків, правнуків. Прийміть же від них низький уклін і велике спасибі.

Учень

Цілую бабусині втомлені руки,
 Що знали в житті і любові, і розлуки,
 Що вміють такий смачний хліб випікати,
 І людям добро завжди дарувати.

Учень

Рідні бабусі! Ми ваші внучата,
 Радісно з вами нам свято стрічати.
 Добрі бабусі! Вас люблять всі діти,
 Рідним бабусям шлем ми привіти.

Учень

Спасибі рідненька, за недоспані ночі,
 Вже діти великі й внуки ростуть,
 А серце твоє молоде й досі,
 І руки спочинку ніяк не знайдуть.

Пісня про бабусю «Бабця бабуса»**Ведучий 1.**

Чи є в світі, що щиріше, як серденько мами. Яке б'ється для дитини днями і ночами?

Ведучий 2.

Ви повірте любі мами, що для ваших діточок найголовніше щоб ви завжди були поруч.

- Мамо! Ти готуєш мені сніданки, обіди, вечері, бо ти – любиш мене.
- Ти хвалиш мене за мої досягнення, бо ти – любиш мене.
- Ти терпиш мої «хотілки», бо ти – любиш мене.
- Ти купуєш мені гарні речі, бо ти – любиш мене.
- Ти допомагаєш мені готувати уроки, бо ти – любиш мене.
- Ти пробачаєш мені розірвані штани, бо ти – любиш мене.
- Ти гладиш мені голову, цілуєш перед сном, бо ти – любиш мене.
- Ти відмовляєшся від цукерки, віддаєш мені найсмачніше, бо ти – любиш мене.
- Ти не спиш ночами, коли я хворію, бо ти – любиш мене.
- Ти, як ніхто вмієш мене заспокоїти, бо ти – любиш мене.
- Ти, як ніхто мене розумієш, бо ти – любиш мене.

- Ти піддаєшся на мої вмовляння посидіти біля телевізора ще хоч трішечки, бо ти – любиш мене.
- Ти завжди хвилюєшся, коли я не відразу беру трубку телефона, коли ти дзвониш мені, бо ти – любиш мене.
- Ти дуже хочеш, щоб я гарно вчилася, бо ти – любиш мене.
- Ти щаслива, коли я тебе обіймаю, бо ти – любиш мене.
- Тобі подобається, як я граю у футбол, бо ти – любиш мене.
- Ти завжди говориш мені, що я у тебе красуня, бо ти – любиш мене.
- Ти і досі іноді читаєш мені перед сном, або розповідаєш якісь історії, бо ти – любиш мене.

МАМО-Я ЛЮБЛЮ ТЕБЕ!

Пісня Скрибіна «Мам» (Інна грає на гітарі)

ТУРНІР

Тема: Турнір каліграфії.

Мета: спонукати дітей до більш уважного ставлення до слова, глибшого вивчення мови; сприяти самоствердженню учнів у навичці каліграфічного письма, формуванню впевненості у власних силах, формувати усвідомлення своїх досягнень і вдосконаленню навичок; розвивати мовлення і мислення, творчий підхід до виконання завдань, пізнавальну активність і самостійність; виховувати інтерес та любов до мови.

Хід проведення:

- 1. Оголошення про проведення турніру каліграфії в період з тижня української мови.**
- 2. Вибір дня проведення турніру.**
- 3. Створення та оприлюднення афіші в приміщенні школи та опублікування на сторінці інстаграм.**
- 4. Підбір текстів для списування з урахуванням вікової категорії.**
- 5. I етап (списування).** Усі учні 2- 4 класів списують текст для конкурсу.
  - 5.1 II етап (відбіркового).** Учитель вибирає декілька робіт учнів, які у класі написали роботу найкраще.
  - 5.2. III етап визначення переможців.** Журі серед робіт усіх класів визначають переможців. Нагородження відбувається за такими категоріями, як: «Король каліграфії», «Королева каліграфії», «Принц каліграфії», «Принцеса каліграфії», «Прорив каліграфії», I, II, III місця.

5.3. IV етап нагородження.